

मंगलाचरण.

- जय जय वीरजिनैश्वर विनतदो अवधारजो रे;
आत्मोपासक मंडल भक्तजनोने तारजो रे. जय जय. १
- आत्मोपासक यांगिक मंडल, स्थापन करतां रुहु मंगल;
रवि किरणवत् ज्योति सर्व प्रसारजो रे. जय जय. २
- तब सिद्धांतो साचां दीठां, भक्तजनोने लाग्यां भीठां;
प्रकाश तेनो करवा करूणा लावजो रे. जय जय. ३
- द्रव्यानुयोगादिक ज्ञाने, प्राणी चढता शिव सोपाने;
मंडलना उद्देशो जग प्रसारजो रे. जय जय. ४
- हळीमळीने करशुं भक्ति प्रगटावीशुं चेतन शक्ति;
यांगिक विद्या महीमंडल फेलावजो रे. जय जय. ५
- शासन देवो सहाये आवो, मंगल कृत्यो नित्य करावो;
जिन शासननो जय हंको वजडावजो रे. जय जय. ६
- परोपकारे शुद्धि आपो, चिदानंद पदमां सट थापो;
परमामृतनुं पान प्रभुजी करावजो रे. जय जय. ७
- उद्य जीवन चेतननुं करवा, भवोदधिनी पार उतरवा;
आत्मोपासक मंडल शक्ति वधारजो रे. जय जय. ८
- सत्य तत्व प्रकाश करावो, करूणा दीलमां प्रभुजी लावो;
भक्तजनोने परम प्रभुजी उद्धारजो रे. जय जय. ९
- मंगल साधु वीरना नामे, आत्मोपासक मंडल पामे;
शुद्धिसागर परम महोदय पामजो रे. जय जय. १०

ॐ शान्तिः शान्तिः शान्तिः ३

7

8

4

પ્રસ્તાવના.

ૐ નમઃ

આ પુસ્તકે પ્રકટ કરવાનું કારણ આત્મજ્ઞાનનો ફેલાવો કરવો કરવો તેજ છે-જમાનાને અનુસરી તરવજ્ઞાનનો જે જે હેતુઓથી ફેલાવો થાય તે તે હેતુઓને દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાલ કાવચી આદરવા નોંધએ. આ કાર્ય માણસમાં કરવામાં આનંદ હેતુ-માણસાં ગામનો શ્રી સંઘે બહુ ઉત્સાહથી આ કાર્ય ઉપાડી લીધું હતું. અને એકે કંઠેતરી લખી જણાવું જોવાને આમંત્રણ કર્યું હતું તે કંઠેતરી આ પ્રભાણે છે.

સ્વસ્તી શ્રી

નગરે મહાશયસ્થાને

પૂજ્યારણે સર્વોપમાલાયક સર્વશ્રાવકગુણસંપન્ન સ્યાદ્વાદત-
રવોપાસક મહાશય

શ્રી માણસાથી લી. શ્રી સંઘ સમસ્તના જયજીનેન્દ્ર વાંચયો. વિ. વિ. સાય લખવાનું કે અત્ર પરમપૂજ્ય યોગનિષ્ઠ મુનિરાજ શ્રીમન્બુદ્ધિસાગરજી મહારાજ સાહેબ આનુભાસ રહ્યા છે, તેમના સદુપદેશથી અધ્યાત્મશાસ્ત્રજ્ઞાન તથા યોગશાસ્ત્રજ્ઞાનનો પ્રકાશ કરવા અને તે આચારમાં મુકવા આત્મોપાસકે યોગમંડળનો મેળાવટો સંવત ૧૯૬૪ ના આવણ મુદી ૪-૫-૬ થાનિ, રવિ અને સોમના દિવસોમાં ગુરુવર્ય શ્રીમન્બુદ્ધિસાગરજીના અધ્યક્ષપણા નીચે થયે, તે વખતે અધ્યાત્મજ્ઞાન તથા યોગજ્ઞાનના વિષયો

સંબંધી તેઓશ્રી વ્યાખ્યાન આપશે. પ્રસંગાનુસાર અન્ય વ્યાખ્યાનો પણ થશે. પ્રભુલક્ષિત, પ્રભુભજન, ધ્યાન વગેરેમાં ત્રણ દિવસો પસાર કરવામાં આવશે. માટે તે પ્રસંગે આપ પણ કૃપા કરી લાલ લેવા પધારશો. આપના પધારવાના સમાચાર પત્રદ્વારા આગળથી નિવેદને કરશે.

સંવત ૧૯૬૪ ના

લી. શેવક.

અસાડ શુદ્ધ પ

શા. વીરચંદ કૃષ્ણાજીના

સુ. માણસા.

જયજીનેન્દ્ર વાંચશે.

આ પ્રમાણે કંકેતરી લખ્યા પ્રમાણે લબ્ય સદ્ગૃહસ્થ સુશ્રાવકો અમદાવાદ, મુંબાઈ, પાદરા, સાણંદ, વડનગર, ગોધાવી, વિજાપુર, પેથાપુર વગેરે ઘણા ગામોમાંથી આવ્યા હતા. ગવેરી જીવજીવંદ ધર્મચંદલાઈ તથા પાદરાથી વકીલ મોહનલાલ હીમચંદલાઈ તથા અમદાવાદથી શેઠ. મોહનલાલ લલ્લુભાઈ તથા ભગત વીરચંદલાઈ ગોકળભાઈ તથા દોશી મણિલાલ નથુભાઈ બી. એ. તથા શા. ગીરધરલાલ હકમચંદ તથા સોદાગર શકરચંદલાઈ તથા શા. જગાભાઈ ચંદુભાઈ વિગેરે ઘણા ગામોમાંથી ઘણા સુમુક્ષુ શ્રાવકો આવ્યા હતા માણસાના શ્રીસંઘે આદરસત્કારથી તેઓની ભક્તિ કરી હતી. આત્મોપાસકમંડળના ભક્તોને જમાડવાનું શુભભક્તિનું કૃત્ય માણસાના સુશ્રાવક શા. વીરચંદલાઈ કૃષ્ણાજીએ શ્રી સંઘની આજ્ઞાથી ઉપાડી લીધું હતું. તે પ્રમાણે યથાયોગ્ય ભક્તિ કરી હતી કોઈ પ્રકારની ખામી રહી નહોતી. અન્ય જણાસુ જીવો કે જે આગળપાછળના ગામોમાંથી આવ્યા હતા, તેમને જમાડવાની શ્રીસંઘે સારી ગોઠવણ કરી હતી. મુનિમહારાજ ગુરૂવર્ય શ્રી બુદ્ધિસાગરજી મહારાજજીએ ભક્તોને આત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપ્યો હતો. તેમજ દોશી. મણિલાલ નથુભાઈએ શાંતિનું સ્થળ એ વિષયનું સારૂ બાપણ આપ્યું હતું. ભોજક ગીરધર હેમચંદે આવશ્યક ઉપર

એક લેખ વાંચી સંબંધાઓ હોતો, શા. લલ્લુભાઈ કરમ-
ચંદ દલાલે ભાતુભાવ એ વિષય ઉપર સારૂ ભાષણ આ-
પ્યું હતું પાઠરાવાળાં વકીલ મોહનલાલ દીમચંદભાઈએ
આચારશુદ્ધિ વિષયપર અસરકારક ભાષણ આપ્યું હતું
તેથી લોકોના મનમાં ઉત્તમ અસર થઈ હતી. શા. નાગર-
ભાઈ નરોત્તમદાસે આત્મા સંબંધી કેટલાક ઉદ્ગારો દર્શા-
વ્યા હતા. શા. ભગત વીરચંદ ભાઈ ગોકળભાઈએ કેશર
શુદ્ધ વાપરણ તે સંબંધી ભાષણ આપ્યું હતું. પાઠરાવાળા
શા. મણિલાલ મોહનલાલે વિવેક સંબંધી સારૂ ભાષણ કર્યું હ-
તું. અમદાવાદ ચેક. લલ્લુભાઈ રાપલ જોડી ગરુડલના મોહન
નામના વિદ્યાર્થીએ જનોની જાગૃતિ અર્થે અસરકારક ભા-
ષણ આપ્યું હતું. ઉદલા દીવસે સમાપ્તિ વખતે ગુરુરાજ-
શ્રી ખુદિસાગરજી મહારાજને શાંતિનો આશીર્વાદ સર્વજ-
વ્યલોકને આપ્યો હતો. તે સંબંધી સર્વ હકીકત અધ્યા-
ત્મ વ્યાખ્યાનમાંનામાં આપી છે. ઉદલી વખતે માણ-
સાનાં શ્રીસંઘ તરફથી શા. હાથીભાઈ મૂલચંદ આવેલા
ભક્ત શ્રાવકોની બરાબર જાકિત ન સચવાઈ હોય તે સંબં-
ધી ક્ષમાના બે બોલ કલા હતા, તેમજ શા. વીરચંદભાઈ
કૃષ્ણાજીએ ભક્ત શ્રાવક બંધુઓની જાકિત બરાબર ન સચ-
વાઈ હોય તે સંબંધી ક્ષમા ઇચ્છી હતી. આવેલા શ્રાવક
વર્ગ તરફથી અમદાવાદના સદ્ગુણી ચેટે મોહનલાલ લલ્લુ-
ભાઈએ શ્રીસંઘનો ઉપકાર માન્યો હતો.

ગુરુરાજ શ્રી ખુદિસાગરજીનું કમવાર ભાષણ ઉતારી
ચક્રાયું નહોતું, તોપણ કેટલુંક ઉતારી છપાવ્યું છે. ત્રણ
દીવસ આત્માનંદની ખુમારીમાં પ્રસાર થયા હતા.

જીવ વિચાર નવતરવ વગેરે તત્ત્વોનું જ્ઞાન કરવા
ઉપર કેટલાક શ્રાવકોએ ઈચ્છા દર્શાવી હતી, પ્રસંગાનુસારે
આ મંડળ ખીલવાર ભરાયે ત્યાં વિશેષ સુધારા વધારા
સાથે આત્મહિતમાં પ્રવૃત્તિ થયે.

સાંવત્સરિક ક્ષમાપના.

મુનિરાજ શ્રીબુદ્ધિસાગરજીએ માણસા ગામમાં ચોમા-
સું રહી સાંવત્સરિક ક્ષમાપના પોતાના માટે કરી હતી.
માણસાવાળા, શા. ચુનીલાલ કેવલભાઈએ પોતાની સ્ત્રીના
મૃત્યુના સમયે પુણ્યમાં જે રૂપયા કાઢ્યા હતા, તેમાંથી
રૂ. ૭૫) પંચોતેર આપી તે અંથ છપાવ્યો છે. તેથી તેમને
ધર્મલાભ થશે. આવા કૃત્યમાં ધન વાપરવાથી તે ભાઈને
ધન્યવાદ ધટે છે.

હરેક સદ્ગૃહસ્થ ગુરૂમહારાજના વ્યાખ્યાનોને શ્રવણ
કરી તેનો ફેલાવો કરશે અને તે પ્રમાણે મયાશક્તિ વર્ત-
વા પ્રયત્ન કરશે.

ભાવનગરથી. કુંવરજીભાઈ આણંદજી તથા જયપુરથી
કેન્દ્રસના ઉત્પાદક ગુલાબચંદજી ઠંઢા. તથા અમદાવાદથી
શેઠ. જગાભાઈ દલપતભાઈ તથા મનઃસુખ કીરતચંદ વિ-
ગેરે ઘણા ગૃહસ્થોથી ન અવાયું તેથી તેમણે અનુમતિ
જાણવી હતી. અને મંડળની ફતેહ ઇચ્છી હતી, માણસા
સંઘના આગેવાનોએ ભક્તિમાં તન, મન, ધનથી ભા-
ગ લીધો તેથી તેમને ધન્યવાદ ધટે છે.

લી. શ્રી અધ્યાત્મ જ્ઞાન પ્રસારક મંડળ.

શ્રી માણુસાખાતે અંપાચેલી આત્મજ્ઞાનની

વ્યાખ્યાનમાળા.

ગુરુરાજ અધ્યક્ષ મુનિશ્રી બુદ્ધિસાગરજીનું પ્રથમ દીવસ
શનિવારના મધ્યાહ્નનું પ્રારંભનું વ્યાખ્યાન.

અજ્ઞાનતિમિરાંધાનાં જ્ઞાનાંજનશલાકયા

ચતુરન્મીલિતં યેન તસ્મૈ શ્રીગુરવે નમઃ ॥૧॥

શ્રી વીરભગવાને કહેલાં તત્ત્વો માર્ગો અને ઉપદેશો
આત્માને અનંત લાભ આપનારાં છે. આત્મિક ધર્મ શું
છે, અને આત્મા અને જડ વસ્તુ વચ્ચે દેવા પ્રકારનો સં-
બંધ છે, એ સત્ય વીતરંગપ્રભુએ પોતાના દેવળ જ્ઞાનદ્રાશ
જાળીને તેમને બોધ જગજગતના દૃશ્યાણુ અર્થે આપેલો
છે. તેમણે જણાવેલો માર્ગ અસત્ય હોય નહિ, કારણ કે
તેઓ શગદેવરહિત છે. તેઓએ સાતત્ય, નવતત્ત્વ, સંવર
અને આશ્રવનાં સરણો જણાવેલાં છે, અને આ રીતે આ
સંસારસમુદ્રમાંથી મુક્ત થવાનો માર્ગ દાખવ્યો છે. દેવળ
જ્ઞાનીનાં વચન અગમ્ય છે. હાલમાં મનુષ્યજાતિનો મોટો
ભાગ બાદ્ય પ્રવૃત્તિમાં વિશેષ પડેલો છે, બાદ્ય ઉન્નતિને
અધિક રહાય છે, અને તેથી પોતાનું ખરું કર્તવ્ય શું છે,
તે સમજતો નથી; તેવા અજ્ઞાનમાં ગ્રીથાં ખાતાં પુરુષોને
હાલના જમાનાને અનુસરી બોધ આપવાની ખાસ જરૂર
છે. પંચમહાલમાં દેવજ્ઞાની પુરુષોના અજ્ઞાને તેમની
ચાલી, અને તે ચાલીને પ્રફુલ્લિત પુરુષોજ આધારમૂળ છે,
મટે જે મનુષ્ય તે આગનિનો અજ્ઞાસ કરી અધરા ગુરુ-
દેવે તે સાંભળી દેવ અને ઉપદેશ શું છે તે જાણતો

નથી, તે સત્ય આનંદ મેળવી શકતો નથી. તે શાસ્ત્રને અતાવનારા સદ્ગુરુઓ હાલ પણ વિચરે છે.

ગીતાર્થ મુનિરાજે પોતાની શક્તિના પ્રમાણમાં અને શ્રોતાવર્ગની શક્તિના પ્રમાણમાં દ્રવ્ય ક્ષેત્ર કાળ ભાવ વિચારી જ્ઞાન આપે છે. અધિકારી જોઈ ગીતાર્થ મુનિરાજે સદ્જ્ઞાનનો બોધ કરે છે. જૈન ધર્મમાં દરેક વિષયને લગતા અનેક ગ્રંથો વિદ્યમાન છે. અધ્યાત્મ, યોગ, નવતત્ત્વ, કર્મ સંબંધી અનેક ગ્રંથો લખાયેલા છે. કેટલાક ગ્રંથો વર્તનને-ચારિત્રને લગતા છે. કેટલાક જ્યોતિષ, વૈદક, વ્યવહારને લગતા છે. આ રીતે ગ્રંથોની ખામી નથી, પણ જૈનકોમ વ્યાપારી હોવાથી, અને આ રીતે વિદ્યામાં પાછળ પડેલી હોવાથી, જૈનો તેવા ઉત્તમ પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરતા નથી, અને તેથી કેટલાક જૈનો પણ ઉચ્ચ તત્ત્વજ્ઞાનને હુસી કાઢે છે. જો માણસ તત્ત્વ-દૃષ્ટિથી નિહાળે તો સર્વ ધર્મમાંથી સાર ખેંચી કાઢી શકે, એકાંતનય એજ મિથ્યાત્વ છે. સાપેક્ષવૃત્તિ રાખી સત્ય શોધવું અને તેને અનુસરવું એજ સમકિતધર્મ છે. જૈનો હમેશાં માધ્યસ્થવૃત્તિ રાખી સત્યની ગવેષણા કરનારા છે. આત્મા છે, અને તે નિર્લેપ છે, અને કર્મથી લિપ્ત છે એમ જે કહેવાય છે તે નિશ્ચયનયને આધારે છે, પણ નિશ્ચયનયની સાથે વ્યવહારને વિસરવો જોઈતો નથી. દેવ ગુરુ અને ધર્મનું સ્વરૂપ જાણવું અને તે પ્રમાણે વ્યવહારવું તે વ્યવહારને લીધે છે. વ્યવહારધર્મ બહુ ઉપયોગી છે, પ્રારંભમાં તેના સિવાય એક પણ પગલું આગળ ભરી શકાય તેમ નથી. પણ વ્યવહારમાંજ સર્વ સમાયેલું છે, એમ જણાવી જેઓ નિશ્ચયનયનો અનાદર કરે છે, તેઓ એક મોટી ભુલ કરે છે. શુદ્ધ આચરણ રાખનારા બહુ થોડા મળી આવે છે. રાગદ્વેષનો જેથી ત્યાગ થાય તે માર્ગનું અવલંબન લેવું એ ઉત્તમોત્તમ માર્ગ છે.

અત્રે લોગા યવાનો હેતુ કોઈની નિન્દા કરવાનો નથી, પણ આ શરીરમાં રહેલા આત્માનું સ્વરૂપ જાણવાનો છે. અને તે સ્વરૂપ જાણી પરમશાંતિ પ્રાપ્ત કરવાનો છે. આ ધ્યાત્મ જ્ઞાન અને યોગજ્ઞાન સંબંધી કેટલાક વિષયો અત્રે ચર્ચવામાં આવશે, અને આવશ્યકાદિ ક્રિયાઓના હેતુઓ સમજાવવામાં આવશે. અને તેવા હેતુથીજ અત્રે આપણુ સર્વ એકત્ર થયેલા છીએ. આવાજ કાંઈક ઉદ્દેશ-થી વરોડામાં ઐયઃસાધક, અધિકારીવર્ગ કાર્ય કરે છે. તેવા મંડળની આપણામાં પણ જરૂર છે, એમ કેટલાક સ્વીકારતા થયા છે. જે કામ એક માણસથી થઈ ન શકે તે સામંત્ર મળેલા ઘણા મનુષ્યો ઘણીજ ત્વરાથી પૂર્ણ કરી શકે છે. મંડળને લીધે પ્રાતુભાવની વૃદ્ધિ થાય છે, બીજામાં રહેલા સારા ગુણો જોઈ આપણે પણ તેવા પ્રકારના ગુણો રાખવાને દોરવાઈએ છીએ. અને આ રીતે થોડા પ્રયાસે ઉત્તમ દાખલા વડે આપણે પરોપકાર, દયા, ક્ષમા, નમ્રતા, વિનય આદિ અસાધારણ ગુણો મેળવી શકીએ છીએ. ગુણાનુરાગ થવો એજ ગુણ મેળવવાનો ઉમદા માર્ગ છે. જૈન ધર્મ સર્વ વાતે સંપૂર્ણ છે, તેમાં કાંઈ ન્યૂનતા નથી, પણ જમાનાને અનુસરી કેટલાક અન્યો લખાવવાની જરૂર છે. સાયન્સની સહાયતાવડે ધર્મસિદ્ધાંતોની સત્યતા પુરવાર કરી આપવી જાઈએ. આવા કામ માટે સાધુ અને આવક બંનેની જરૂર છે. તત્ત્વાર્થ સૂત્ર કહે છે કે પરસ્પરોપ-ગ્રહો જીવાનામ્ છયો એક બીજાને સહાય કરવા વાસ્તે છે. છપાવવાનું, પ્રસિદ્ધ કરવાનું, ફેલાવવાનું કામ આવકો કરે, અને તેવા અન્યો રચવાનું કામ સાધુઓ અને વિદ્વાન્ આવકો કરી શકે.

જૈનધર્મ નાના જંતુઓની દયા કરવામાંજ સમાયેલી છે, એવો આશ્ચર્ય કેટલાક જૈન તત્ત્વોના અજ્ઞાનજન્ય ત-રફથી જૈન ધર્મપર યુક્તવામાં આવે છે. આ તેમની મોટી

ભુલ છે. અમેરીકામાં વિખ્યાતી પામેલાં પ્રાણુવિનિમય, હીપ્પોટીઝમ, થોટ-રીડીંગ (વિચાર વાચન) વગરે શાસ્ત્રો તે આત્મિક શક્તિ આગળ કાંઈ હીસાબમાં નથી. આત્મિક શક્તિરૂપ વૃક્ષના તે ફળાગ્રા સમાન છે. ઇન્દ્રિયોનો પ્રત્યાહાર કરી મનને કાળુમાં રાખનાર તે ખેલો ઘણી સહેલાઈથી કરી શકે. તેમાં કાંઈ ચમત્કાર નથી, તે સઘળું સ્વાભાવિક છે, પણ આપણે ધર્મગ્રન્થોનો અભ્યાસ કરતા નથી, તે જાણવાની આતુરતા ખતાવતા નથી, અને તેથી ખીજાઓના ચમત્કાર જોઈ આપણી બુદ્ધિ વ્યામોહ પામી જાય છે. હાલમાં ઉદ્યોત જણાતો નથી, તેનું કારણ આપણી અજ્ઞાનતા અને તે સંબંધી પુરૂષાર્થ કરવાની ખામી છે. પરમાર્થદૃષ્ટિ રાખવી અને ખીજાની ઉન્નતિ કરવામાંજ આપણી ઉન્નતિ સમાયેલી છે, એ વિસરવું નહિ. વીર ભગવાને પ્રરૂપેલાં તત્ત્વોનો ફેલાવો કરવો એ ઘણુંજ આવશ્યક કાર્ય છે, અને જે માણસો તે કાર્ય કરવામાં પ્રયાસ કરશે તેઓને અનંતગણું પુણ્ય હાંસીલ થશે. જેઓ નિન્દાખોર છે, હુદ્ર વિચારના છે, અને ઉચ્ચ આશયરહિત છે, તેઓ કશું કરી શકવાના નથી. ઉદ્યમથી સર્વ ખાખતો સિદ્ધ થાય છે.—

उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः ॥

नहि सुप्तस्य सिंहस्य मुखे प्रविशन्ति मृगाः ॥

દરેક કાર્ય ઉદ્યમથી સિદ્ધ થાય છે, કેવળ મનોરથથી સિદ્ધ થતું નથી, સુતેલા સિંહના મુખમાં આવીને મૃગલાં પડતાં નથી, માટે પુરૂષાર્થની પરમ જરૂર છે. જાણકાર અને ધર્મની રૂચિવાળા પુરૂષોની જરૂર છે. કારણ કે આત્માની સાથે આવનાર જ્ઞાન છે. જ્ઞાન એજ ઉચ્ચ ગતિને આપનારું છે. જૈનધર્મ દશે દિશાએ ગાજી રહે તેવા પુરૂષાર્થની પરમ જરૂર છે.

હેમચંદ્રાચાર્ય, કુમારપાળ અને સંપ્રતિ રાલના સમયની સ્થિતિ સાથે હાલની જીનનપર્મની સ્થિતિ તપાસો, અને પછી આપણે દેવી દશામાં આવી પડ્યા છીએ તેનો કાંઈક ખ્યાલ આવી શક્યો. દેટલાક કહે છે કે કાળ પડતો આવ્યો છે, અને વીર લગવાને પણ કાળની પડતીનું ભવિષ્ય ભાખ્યું છે, તો પછી ઉઘોત શી રીતે સંભવી શકે? પણ તેવું કહેનારા લોકો ખીન વાડ્યો બુદ્ધી નાથ છે. કારણકે તેજ સ્થળે કહેવામાં આવેલું છે કે ૨૩ વાર ઉઘોત થવાનો છે, તો તે ઉઘોતનો સમય અમીષ લાવવાને આપણે શાસાડુ પ્રયાસ ન કરવો જોઈએ? પ્રયાસ પ્રમાણે ફળ મળે છે. આપણો ધર્મ દયા, શાંતિ પ્રસારનારો અને હરેક જનને ઉપકાર કરનારો છે તો તેના દેલાવા સાડુ શાસાડુ આપણે કમરબંધ ન થવું જોઈએ? તે દેલાવાનાં સાધનો રચવાનો આ મંડળનો ઉદ્દેશ છે.

અધ્યાત્મ શાસ્ત્ર અને યોગ શાસ્ત્ર રાગદેવને ટાળનાર અને આત્માનું સ્વરૂપ સમજાવનાર છે. આત્મા નિત્યાનિત્ય છે, એવું સ્વાદ્વાદ ભાવનાવાળું વાક્ય જીનશાસ્ત્ર પ્રજોષે છે, અને દ્રવ્યાનુયોગના અભ્યાસ વડે આત્મસ્વરૂપ સમજવામાં આવે છે. હેમચંદ્રાચાર્યે યોગશાસ્ત્ર રચેલું છે, હરિભદ્ર સૂચિએ યોગદૃષ્ટિ અન્ય લખેલો છે. ચિદાનંદજીએ સ્વરોદય મારફતે તે જ્ઞાનનો પ્રોધ આપેલો છે. વિનય-વિજયજીએ પણ તે માર્ગ સંબંધી કેટલુંક લખેલું છે. યશોવિજયજી મહારાજ પણ તે બાબતમાં નિપુણ હતા, શ્રીમદ્ આનંદધનજીના યોગવિષયક જ્ઞાનના અનેક પુરાવા વિદ્યમાન છે. જ્ઞાનાર્ણવ અન્યમાં યોગમાર્ગ પ્રજ્ઞાપેલ છે. ત્યારે આ આચાર્યોના અધ્યોનો અભ્યાસ થાય ત્યારે જીન-યોગ અને અન્યધર્મોએ ઉપદેશોલા યોગનો લેદ જણાવી શકાય; તે માટેજ આ મંડળની યોજના છે. સંકલ્પનું બળ અપરિમિત છે. ઘણા પુરુષોનો એકત્ર થયેલો સંકલ્પ

ગમે તેવું વિકટ કાર્ય અદ્ય સમયમાં સાધી શકે છે. સંકલ્પનું ગળ કેટલું છે તે હવું બહુજ થોડાં જાણે છે. આત્મોપાસકે મંડળ પદ્મપાતરહિત છે, અને કોઈનું ખડનમંડન નહિ કરતાં, તે માધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી વર્તનારું છે; તેથીજ દુનિયાને લાલ થઈ શકશે. સ્વધર્મના ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોનું જ્ઞાન ફેલાવવાનું તેનું પરમ કર્તવ્ય છે.

જળ અને પૃથ્વીમાં પણ જીવ છે, એમ ડોક્ટરો અને સાયન્સ જાણનારાઓ કબુલ કરે છે. પ્લેગના જંતુઓ છે એ જાણત હવે સિદ્ધ થઈ ચુકી છે. આ જંતુઓ જૈન ધર્મમાં વર્ણવેલા સુદૃઢ સંપાતીજીવ વગેરે છે. આપણે ધર્મશાસ્ત્રોનો અભ્યાસ કરતા નથી, તેથી વિચારવમજમાં ગોથાં ખાઈએ છીએ. માટે આ આત્મિક મંડળ આત્મશક્તિનો પ્રકાશ કરશે અને દુનિયાને અનેક રીતે લાલકારી થશે. હજારો માણસો સત્યવચન બોલનાર ઉપર વિશ્વાસ રાખે છે. માટે ધર્મનાં તત્ત્વો જાણી નીતિને માર્ગે વળવું એ શ્રેયસ્કર છે. આપણે જૈન કહેવાઈએ છીએ, પણ જીનેશ્વરે કહેલા તત્ત્વોનું જ્ઞાન આપણને બિલકુલ હોતું નથી. માટે ધર્મનું જ્ઞાન જાતે મેળવવાની, અને તેના લાલ સમજી, બીજાઓમાં તે ફેલાવવાની અતિ જરૂર છે. આલસ્યથી, પરમાર્થબુદ્ધિના અભાવથી આપણે પુરૂષાર્થ કરતા નથી ને તેથી આપણાં સત્યતત્ત્વો ફેલાવો પામી શકતાં નથી. તમારા આચાર વિચાર ઉપર અધારપછેડો આવી ફર્યો છે, તેને તમે સુધારો ત્યારેજ તમે વીરપ્રભુના ખરા અનુયાયી કહેવાશો. જેટલો આનંદ દશહજાર રૂપૈયા મેળવવામાં તમે રાખો છો તેટલો આનંદ તમે આ ઉચ્ચ તત્ત્વો મેળવવામાં રાખતા નથી. ધૌધધર્મના ૪૮ કરોડ અનુયાયીઓ, અને આપણા પરમ જૈનધર્મના ફક્ત ૧૪ લાખ માણસો એ અફશોસની વાત છે. ભુખ્યા પ્રાણીને જેવો ઘેબર મળતાં આનંદ થાય તેવો આનંદ તમારે તત્ત્વજ્ઞાન સંબંધમાં રાખવો જોઈએ.

આપણામાં હાલ ખરા અભ્યાસકો નથી. તેવા અભ્યાસકો ઉત્પત્ત કરવાનું કામ એક બેથી થાય નહિ. સંપૂર્ણ વિશેષ કાર્ય થઈ શકે, આ હિતચાલ સુનિર્મિત હરવતા માટે નથી. સ્વાર્થી વિચારથી આ મંડળનો મેળાવડો નથી. આ મંડળ ૧૪ લાખ લૈનનું છે. સર્વ તેના સભાસદો છે, આ પંથ નથી. લૈનોમાં ભગૃતી લાવવા માટે અને આત્મસાનનાં પુરતકો તરફ લૈનપ્રજાની રૂચિ કરાવવાનો આ મંડળનો ઉદ્દેશ છે. જો તમને વાળવાના હોય તો મોક્ષનગરભણી વાળવાના છે. જો તમારે મોટાઈ જોઈતી હોય તો જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રની મોટાઈ પ્રાપ્ત કરો. સેનો અને રામમૂર્તિ ૬૦ મણના પથર ઉપાડે છે. પુરુષાર્થીને, કશું અસાધ્ય નથી. એકદમ ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત ન કરીએ એ સ્વાભાવિક છે, પણ તે સાડુ ઉદ્યમ તો જરૂર કરવો જોઈએ. આત્મધ્યાનથી મેરૂપર્વત પણ હાલી શકે એ સર્વ લખિયો તમને અમતકારી લાગે છે ? ના, તેમ નથી. તે શક્તિઓ અવેમાં તિરોહિત રહેલી છે, તેને પ્રકટ કરવી એ દરેકનું કર્તવ્ય છે. એક બધમાં તે સંપૂર્ણ પ્રાપ્ત ન થાય તો ફીકર નહિ. જરાપણ હિમ્મત હાર્યો નહિ. યોગ સમયપર થઈ ગયેલા આત્મતત્ત્વજ્ઞાનીઓ ચિંતાનંદજી, યોગવિજયજી બનારસીદાસ વગેરેમાં કેટલું બધું સામર્થ્ય હતું ? તો પછી પૂર્વના આચાર્યોમાં તેથી પણ વિશેષ સામર્થ્ય હોય તો તે અસંભવિત નથી. આ રીતે શ્રી તીર્થકરોમાં અલ્પુતશક્તિઓ પ્રાદુર્ભૂત થયેલી જણાય તો તે સ્વાભાવિક છે. પ્રયત્ને સર્વ બાબતો સિદ્ધ થઈ શકે છે. રાધેપદ્મ શક્તિ વધારનાં ઉચ્ચસ્થિતિ પ્રાપ્ત થતી બધ છે. કૌનોમાફ, ઇન્જીન, તાર વગેરે આપણને વરાળ, વિજળી વગેરે શક્તિઓનું બાન કરાવે છે. આટલી સામાન્ય શક્તિઓ અણુ કામ કરી શકે તો આત્માની ખીલવેલી શક્તિઓથી શું ના થઈ શકે ? માટે તે શક્તિઓ નિરંતર આત્મહિતાર્થે વાપરવી જોઈએ, એવું કહેવાને હેતુ છે.

મુનિશ્રી બુદ્ધિસાગરજીનું વ્યાખ્યાન.

(રવિવાર પ્રાતઃકાળ)

અજ્ઞાનતિમિરાંધાનાં જ્ઞાનાંજન શલાકયા ॥

ચક્ષુસ્ત્મીલિતં યેન તસ્મૈ શ્રીગુરવે નમઃ ॥ ૧ ॥

આ જગતની અંદર દેખવામાં આવતા અનેક પદાર્થોમાં બાહ્ય દૃષ્ટિથી જીવ સુખ માને છે, પણ તેમાં તેને શાંતિ પ્રાપ્ત થતી નથી. પરમ જ્ઞાનવિના શાંતિ મળે નહિ. જ્ઞાનના બે પ્રકાર છે. પરમાર્થજ્ઞાન અને વ્યવહારજ્ઞાન. જગતના હુન્નરો, સાયન્સે કરેલી શોધો, વિદ્યા, બુદ્ધિવિષયક જ્ઞાન તે સર્વનો વ્યવહારજ્ઞાનમાં સમાવેશ થાય છે. કેવળ જ્ઞાનની દૃષ્ટિથી જે પદાર્થો જોવાય તે સંબંધી જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું તે પરમાર્થજ્ઞાન કહેવાય છે. પણ આવી બાબતોનું જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ પ્રમાણવડે થઈ શકે નહિ. આત્મજ્ઞાન અંતરના વિકારો નાશ કરવા સાડુ બહુ જરૂરનું છે. જેમ બાહ્યરોગો ટાળવાને ઔષધાદિની જરૂર છે, તેમ અંતરના રોગોનું ઉપશમન કરવા માટે અંતરજ્ઞાન દર્શન અને આસ્તિક્ય ઔષધની આવશ્યકતા છે. જ્ઞાની અને અજ્ઞાનીમાં કેટલું અંતર છે તે કેટલા થોડા સમજે છે? બન્નેને બાહ્યરોગ થાય, પણ જ્ઞાની તે સમભાવથી ભોગવી લે છે, ત્યારે અજ્ઞાની તે ભોગવતાં ભોગવતાં નવાં કર્મ ઉપાર્જન કરે છે. બાહ્યજ્ઞાની અને અંતરજ્ઞાનીમાં બહુ મોટો ભેદ છે. તે ઉપર એક ધ્રુવડુંજ હુંક દૃષ્ટાન્ત વિચાર કરવા લાયક છે. ધ્રુવડ હમેશાં રાત્રિએજ જુએછે, દિવસમાં સૂર્યના પ્રકાશમાં તેની ચક્ષુ સર્વદા મિંચાયેલી રહે છે. જે હંસ પુરૂષો છે, મોતીનો ચારો ચરનારા છે તેની સોળત ધ્રુવડને ગમતી નથી. પણ હંસ પુરૂષોએ દયા લાવી તે ધ્રુવડને પોતાનું એક મોતી ખવરાવ્યું, તેથી તેને અંતરમાં શાંતિ વળી, તેની અજ્ઞાનચક્ષુ જરા ઉઘડી, અને સૂર્યનો કાંઈક આભાસ તેને

લાગવા માંડ્યો. તે વખતનો તેનો આનંદ કેટલો હતો તે અવર્ણનીય છે. ધુવડ જ્યારે પોતાના માળાપને મળવા ગયો, ત્યારે તેના પિતા અને માતાએ તેને ગાંઘો ગળી કાઢ્યો, તેને ચિત્તશમ વાયુ થયું છે એમ જણાવ્યું. કહ્યું છે કે.

ધૂક બાળને દિવ્ય દૃષ્ટિ થઈ, દિવાકર દેખાય,
કુટુંબ આગળ સત્ય કહે, પણ ગાંડુ તેહ ગણાય.

તેમ હંસરૂપ જ્ઞાની પુર્યોને જે અનુભવ થાય, તેને સામાન્યજન હસી કાઢે છે. તેમને આત્માની શક્તિમાં વિશ્વાસ નથી. બાહ્યદૃષ્ટિવાળો આત્મિક ઉન્નતિની બાળતો શી રીતે દેખી શકે, અને દેખે નહિ તો માને પણ શી રીતે ! આ રીતે અજ્ઞાનમાં માણસો ગોઘાં ખાય છે. આત્મા છે, તે અસંખ્યાત પ્રદેશી છે. જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર, તપ, વીર્ય અને ઉપયોગ એ જીવનાં લક્ષણ છે. આ સર્વ બાળતો નવ તત્ત્વમાં આવી જાય છે, પણ બાહ્યપદાર્થોમાંજ પરમ આનંદ માનનારા જીવો તે જોઈ કે અનુભવી શકતા નથી. તે બાળતનો અભ્યાસજ ન કરેતો પછી જોવાની કે અનુભવવાની તો વાતજ ક્યાં રહી ? ગુણ અને ગુણીનો નિત્ય સંબંધ છે. માટે જે જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર આદિ ગુણો મળે છે તે આત્માની ચિદ્વિજ્ઞા છે, અને સર્વ કાળને વાસ્તે આપણને ઉપયોગી થશે. માણસને ત્યાં મુખી આત્મામાં શ્રદ્ધા નથી, પુનર્જન્મને માનતો નથી, અને કર્મના નિયમમાં પ્રતીતિ નથી, ત્યાં મુખી માણસનાં આચરણ ઉત્તમ પ્રકારનાં થવાં અત્રંભવિત લાગે છે. આત્મા જ્ઞાનધન છે. “આત્માને શોધો શોધો” એમ વીર ભગવાન સૂયડાંગજીમાં કહે છે, ચિલાટીપુત્રે શેઠની પુત્રીનું શિર કાપીનાખ્યું હતું, પણ ઉપશમ, સંવર અને વિવેક આ ત્રણ શબ્દનું જ્ઞાની શરૂ પામેથી શ્રવણ થતાં, તે ઉપર મનન કરતાં, તદનુસાર મનના પરિણામ થતાં તે કેવળ જ્ઞાન પામ્યો. જ્ઞાન અને દેખને ઉપશમાવવાથી તેને વૈરાગ્ય થયો એટલે

સંવરની પ્રાપ્તિ થઇ, અને જડ વસ્તુ અને આત્મા વચ્ચેનો ભેદ જણાતાં જડ ઉપરથી ભાવ ઉઠી ગયો અને કેવળ જ્ઞાન તેને પ્રાપ્ત થયું. તમે પણ આ રીતે તેવું પદ પામી શકો, પણ જ્ઞાનનો અભાવ છે. શુદ્ધવચન ઉપર તમને વિશ્વાસ નથી, કોઇએ કરેલા ઉપકારનું તમને સ્મરણ રહેતું નથી. વીર પ્રભુએ કર્મમલને ખપાવવા બાર વર્ષ તપ આદર્યું. યોગની આઠ સ્થિતિપર ચઢવાનું એકદમ બની શકે નહિ તે બનવા ભેગ છે, પણ સતત પ્રયાસ અને અભ્યાસથી તમે પણ કાર્યસિદ્ધિ કરી શકશો. શુભાનુરાગ કરવો જોઇએ, અને જાતિલિંગ કે વય ઉપર આધાર ન રાખતાં શુભી પુરુષોનું બહુમાન કરવું જોઇએ. આત્મા જાતિરહિત છે. ‘અલ્પજ્ઞાન ને અતિહાન’ વનરાજ ચાવડામાં જે દેડકાનું દષ્ટાન્ત આપ્યું છે, તે ગમે તેવા આશયથી આપવામાં આવ્યું હોય, પણ તેમાંથી એ બોધ લેવો જોઇએ કે જીવદયાનો કદાપિ ઉધો અર્થ કરવો નહિ. આશય સમજી કાર્ય કરવું જોઇએ. જે માણસો બીકણ છે; પોતાના આત્મામાં જેમને વિશ્વાસ નથી, તેઓ કાંઈ પણ કરી શકવાના નથી. જે શ્રીમદ્ ભેમચંદ્રાચાર્યે કુમારપાળને પ્રતિબોધ આપી જૈનમાર્ગમાં ન વાળ્યો હોત તો તેમણે કરેલાં કાર્યો કદાપિ તે કરી શકત નહિ. ધર્મને માટે કાર્ય કરવાં એ ઉપાધિ નથી. પણ શુદ્ધગમવિના જ્ઞાન નહિ માટે આથી વિરૂદ્ધ વિચાર જણાવવામાં આવે તો તેમાં બિચારા પ્રાણીઓનો દોષ નથી. તેઓનું અજ્ઞાન ક્ષમાયાત્ર છે. હજારો માણસોને જ્ઞાનીઓ જૈન ધર્મ તરફ વાળી શકે, પણ હાલમાં જૈનધર્મના અભ્યાસકોની બહુ ખામી છે. જ્યાં સુધી તમને તે ધર્મના સિદ્ધાંતોની બહુ મૂઢ્યતા સમજવામાં આવી નથી ત્યાં સુધી શું કહી શકો ! માટે નિરંતર અભ્યાસ કરો, અને પછી તદ્દનુસાર વર્તન રાખો. જાણકાર માણસો જે બોધ આપે તો બીજાની તેના તરફ રૂચિ થયા વિના રહેજ નહિ. માટે

પરોપકાર વાસ્તે પણ દ્રવ્યાનુયોગનાં પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે. આગમસારમાં કહ્યું છે કે અપ્પા સો પરમ્પા આત્મા તેજ પરમાત્મા. તમારી અંદર અનંતશક્તિ-ઓ છે. અંતર્મુખ વળો, લંગૂત થાઓ, અને સર્વ પદાર્થો તમને આત્મામાં ભાસશે. આપણા આત્મામાં અને સિદ્ધના આત્મામાં, સ્વરૂપમાં, સત્તામાં જરા માત્ર પણ ભેદ નથી. જ્યારે આ પ્રમાણે સર્વ જીવોના આત્માનું સરખાપણું તેના જ્યાલમાં આવે છે, ત્યારે જીવ પાપ કરતાં અચકે છે. સર્વમાં આત્મા છે, એમ વીર ભગવાને કહ્યું છે, આ દૃષ્ટિથી ભેદ ભાવ ટળી જતાં સમભાવ લંગૂત થાય છે. જૈન ધર્મ પ્રાપ્ત કર્યો, માટે જીનત ધર્મનો દેવ કરવો એવો બોધ જૈન શાસ્ત્ર આપતું નથી. સંકુચિત દૃષ્ટિવાળાઓ કદાપિ મહત્કાર્ય કરી શકવા સમર્થ થયાં નથી. માટે વિશાળ દૃષ્ટિ રાખવી, પણ સાધ્ય ચુકવું નહિ. ઘણા જનો રજપુતોમાંથી - ક્ષત્રિયોમાંથી થયા છે, ઘણા બ્રાહ્મણો આચાર્યો થયા છે, માટે જીનના સંબંધમાં નહિ આવીએ તો તેમના પર ઉપકાર શી રીતે કરી શકીએ, પણ આ કામ સ્વપર દર્શનના જ્ઞાતા ગીતાર્ય મુનિશ્રેષ્ઠો કરવાનું છે. દરેકને બોધ આપવાનો એકજ માર્ગ નથી. પ્રાતાની શક્તિનો વિચાર કરી જ્ઞાન આપવાનું છે.

આત્મા ઇન્દ્રિયોથી ન્યારો છે. જ્યાં મુધી માણસ જાતિ અને લિંગનોજ વિચાર કર્યો કરે છે, અને બાહ્ય ક્રિયામાંજ સર્વ ધર્મ માને છે, ત્યાં મુધી જડ અને ચેતનનો ભેદ સમજી શકતો નથી. અને ચેતનની શક્તિ પ્રકટ કરી શકતો નથી. કહ્યું છે કે.

તિરેશ્વાવ નિજ રૂદિનો, આવિજ્ઞાંવ પ્રકાશ;

પરમાત્મ પદ તે કહ્યું, તે પદનો હું દાસ.

જ્યાં આત્માનું ખરું સ્વરૂપ જાણવામાં આવે છે, ત્યાં અજ્ઞાનપદલ ખમી બાધ છે, તેમાંજ જેલે પરમ અનંદ

પ્રાપ્ત કર્યો, તે તે આનંદનો લાભ ખીજને કેમ નહિ આપે ? ક્ષણિક નિધાનને દેખાડનારો ઉપકાર જીવ માને છે, તો આત્મરૂઢિ દેખાડનારાનો તો જેટલો ઉપકાર માને તેટલો ઓછો છે.

આત્મરિદ્ધિ અખૂટ છે, અપરિમિત છે. તેવા આત્મરિદ્ધિ દેખાડનારને અનંતિવાર નમસ્કાર હો ! દરેક આત્માને તે લાભ આપવાનો છે. તે આનંદ ખુટી જાય તેમ નથી, આપવાથી વૃદ્ધિ પામે છે. જ્ઞાની શુરૂઓએ તેનો જનકલ્યાણ સારૂ પ્રકાશ કરવાનો છે. અપેક્ષાએ બોલાયેલાં સઘળાં વાક્યોમાં ધર્મ છે. એક બાળકને નવ ચૌવનાનો વિષય નીરસ લાગે, પણ તેની પુતળી તેને પ્રિય લાગે, તેજ રીતે બાહ્યદૃષ્ટિ જીવોને આત્મિક વિષય નીરસ લાગે છે. જે ખરો આત્મપ્રેમી છે, તેને તેવાં સાધનો મળી આવે છે. નિષ્કામ-આત્મપ્રેમ જગાડવો જોઈએ. ધર્મનાં તત્ત્વો જનમનરંજન સારૂ નથી, પણ આત્મિક શાંતિ પ્રાપ્ત કરવા સારૂ છે. તેથી સમ્યક્ત્વ પ્રાપ્ત થાય છે. નયનિદ્વેષા પૂર્વક મેળવેલ સદ્જ્ઞાન વધારે લાભકારી થાય છે. જે આપણે યથાર્થ ધર્મ સમજતા હોઈએ તો દાણચોરી કરીએ નહિ, જીહ્વું બોલીએ નહિ, પ્રપંચ સેવીએ નહિ, જીહ્વી વધીલાત કરીએ નહિ. તમારું વર્તન એવા પ્રકારનું રાખવું કે જેથી ખીજ તમારા દૃષ્ટાન્ત અનુસાર પોતાનું વર્તન ઉચ્ચ પ્રકારનું રાખવાને દોરાય. દરેક કામ દ્રઢ સંકલ્પથી-વિચારણથી થઈ શકે છે. તમે પણ આત્મજ્ઞાન મેળવી શકો. સર્વ જૈન બનાવી શકાય. જે સમ્યગ્ જ્ઞાન શમજે અને તે પ્રમાણુ વર્તે તે સમકિતી થઈ શકે. સિદ્ધાચળના સંઘ કાઢનાર કરતાં પણ ડોઘ માનવ બંધુને સદ્ધર્મની પ્રતીતિ કરાવનાર વિશેષ કલ્યાણનો લોકતા બને છે. આ વચન ભાગ દયામય સમકિત ધર્મની પ્રાપ્તિને ઉદ્દેશી સમજવું. જ્ઞાનીઓનો ઉપકાર અનંત છે. જેમ નદીમાં ચંદ્રનું બિંબ પડેલું હોય, તેને આનંદથી ડોઘ

લા છે, તેને ધર્મશાસ્ત્રો ચૌદ ગુણસ્થાનકના નામથી ઓળખે છે. ચોથા ગુણસ્થાનકે આખ્યા પછી તે ફરીથી લેખાતો નથી. જ્ઞાનસ્વ ફલે વિરાતિઃ જ્ઞાનથી તે સંસાર પદાચીની અનિત્યતા સમજી તે ઉપર વિરાગ્ય ધારણ કરે છે. આ રીતે ઉત્તરોત્તર ચઢતાં ચઢતાં તેરમે ગુણ સ્થાનકે તે આવી પહોંચે છે, ત્યારે તે પરમાત્મા કહેવાય છે; ત્યાં અંતરાત્મ ભાવ પણ ટળી જાય છે. તે જગતના પદાચીનો ખીજને બોધ આપી શકે છે. અંતરાત્મા કારણ, અને પરમાત્મા સાધ્ય અથવા કાર્ય છે. બહિરાત્મભાવ હેય ત્યાગ કરવા યોગ્ય છે. ગ્યાન અને તરવાર, વસ્ત્ર અને શરીર તેમ શરીર અને આત્માનો સંબંધ છે. જેમ જેમ માણસ અનુભવ લેતો જાય છે, તેમ તેમ શરીર ઉપરનો તેનો રાગ ઓછો થતો જાય છે; અને તેનું મન પરમાત્મા તરફ વળે છે. તે પરમાત્માની ભક્તિ કરવા હોડે છે. પરમાત્માની ભક્તિ કરવાનો ઉદ્દેશ મુખ પાત્ર કરવાનો છે. સર્વ પ્રવૃત્તિઓ આ જગતમાં મુખ સાફ થાય છે. સાંભાન્યજનની સેવાથી પણ મુખ મળે છે, તો ત્રણ ભુવનના નાથની પરમભક્તિથી અત્યંત મુખ-આનંદ પ્રાપ્ત થાય તેમાં આશ્ચર્ય શું? તે ભક્તિના પગથીયાં પરોપકાર, રાગદ્વેષ ત્યાગ, પ્રાતુભાવ, શુભ ધ્યાન વગેરે છે સદાચાર એ મુખ્ય માર્ગ છે. દાન, શિયળ, ચોરી ત્યાગ, પરત્વી ત્યાગ એ સર્વ વિવિધ રસ્તાઓ છે. આત્મા સત્તાએ પરમાત્મરૂપ છે. તેને લાગેલો મેલ ધોઈ નાંખવો જોઈએ એટલે તે મુવર્ણ કે મણિની પેઠે પ્રકાશી નીકળશે. તે મેલ રાગદ્વેષ, ક્રોધ, માન, માયા અને લોભનો લાગેલો છે. જ્યાં મુખી તે મેલ દૂર થયો નથી, ત્યાં મુખી પરમાત્મદર્શન કદાપિ થાય નહિ.

આત્માને દેખવાને અંતઃક્રિયાની જરૂર છે. જે

સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી શકશે નહિ. વિકથાનો ત્યાગ કરવો જોઈએ. ગુણી મનુષ્યો અને ગુણાતુરાગી પુરુષોજ ઉચ્ચ પદ પ્રાપ્ત કરે છે. જ્યાં સુધી હૃદયમાં ક્રોધ, માન, માયા અને લોભરૂપ ખરાબ વસ્તુઓ પડેલી છે ત્યાં સુધી તે મંદિરમાં આત્મપ્રભુની જ્યોતિ શી રીતે પ્રકટ થાય ! આટો ફાકવો અને ભસવું એમ બે કામ સાથે થઈ શકે નહિ. શ્રેયમાર્ગ અને પ્રેયમાર્ગ સાથે સધાય નહિ. ખીજના ધર્મની નિન્દા કરનારા કદાપિ ઉચ્ચ ગ્રંથી શક્તા નથી.

આપણા ધર્મના ઉચ્ચ સિદ્ધાંતો જો ખીજના હૃદયમાં ઠસાવવા હોય તો બ્રાતૃભાવથીજ થઈ શકે. સાડું ખતાવો એટલે નરસાનો સ્વયમેવ ત્યાગ કરશે; પણ નરસાની નિન્દા કરવાથી કદાપિ ઇષ્ટસિદ્ધિ થવાની નથી.

“ધર્મ ધર્મ કરતો જગ સૌ ફરે, ધર્મ કોઈ ન જાણેરે જગ.”

ધર્મ તમારી પાસે છે. સત્ય જોડો, દયા પાળો; પૈસાને સાડું અનીતિ કરવી તે અધર્મ છે. અપશબ્દ ન જોડવો તે પણ ધર્મ છે. પ્રેમ પ્રકટાવવો, અને જગતનું કલ્યાણ વિચારવું તે પણ ધર્મ છે. જ્ઞાન દર્શન ચરિત્ર ધર્મ નિશ્ચયથી આત્મામાં રહેલો છે તે અંતરમાં છે. ખહાર ક્યાં જોજો છો ? દરરોજ ગુરૂ પાસે જાઓ. દેવદર્શન કરો, સર્વ ઉપર પ્રેમભાવ રાખો, આ બધાં સાધનોવડે સાધ્યની સિદ્ધિ કરજો અને આત્માને પરમાત્મા બનાવજો. સર્વ મુક્તિ પામે એવી ભાવના રાખવી. ભેદ બાહ્યના છે. આત્મામાં ભેદ નથી. સર્વના જીવ સ્વરૂપે સમાન છે. અમુક ઢોંગી છે, અમુક પાળાંડી છે, એમ કહેવું તે મિથ્યા છે. જ્યાં ગુણ જણાય ત્યાં આત્મબુદ્ધિ રાખવી જોઈએ. બાહ્ય સાધનોની પણ જરૂર છે. વ્યવહારને છોડવો નહિ, પણ વ્યવહારને નિશ્ચય બિન્દુ તરફ દોરવો. શુદ્ધ જ્ઞાની ન થવું. જ્ઞાન પ્રમાણે આચરણ રાખવામાંજ જ્ઞાનની ઉત્તમતા છે. જ્યાં સુધી સિદ્ધ અવસ્થા પ્રાપ્ત નથી થઈ ત્યાં સુધી સાધનોનો ત્યાગ

કરવો અવશ્યિત છે. નિશ્ચય અને વ્યવહાર બંને ધર્મ આ-
કર્ષણીય છે. જેમ વર વગર જાન નકામી છે, તેમ સાધ્ય
વિનાનાં સાધન નિર્ધારક છે. શુભ સાધનથી પણ લાભ છે,
છતાં સાધ્યને મેળવવાને વપરાયેલાં સાધનની અપેક્ષાએ
જોઈ છે તે ભુલવું નેઈવું નથી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે
કહ્યું છે કે.

નિશ્ચય દષ્ટિ હૃદયે ધરીજી, પાંખે શુદ્ધ વ્યવહાર;

પુણ્યવંત તે પાંમશેજી, જવસમુદ્રનો પાર.

માટે આત્મગિન્દુ લક્ષમાં રાખી સાધનોનો આશ્રય
કરવો એજ હિતકારી માર્ગ છે.

મુનિશ્રી બુદ્ધિસાગરજીનું વ્યાખ્યાન.

સારાંશ વચ્ચેના કેટલાંક લખાયાં છે.

(સોમવાર પ્રાતઃકાળ).

અજ્ઞાનતિમિરાંધાનાં જ્ઞાનાંજનસલાકયા ।

નેત્રમુનમીલિતં યેન તસ્મૈં શ્રી ગુરુવે નમઃ ॥

સદગુરુ નિરંતર વાર્થ રહિતહોય છે; અને મનુષ્ય
માત્રને ઉચ્ચ રિધિતિએ લાવવા તેઓ અહુર્નિશ અનેક પ્ર-
કારના પ્રયાત્ન કર્યા કરે છે. બીજાના અજ્ઞાનરૂપ પડળ દૂર
કરવા, એજ પોતાનો ધર્મ સમજે છે, અને બીજાને ઉપ-
કાર કરવામાં શ્રદ્ધા કરવી પડતી ઉપાધિ તે ઉપાધિ નહિ
પણ ધર્મ છે. શ્રી વીરપ્રભુ અંડકોશિયા નાગને તારવાને
જંગલમાં ગયા હતા, અને માન વ્રતધારી છતાં ઉપકાર
નિમિત્તે ‘ બુદ્ધ્યસ્વ બુદ્ધ્યસ્વ ’ એમ યોધ આપ્યો હતો.
સદગુરુએ હમેશાં ધૈર્ય રાખવું જોઈએ, અને સંકટ વેઠ-
વાની તથા લોક ગમે તેમ અપલાપ કરે છતાં પોતાના નિ-
શ્ચયને વળગી રહેવાની હીમત જોઈએ છે. જેનામાં તે હોય
તેજ પોતાનો સ્તુત્ય ઉદ્દેશ સિદ્ધ કરી શકે છે. હાલના

સમયમાં તીર્થંકર હોયતો જન સમાજપર ફેટલો બધો ઉપકાર થાય, પણ તેવા મહાત્માઓના વિરહે સાધુઓ એજ શરણભૂત છે. યોગ્ય માણસોને ઉપદેશ આપી સન્માર્ગ વાળવા એ સાધુ પુરુષોનું ઉત્તમ કર્તવ્ય છે. ફેટલાક અલ્પજ્ઞ લોકો એમ જણાવે છે કે ઉપદેશ આપવાનો પણ પ્રયાસ કરીએ તો તે પરભાવમાં પેસવા સમાન છે, માટે મોક્ષાભિલાષીઓએ ઉપદેશ સરખો પણ આપવો નહિ, કેવળ સ્વસ્વભાવમાં રમણતા કરવી. એકાંત આમ કહેવું તે મિથ્યા છે. કારણ કે જે લોકો ઉપદેશ આપતા નથી, તેઓને તીર્થોત્સેદક ગણવામાં આવે છે, એમ જૈનશાસ્ત્ર પ્રરૂપે છે. વળી કહ્યું છે કે જે લોકો ઉપદેશ આપી શકે તેવા હોય તેઓએ મૌનપણ ગ્રહણ કરવું નહિ. જે લોકો અંતરથી ન્યારા રહી શકે, અને સાધ્ય ન ભુલે, તેઓ પ્રવૃત્તિ કરવા છતાં પણ કર્મથી લેપાતા નથી. શુર, દેવ વગેરે અવલમ્બનનાં કારણો છે, જો તેનો ઉચ્છેદ કરવામાં આવે તો તીર્થનો ઉચ્છેદ થાય, અને તીર્થનો ઉચ્છેદ કરનાર મહાપાતકી ગણાય, હાલના સમયમાં ઉપકાર કરનાર શુરઓ અને ધર્મશાસ્ત્રો છે. સાધ્ય નિરપેક્ષ પ્રવૃત્તિ તેજ અધર્મ છે, સંઘના રક્ષણાર્થે કાલિકાચાર્યે ગર્દભિલ રાજાની સાથે યુદ્ધ કર્યું હતું. માટે અપેક્ષા સમજી ધર્મસૂત્રોનો અર્થ સમજવો. તે ઉપર એક ટુંકું દૃષ્ટાન્ત છે. એક વખત એક સાધુ એક સ્થળે જંગલમાં કાયોત્સર્ગધ્યાને રહ્યા હતા. તેવામાં ત્યાં એક શ્રદ્ધાળુ પણ ભોજો માણસ ત્યાં આવ્યો, તેને તે સાધુ ઉપર ઠંડ પડતી જોઈ તેમનું રક્ષણ કરવાને ત્યાં એક ઝુંપડી બાંધી. તે ઝુંપડી ઘાસવતી બાંધી હતી. તેવામાં ત્યાં એક બીજો કોઈ આવ્યો. તે ધર્મમાં બહુ ઉંડો ગયેલો હતો. તેણે વિચાર્યું કે પંચમહાવ્રતધારીને આ ઝુંપડી કદપે નહિ, વળી તે ઘાસની બનેલી હોવાથી, કદાચ ઘાસ સળગી ઉઠે તો માંહે તે સાધુ બળી જાય, એવા

જાણી નેજી તે ઝૂંપડી, આધુને ઇલ ન જીવે નેરી ફીને,
પાણી નાળી. જે વિચાર કર્યો તો તપને જગ્યાએ કે આ
જાને આસપાસ છે. મરણને જાનેના બાવ મુદ્દ જાને નિર્ધ-
ન દતા. માટે આપની અપેક્ષા તપી પ્રવૃત્તિ કરવી જે
ઉત્તમ છે.

મોહરૂપી સર્પનું એર ચડતાં અત્મસ્વરૂપનું જ્ઞાન બુધી
જવાય છે. માટે તે એરને ઉતારવાને ત્રણશુદ્ધતા બોધરૂપ
મંત્રની જરૂર છે. જો કે નિઃશય નગણી કોઈ કોઈનું ઉપ-
કારક નથી; પણ બ્યવહારમાં ઉપકારક અને ઉપકૃત જાને
રહેલા છે.

જાનીનાં સંબંધમાં કહ્યું છે કે.

જગ જલે ઉન્મત્ત, જો જલે જગ અન્ધ;

જાની થું જગમે રહ્યો, થું નહિ રોષ સંબંધ.

અંધ બધા અપેક્ષિત વચનો છે.

અળ તો હમ અમર ભયે નહિ મરેંગે,

વિસર ગયે દુવિધા તન મનકી, અળ હમ કયમ મરેંગે.

કેટલાકને આ વાક્ય અભિમાનપૂર્ણ અને ઉત્સાહ
જણાય, પણ જો તેનો બરાબર વિચાર કરીએ તો તે તેવું
નથી. ત્યારે આત્મદશામાં આનંદધનજી મહારાજ આવેલા
ત્યારે તે તાનમાં તે વાક્ય લખાયું હશે એમ લાગે છે.
વળી આનંદધનજી મહારાજ એક રથજો લખે છે કે—

ગચ્છના ભેદ બહુ નયન નિહાળતાં,

તત્ત્વની વાત કરતાં ન લાજે,

ઉદરભરણ્યે નિજ કાર્ય કરતાં થકાં,

મોહ નડીયા કલિકાળ રાજે.

આ વાક્યની સાથે ઉપદેશમાળામાં ધર્મદાસ ગણીએ
કહેલું વાક્ય સરખાવો, તેઓ કહે છે એ “ જે સાધુ ગ-
ચ્છમાં ન રહે તે ઘેન આજ્ઞાનો વિરાંધક છે, અને જેઓ
શુદ્ધતા શરણે રહે તેનેજ જ્ઞાન મળે. આ રીતે આ બે વાક્યો

પરસ્પર અસંગત લાગશે પણ જરા વિચાર કરનારને તેમાં રહેલો વિરોધ તે વિરોધાભાસ તુલ્ય જણાશે. કારણ કે તેજ આનંદધનજી મહારાજ નમિનાથસ્તવનમાં ચુર્ણી નિર્ચુક્તિ, ભાષા, ટીકા, અનુભવ, પરંપરા અનુભવ આ સાત બાબતો માનવાનો ઘોષ આપે છે. માટે અપેક્ષાએ જૈનધર્મનાં વચનો છે અલ્પજ્ઞાન તેજ અતિ હાનીનું કારણ છે.

હવે અધ્યાત્મ જ્ઞાન અને અધ્યાત્મ ચારિત્રમાં શો ભેદ છે તે વિચારીએ.

જ્ઞાન અને વિરતિમાં ભેદ છે. અધ્યાત્મજ્ઞાન અને અનુભવ જ્ઞાન એ બુદ્ધી વસ્તુઓ છે જ્યાં સુધી જ્ઞાન પ્રમાણે વર્તન ન રાખવામાં આવે ત્યાં સુધી તે અધ્યાત્મ જ્ઞાન છે. અનુભવની ખુમારીમાં લખેલાં વાક્યો અનુભવીઓજ સમજી શકે. શુદ્ધજ્ઞાની પણ અનુભવ વગરના પુરૂષોના સમજવામાં તે આવતાં નથી. તેઓ ઘણીવાર અર્થનો અનર્થ કરે છે. જેવી દૃષ્ટિ હોય તેવું તેને લાગે છે. એક કીડી નાની છતાં સૂક્ષ્મદર્શકની મદદથી જોનારને લેંસ જેટલી મોટી લાગે છે.

ગગનમંડળમાં અધવચ કુવા, માંહી હે અમીકાવાસા; સુગરા હોય સો ભરભર પીવે, નશુરા જાયે ખ્યાસા.

આ આનંદધનજી મહારાજના પદનો અર્થ થોડાજ સમજતા હશે. જેવું બહાંડ તેવું પિંડ. આ મનુષ્ય શરીર ચૌદ રાજલોકના આકારે છે. તેની મધ્યભાગમાં નાલિકમળ મંડળમાં આઠ રૂચક પ્રદેશ છે, જે સિદ્ધ સમાન છે. તેનું ધ્યાન કરવું. તે ધ્યાન કરવાથી આત્મિક આનંદનો અનુભવ થશે. આવી બાબત બતાવનાર જ્ઞાની ગુરૂઓ છે. માટે જેને સદગુરૂ માથે છે, તેવો માણસ તે અમૃતનો ખ્યાલા ભરી ભરીને પી શકે, પણ જે ગુરૂરહિત છે, તે તરસ્યો જાય છે. બહિરાત્મદૃષ્ટિથી અધ્યાત્મજ્ઞાન-વાળાના જ્ઞાનનું પરિમાણ કરવું એ મોટી ભુલ છે. જે ન-યના ભેદ બરાબર સમજવામાં આવે તો જરા માત્ર પણ ભે-

દ રહેજ નહિ. આનંદધનજી મહારાજ તરફ સર્વકોઈ માન દ્રષ્ટિથી જુએ છે તેનું કારણ પણ એ છે કે તેઓ નય પૂર્વકે બોલતાને લખતા, માટે નયપૂર્વકે જીનંધર્મનાં તત્ત્વોનો અભ્યાસ કરતાં સર્વ બાળતો સમજાઈ જશે. વિચારની આપ લે કરવાથી સત્યમાર્ગે સમજાય છે, આવા મેળાવડા તે કારણે વિશેષ ઉપયોગી છે. છેવટમાં એજ જણાવવાનું કે નયવાદનો અભ્યાસ કરવો. અને તે સદ્ગુરૂ પાસે શિખવો. (પરસ્પર વિચારોનો સંબંધ જેવો બ્યાખ્યાન વખતે કહેવાયો હતો તેવો લખાયો નથી. તેથી વાંચકવર્ગ દામા કરશે.)

મુનિશ્રી બુદ્ધિસાગરજીનો ‘અધ્યાત્મતત્ત્વ’ પર નિબંધ.

ૐ નમઃ સદ્ગુરુપરમેશ્વરાય.

શ્લોક.

મળમ્ય સદ્ગુરુદેવં સત્યતત્ત્વાવબોધકમ્
અધ્યાત્મતત્ત્વવોધાર્ય મવન્થો રચ્યતે મયા ॥૧॥
આત્મતત્ત્વંચ વિદા જ્ઞેયં ઉપાદેયં પુનઃ પુનઃ
કૃત્તનકર્મસયો મોક્ષઃ પ્રાપ્યતે ધ્યાનિમિઃ પરઃ ॥૨॥

શ્રી સત્ય નવતત્ત્વાદિકના બોધક શ્રી પરમહયાથી ઉપકારક સદ્ગુરુદેવને નમસ્કાર કરીને, અધ્યાત્મતત્ત્વના બોધ માટે લેખકવડે પ્રબંધ રચાય છે.

પંડિતપુરૂષે આત્મતત્ત્વ જાણવું જોઈએ અને આત્મતત્ત્વનો સ્વીકાર કરવો યોગ્ય છે. આત્મતત્ત્વને જાણી તેનું ધ્યાન કરનારાઓવડે સર્વકર્મસય લક્ષણ મોક્ષ પ્રમાય છે.

આત્મતત્ત્વનો જ્ઞાતા પરમેશ્વરપદને સત્વરે પ્રાપ્ત કરે છે. જગત્માં અનેક પ્રકારના પદાર્થો છે, અને તેનું જ્ઞાન કરવા જગત્માં જોયો સાધનસરકે પ્રવલ્ન કરી રહ્યા છે. પણ આત્મજ્ઞાન વિના તેમને ખરી શાંતિ મળતી નથી. આત્મ-

રહેલો આત્મા કર્મના યોગે પુનર્જન્મ કરે છે એમ સા-
 ખીતી થઈ ચુકી છે. હાલના વખતમાં, મીસીસ એની બે-
 સન્ટ એક અંગ્રેજ વિદુષી છે તે પણ આત્માને નિત્ય માની
 પુનર્જન્મની વાત સિદ્ધ કરે છે. કેટલાક મનુષ્યોને ભતિ-
 સ્મરણ જ્ઞાન થાય છે અને તેથી તે પૂર્વ જન્મની વાત
 જાણી શકે છે. ક્ષણિકવાદને અંગીકાર કરે છે તે પણ
 બુદ્ધધર્મનો પ્રકાશક જોતમ બુદ્ધ પોતાના લિશ્તુકોની આ-
 ગળ કહે છે કે, મને આ શરીરે ખીલો વાગ્યો છે તેનું
 કારણ કે મેં ઘણા લવપૂર્વે એકનો પગ વિંધ્યો હતો, આથી
 પણ સિદ્ધ થઈ ગયું કે આત્મા નિત્ય છે, એમાં કશો સંદેહ
 નથી. આત્માનું નિત્યત્વ સિદ્ધ થતાં અને તેની શ્રદ્ધા થતાં
 કનુષ્યો પોતાના જન્મ સારા જોટા શાથી થાય છે, તે ઉપર
 વિચાર દોડાવે છે. એક રાજાના કુળમાં જન્મે છે. એક લિશ્તુકના
 કુળમાં જન્મે છે. એક માતાના બે પુત્રો સાથે ઉત્પન્ન થએલામાં
 પણ એક મૂર્ખ અને એક વિદ્વાન બને છે. એક સુખી દેખાય
 છે, અને એક દુઃખી દેખાય છે, એક મનુષ્યનો અવતાર લે
 છે, એક આત્મા પશુનો અવતાર લે છે, એક આત્મા ઇ-
 ન્દ્રિય પદાર્થોની અનાયાસે પ્રાપ્તિ કરે છે. અને એકને
 ખાવા માટે અન્નપણ મળતું નથી, આત્મ જાણકારણ કંઈ
 પણ દેખાતું નથી, ત્યારે અનુમાન જ્ઞાનથી વિચારતાં પોતા-
 નેજ માલુમ પડે છે કે એનું કારણ કંઈ અદૃષ્ટ છે અને તે
 અદૃષ્ટ કહો કે પુણ્ય પાપરૂપ કર્મ કહો, વા શુભાશુભ
 આંધેલા પ્રારબ્ધ કહો વા તેને કિસ્મત કહો વા તેને શુભા-
 શુભ પ્રકૃતિ કહો પણ પુણ્ય પાપ અવશ્ય માનવાં પડે
 છે, જ્યારે આપણે અનુમાનથી પુણ્ય પાપતાવની સિદ્ધિ
 કરીએ છીએ ત્યારે સર્વ પદાર્થના જ્ઞાની શ્રી સર્વજ્ઞ વીર પ્રભુ
 તો કહે છે કે-પુણ્ય અને પાપ તાવ છે. અને પુણ્યપાપ
 બહુ સૂક્ષ્મ વાણીથી જણાવે છે. જ્યારે પુણ્યપાપની સિદ્ધિ
 આ પ્રમાણે થઈ તો પ્રશ્ન ઉદ્ભવે કે-પુણ્ય શાથી થતું હ

અને પાપ શાથી થતું હશે-ત્યારે તેના ઉત્તરમાં ૨૫૯ સમ-
 જ્ઞાનું છે, દયાદિ શુભકર્મ તથા શુભ પરિણામથી પુણ્ય બંધ
 થાય છે. તેમજ હિંસાદિ અશુભ કર્મ તથા અશુભ પરિણા-
 મથી પાપકર્મનું બંધન થાય છે. શગદેવાદિક કર્મ મહત્ત્વ-
 માં કારણ છે, માટે તેને આશ્રય કહે છે-પુણ્યપાપનો
 કર્તા જેમ આત્મા છે તેમ પુણ્યપાપનો લોકતા પણ આ-
 ત્મા છે. પુણ્યપાપ લોભવવામાં કોઈ ઇશ્વરને કારણીભૂત
 માને છે, પણ તેમાં ઇશ્વર કારણીભૂત નથી, એમ સમ્યગ્-
 દૃષ્ટિથી જોતાં માત્રુમ પડશે. પુણ્યપાપ જડવસ્તુ છે.
 પુણ્ય છે તે સોનાની બેડી છે. અને પાપ લોહાની બેડી છે.
 પુણ્યથી મનુષ્યઅને સ્વર્ગ, સુખ વિગેરેની પ્રાપ્તિ થાય છે. પા-
 પથી નરક અને તિર્યચગતિ વિગેરેની પ્રાપ્તિ થાય છે. પુણ્ય
 પરમાણુઓના રકંધો પણ આત્માને લાગે છે અને ખરે
 છે. તેમજ પાપપરમાણુઓથી બનેલા રકંધો પણ
 આત્માને લાગે છે અને ખરે છે, પુણ્ય પાપ જડવસ્તુ છે.
 તોપણ તેથી આત્માને શાતાવેદનીય અને અશાતાવેદનીય
 ઉત્પન્ન થાય છે. કોઈ અપેક્ષાએ પુણ્યને ધર્મ કહેવામાં
 આવે છે, અને પાપને અધર્મ કહેવામાં આવે છે. ધર્મા-
 ધર્મક્ષયાન્ સુકિતઃ ધર્મ એટલે પુણ્ય અને અધર્મ એટલે
 પાપ એ બેના ક્ષયથી સુકિત થાય છે. ત્યારે આત્મા કર્મ-
 બંધી રહીત થાય છે ત્યારે તે મોક્ષ પામે છે. મોક્ષ સત-
 પદ છે. જે એક પદ હોય છે તે સત્ હોય છે જેમ આ-
 કાશ તેમજ મોક્ષ પણ એક પદ છે. જે પદ હોય છે તે
 તેમાં સત્પણું હોય અગર ના પણ હોય. જેમ આકાશ-
 કુંમુમ-આકાશનું પુલ હોતું નથી. મોક્ષ છે. કર્મ એ જડ-
 વસ્તુ છે. જડવસ્તુ થઈ આત્મા ભિન્ન થઈ શકે છે. જેમ
 આદીથી સોનું ભિન્ન થઈ શકે છે તેમ આત્મા પણ કર્મ-
 થી ભિન્ન થઈ શકે છે. માદીથી સોનું ભિન્ન કરવામાં
 જેમ ધમણ વિગેરે ઉપાયો છે. તેમ કર્મથી આત્માને

કરવાના સંવર તથા નિર્જરા વિગેરે ઉપાયો છે; વા જ્ઞાન
 અને ક્રિયા એ એથી મુક્તિની પ્રાપ્તિ થાય છે. જ્ઞાનક્રિયા-
 વ્યામ મોક્ષઃ ઇતિ તત્ત્વાર્થવચનાતઃ મોક્ષ અને મોક્ષના
 ઉપાયો છે. આત્મા કર્મથી બંધાયેલ છે, અનાદિકાળનો બંધ
 છે છતાં પણ કર્મબંધનો નાશ થાય છે. માટે સાધક લવ્ય-
 ભવોએ પુરૂષાર્થ કરવો જોઈએ: ૫૨ સ્થાનકના સંબંધે
 નવ તત્ત્વનું નામ માત્ર સ્વરૂપ જણાવ્યું. એ નવ તત્ત્વનો
 સંભાવેશ જીવ તથા અજીવતત્ત્વમાં થાય છે. ૫૩દ્રવ્યનો સ-
 ભાવેશ પણ જીવ તથા અજીવતત્ત્વમાં થાય છે. અજીવ
 દ્રવ્યમાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, આકાશાસ્તિકાય, પુદ્-
 ગલાસ્તિકાય અને કાલ એ પંચદ્રવ્ય આવ્યાં છે. તેમાં
 પુદ્ગલદ્રવ્ય એજ આત્માના ગુણોનું આચ્છાદન કરે છે,
 પુદ્ગલદ્રવ્ય છે તે આત્મદ્રવ્યની સાથે ક્ષીરનીરની પેઠે પરિ-
 ભ્રમે છે. ગાકીનાં દ્રવ્ય છે તે આત્મદ્રવ્યની સાથે પરિભ્ર-
 મતાં નથી. આત્મદ્રવ્યના ગુણ પર્યાયિનો વિઘાત કરનાર
 પુદ્ગલદ્રવ્ય છે, પુદ્ગલદ્રવ્યમાં જાતે આવીને આત્માને
 લાગવાની શક્તિ નથી, પરંતુ મિથ્યાત્વ અવિરતિકષાય
 અને યોગ એ હેતુઓના યોગે પુદ્ગલદ્રવ્યના સ્કંધો આ-
 ત્માના પ્રદેશોની સાથે ક્ષીર નીરની પેઠે પરિભ્રમે છે. ૫૪-
 દ્રવ્યમાં ઉત્પાદ, વ્યય અને ધૌવ્યતા રહી છે. તેનું વિશેષ
 સ્વરૂપ અસ્મદ્વીયકૃત ૫૫દ્રવ્યવિચાર તથા આત્મપ્રકાશ
 ગ્રંથમાં દેખાડ્યું છે તેથી અત્ર વિશેષ વર્ણન કર્યું નથી.
 તેનું વળી વિશેષ સ્વરૂપ આગમસાર, નયચક્ર તથા ગુણ
 પર્યાયનો રાસ તથા સમ્મતિતર્ક-વિશેષાવશ્યક વિગેરે ગ્રંથો-
 માંથી જોઈ લેવું. ૫૬દ્રવ્ય દ્રવ્યાર્થિકનયની અપેક્ષાએ નિત્ય
 છે. અને પર્યાયાર્થિકનયની અપેક્ષાએ અનિત્ય છે. ૫૭દ્રવ્ય-
 માંથી ઉપાદેય એક આત્મદ્રવ્ય છે. આત્મદ્રવ્ય તેજ પોતે
 : આત્મા અનંત છે તેના સિદ્ધ અને સંસારી
 ભેદો છે તેનું વિશેષ સ્વરૂપ-જીવિ - તઃ

ભિગમસૂત્ર, ઉત્તરાધ્યયન, પન્નવાચાસૂત્ર વિગેરેથી જાણી
 લેવું; જે આત્માઓ કર્મક્ષય કરીને સુક્ષિતમાં ગયા છે, તેવા આ-
 ત્માઓ જાનંત છે. તે સિદ્ધાત્માઓ ધ્યાન કરવા લાયક છે. પૂજ્ય
 છે, સ્તુત્ય છે. કર્મક્ષય કરવામાં તેમનું જ્ઞાન તથા ધ્યાન,
 પુષ્ટાલંબન છે. આત્મદ્રવ્યનું સાતનય તથા સપ્તલંગીથી
 જ્ઞાન થતાં સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે. બહિરાત્મા અંતરાત્મા,
 અને પરમાત્મા એ આત્મદ્રવ્યના ત્રણ લેહ કહ્યા છે. તેનું
 વિશેષ સ્વરૂપ સમાધિશતકમાં અમોએ કયું છે તેમજ
 આત્મસ્વરૂપ નામના અંશમાં પણ વિશેષતઃ વર્ણન અમોએ
 કયું છે. આત્માને સમ્યગ્ જાણવાથી અધ્યાત્મજ્ઞાન થાય છે.
 અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ તો મહા પુણ્યયોગે સદ્ગુરુસંગતિથી
 થાય છે. અપ્પા સો પરમપ્પા આત્મા તેજ પરમાત્મા છે.
 એમ અધ્યાત્મજ્ઞાન બતાવે છે. કલિકાલમાં મહાજ્ઞાની શ્રીદેવ-
 ચંદ્રજી મહારાજે વર્તમાનચોવીશી તથા વિહરમાનની વિશીમાં
 ષડ્દ્રવ્યોના પૂર્ણ જ્ઞાન સાથે અધ્યાત્મજ્ઞાનનું સ્વરૂપ વર્ણ-
 વ્યું છે. દ્રવ્યાનુયોગદ્વારા અધ્યાત્મજ્ઞાન જો પ્રાપ્ત થાય છે
 તો અધ્યાત્મજ્ઞાની પાછો પડતો નથી. કારણ કે ષડ્દ્રવ્યના
 જ્ઞાનીને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તે મિથ્યાત્વદ-
 શામાં પ્રાયઃ પડતો નથી. સામાન્ય આત્મા છે એમ જ જે
 જ્ઞાન થાય છે તે જ્ઞાનથી આત્મસાધન બસબસ સધાતું
 નથી, માટે દ્રવ્યાનુયોગ સહીત અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવું
 જોઈએ. શ્રીઆનંદધનજી મહારાજ કે જે 'સત્તરમાં સૈકામાં
 અધ્યાત્મજ્ઞાનિમુકુટમણિરૂપ થઇ ગયા છે તેઓએ ચોવીશી
 તથા બહોતેરીની રચના કરી છે. તેમાં પણ આત્મદ્રવ્યનું
 જ સુખ્યતાએ વર્ણન છે અને તેમના રચેલા અંશથી મનુ-
 પ્ય આત્મરૂચિવાળો થઇ શકે છે-આત્મજ્ઞાનની ખુમારીમાં
 મનુષ્ય બાદ્યજાગને બૂલી જાય છે. અને આત્મજ્ઞાનીને
 આત્માસ્તિત્વનો નિશ્ચય થવાથી પરભાવરમણતાથી દૂર રહે-
 વાને માટે રૂચિ હતપન્ન થાય છે.

પરમાર્ય પંથ જે કહે, તે રંજે એકતંતરે;
 વ્યવહારે લખ જે રહે, તેહના ભેદ અનંતરે. ધર્મ ॥ ૬ ॥
 વ્યવહારે લખે દોહિલા, કાંઈ ન આવે હાથરે;
 શુદ્ધનય ધાયના સેવતાં, નવિ રહે દુવિધા સાથરે. ધર્મ ॥ ૭ ॥

એ પ્રમાણે નિશ્ચયનય પ્રમાણે તત્ત્વજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી
 વર્તનનો ઉપદેશ કરનાર શ્રીઆનંદધનજી મહારાજ નમિ-
 નાથના સ્તવનમાં આગમપંચાંગીને માન્ય કરી સર્વ જી-
 વોને ઉપદેશ આપે છે કે, પંચાંગી અનુસારે અધ્યાત્મજ્ઞાન
 તથા ચારિત્ર અંગીકાર કરો. પંચાંગીનો છેદ કરો નહી,
 એમ કહે છે.

ચૂરણી માપ્ય સૂત્ર નિર્ણુક્તિ, વૃત્તિ પરંપર અનુભવરે;
 સમય પુરુષના અંગ કહ્યાં, જે છેદે તે દુરભવ્યરે. પદ ૮

પૂર્વધરકૃત છૂટક પદની વ્યાખ્યા તે ચૂર્ણી; સૂત્રોક્તાથો-
 ને લાપ્ય કહે છે. ગણધરાદિકૃત સૂત્રવચન માત્રને સૂત્ર
 કહે છે. પૂર્વધારીકૃત વચનને નિર્ણુક્તિ કહે છે. વૃત્તિને
 ટીકા કહે છે. પરંપર અનુભવ તે ગુરૂસંપ્રદાયથી યથાર્થ
 સ્મૃતિપૂર્વક જ્ઞાન; એમ એ સિદ્ધાંતરૂપ પુરુષનાં છ અંગ
 છે તે કહ્યાણુકારી છે. તે છ અંગને જે પ્રાણી છેદે તે દુર્ભ-
 વ્ય જાણવો. આ ઉપરથી સુજ વિચાર કરશે કે, શ્રીઆનંદ-
 ધનજી સૂત્રના અનુસારે ભવભયથી કરીને અધ્યાત્મ
 તત્ત્વનું સેવન કરી અનંત સુખ ભોગવનાર હતા. પ્રસંગો-
 પાત અત્ર શ્રીઆનંદધનજીના વચનોની સમીક્ષા લેશમાત્ર
 કરી મૂળ અધ્યાત્મજ્ઞાનનું વર્ણન કરું છું. અનેક પ્રકારની
 ઉપાધિઓમાં પણ જે આત્મજ્ઞાન થયું હોય, તેા મનુષ્ય અવ્યક્ત
 દશાથી વિવૃત્ત થતો નથી. આત્મજ્ઞાનની શક્તિથી મનુષ્યો નવાં
 અવતાં રોડી શકે છે. આત્મજ્ઞાની આત્મશ્રદ્ધાથી પુરુષ-
 થોને એકરૂપ મને છે અને તેથી તે પુરુષત્વના અનેક

પનમાં તથા શરીરમાં મોઢે પામતો નથી. આત્મજ્ઞાની
પુરુષ, પરમાત્મરૂપ પ્રતિબિંબમાં પોતાનુરૂપ દેખી નિર્મલ
કરે છે. આત્મજ્ઞાની પોતાના અસંખ્યાત પ્રદેશમાં દૃષ્ટિ વાળી
એવી સ્થિરતા ભાગવે છે કે તેનું વર્ણન વાણીથી અગોચર
છે, બાહ્યદશામાં જીવ અનાદિકાગથી અલગ અને મમત્વ-
ભાવથી રાગેભાવે છે, તેનું કારણ બહિરાત્મભાવ છે. જ્યાં
મુખી આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું નથી, ત્યાં મુખી બહિરાત્મદશા
વર્તે છે, પણ જ્યારે આત્મ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે ત્યારે સમ-
કિત પામવાથી જીવ અંતરાત્મા કહેવાય છે. અંતરાત્માને
અધ્યાત્મજ્ઞાની કહેવામાં કોઈ જાતનો બાધ આવતો નથી.
કારણ કે, પોતાના આત્માને જે સમ્યક્ જાણે છે તેજ અ-
ધ્યાત્મજ્ઞાની કહેવાય છે. અધ્યાત્મજ્ઞાન થવાથી કોષ માન
માયા લોભના વેગો શમે છે. આત્મજ્ઞાની પુરુષ જ અને
ચેતન્યનો ભેદજ્ઞાનથી ભેદ પાડે છે. અને તેથી તે જોકે
સંસારમાં વર્તે છે તોપણ જલમાં જેમ કમળ ન્યાડ વર્તે
છે તેમ ન્યાસ વર્તે છે. જગત્માં પ્રકાશ કરતાં સૂર્યના કરતાં
પણ આત્મજ્ઞાન વિશેષ પ્રકાશ કરે છે. આત્મજ્ઞાનનો પ્રકાશ
અનંત છે. આત્મજ્ઞાનથી મિથ્યાકદાંબહો જલ્દી છુટી જાય
છે અને આત્મા ચંદ્રની પેઠે અન્ય જીવોને દયાથી શીતલ
કરે છે. ચારિત્રાભ્યાસમાં વર્તતાં આત્મજ્ઞાનીને કોષાદિક
કંપાયો થાય છે તોપણ પોતાના સ્વરૂપનો ઉપયોગ આવતાં
કોષાદિકને ત્વરિત ઉપશમાવે છે. આત્મજ્ઞાની માયાના
પ્રદેશની લીલાને અંજવાના જલની પેઠે બૂક જાણી સત્ય-
સ્વરૂપમાંજ મગ્ન રહે છે. આત્મજ્ઞાનની શક્તિ સકલકર્મ-
વશજીને નાશ કરે છે. કહ્યું છે કે:—

જ્ઞાની શ્વાસોશ્વાસમાં, કરે કર્મનો સેહ;

પૂર્વકોદી વર્ષા લગે, અજ્ઞાને રહે તેહ.

દ્રવ્યાનુ યોગ પૂર્વક આત્મજ્ઞાન મેળવે ત્યારે સાધુપણ
લેખે થાય છે. શ્રી આનંદધનજી મહારાજ કહે છે કે:—

આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે, વીજા તો દ્રવ્ય લિંગીરે;
વસ્તુગતે જે વસ્તુ પ્રકાશે, આનંદઘન મતિસંગીરે. વાસુપૂજ્યા॥

શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય દ્રવ્યશુભપર્યાયના રાસમાં
કહે છે કે:—

एहनो जेणे पाम्यो त्याग, ओघे एहनो जेने राग;
ए वे वण त्रीजो नहि साध, भाण्यो सम्मति अर्थ अगाध॥

દ્રવ્યાનુયોગજ્ઞાની સર્વગીતાર્થમાં શ્રેષ્ઠગીતાર્થ છે. દ્રવ્યા-
નુયોગદ્વારા આત્મધ્યાન કરતાં અનંત લવનાં કરેલાં કર્મનો
ક્ષય પણ થઈ જાય છે. શ્રી મણિચંદ્રજીએ આત્માની ન-
વધા લક્ષિત ક્રિયા બતાવી છે તે સંબંધી અમોએ વિવેચન
કર્યું છે, તેમાં પણ આત્માજ સેવ્ય છે. આત્માના સ્વભાવ-
માંજ રમણુતા કરવી બતાવી છે. આત્મસ્વભાવરમણુતાથી
આત્મા તે પરમાત્મા થાય છે. આત્મજ્ઞાનવિના આત્મરમ-
ણુતારૂપ ચારિત્ર પ્રાપ્ત થતું નથી. અધ્યાત્મજ્ઞાનથી અંતઃ-
ક્રિયાની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેથી આત્મા સુખસાગરમાં
મગ્ન થઈ રહે છે. શ્રીઉપાધ્યાયજી પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનથી
થતી અંતઃક્રિયાની મહત્તા બતાવે છે કે:—

बाह्य क्रिया छे बाहिर योग, अंतरक्रिया द्रव्य अनुयोग;
बाह्यहीन पणाज्ञान विशाल, भलो कह्यो मुनि उपदेशमाला॥१॥

અંતરક્રિયાથી સકલ કર્મનો ક્ષય થઈજાય છે. મનના
વિકલ્પ સંકલ્પ વાર્યા વિના અંતરક્રિયા થઈ શકતી નથી.
બાહ્યક્રિયા કરતાં પણ અંતરક્રિયા અનંતશુભી બળવાન છે.
શ્રી વિજયલક્ષ્મીસૂરિ પણ કહે છે કે—

ध्यानक्रिया मनमां आणीजे, धर्मशुक्ल ध्याइजेरे;
आर्तैरौद्रनां कारणकिरिया, पञ्चविशने वारीजेरे. ध्यान ॥

બળી શ્રી ઉપાધ્યાયજી કહે છે કે—

द्रव्यादिक चिंताए सार, शुक्लध्यानपण लहिये पार;
तेमाटे एहिज आदरो, सद्गुरुवण मतभूला फरो;

તથા શ્રી ઉપાધ્યાયજી કહે છે કે—

શ્યાંભો આતમદ્રવ્યનું, લક્ષણ નવી જાણું;

ત્યાંભો ગુણઠાણું થલું, કેમ આવે તાણું.

— આતમતત્ત્વવિચારીષ.

કષ્ટ કરો સંજમ ધરો, ગાઢો નિજદેહ;

જ્ઞાનદશાવળ જીવને, નહિદુઃખનો છેદઃ આતમ ॥૧॥

હું પહનો એ માદરો—એ હું એળી શુદ્ધિ;

ચેતન જડતા અનુભવે, ન વિમાસે શુદ્ધિઃ આતમ ॥૨॥

અધ્યાત્મ વાણુ ને ક્રિયા—તે તનુમલ તોલે

ધૃત્યાદિ વચનો લબ્યજીવોને આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા
માટે ઝેરે છે—નયજાંગ અને પ્રમાણથી આત્મજ્ઞાન થતાં
પોતાનું સ્વરૂપ જાણી આત્મા અત્યાનંદને પામે છે. અને
પોતાનો પોતે વિચાર કરે છે કે—

અહમિકો સ્વરૂપ શુદ્ધો. નિમ્મમઓ નાણદંસણ સમગ્ગો,

તમ્મિ દિઠિઓ તત્ત્વિત્તો, સર્વે એ સ્વયં નેમિ:

ભાવાર્થ:—હું એક આત્મદ્રવ્ય છું. પરપુદ્ગલ દ્રવ્યથી
ન્યારો છું. નિશ્ચયનયે શુદ્ધ છું. અજ્ઞાનમગ્નથી ન્યારો છું નિ-
ર્મલ છું. મમતા રહીત છું. જ્ઞાનદર્શન પરિપૂર્ણ છું. હું મારા
જ્ઞાનસ્વભાવ સહીત છું. હું મારા શુભપર્યાયસ્વરૂપમાં
રહ્યો છું, ચેતનાશુભ તે મારી સત્તા છે. હું મારા શુદ્ધ આ-
ત્મસ્વરૂપને ધ્યાવતો કર્મનો ક્ષય કરીશ. આત્મપ્રદેશોમાં
અનંતશુભ પર્યાયની રૂદ્ધિ બરી છે. અનંતશુભપર્યાયની રૂ-
દ્ધિને પ્રકટ કરવી તેજ ‘સંવરૂપ આદિત્ર જાણુ’—પંચશ-
તી નામનો અમારો બનાવેલો ગ્રંથ છે તેમાં કહ્યું છે કે.

દુષ્ટા-નિરોધાવ નિજલદ્ધિનો, આર્વિર્માવિમ્બજાગ;

પરમાત્મપદ તે કહું, તે પદનો હું દામ.

॥ ૧ ॥

આતમજ્ઞાની શ્રમણ કહાવે, વીજા તો દ્રવ્ય લિંગીરે;
વસ્તુગતે જે વસ્તુ પ્રકાશે, આનંદઘન મતિસંગીરે. વાસુપૂજ્યા॥

શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાય દ્રવ્યશુણ્ણપર્યાયના રાસમાં
કહે છે કે:—

एहनो जेणे पाમ्यो त्याग, ओघे एहनो जेने राग;
ए वे वण त्रीजो नहि साध, भाव्यो सम्मति अर्थ अगाध॥

દ્રવ્યાનુયોગજ્ઞાની સર્વગીતાર્થમાં શ્રેષ્ઠગીતાર્થ છે. દ્રવ્યા-
નુયોગદ્વારા આત્મધ્યાન કરતાં અનંત લવનાં કરેલાં કર્મનો
ક્ષય પણ થઈ જાય છે. શ્રી મણિચંદ્રજીએ આત્માની ન-
વધા લક્ષિત ક્રિયા બતાવી છે તે સંબંધી અમોએ વિવેચન
કર્યું છે, તેમાં પણ આત્માજ સેવ્ય છે. આત્માના સ્વભાવ-
માંજ રમણુતા કરવી બતાવી છે. આત્મસ્વભાવરમણુતાથી
આત્મા તે પરમાત્મા થાય છે. આત્મજ્ઞાનવિના આત્મરમ-
ણુતારૂપ ચારિત્ર પ્રાપ્ત થતું નથી. અધ્યાત્મજ્ઞાનથી અંતઃ-
ક્રિયાની પ્રાપ્તિ થાય છે અને તેથી આત્મા સુખસાગરમાં
મગ્ન થઈ રહે છે. શ્રીઉપાધ્યાયજી પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનથી
થતી અંતઃક્રિયાની મહત્તા બતાવે છે કે:—

बाह्य क्रिया छे बाहिर योग, अंतरक्रिया द्रव्य अनुयोग;
बाह्यहीन पणाज्ञान विशाल, भलो कह्यो मुनि उपदेशमाला॥१॥

અંતરક્રિયાથી સકલ કર્મનો ક્ષય થઈજાય છે. મનના
વિકલ્પ સંકલ્પ વાર્તા વિના અંતરક્રિયા થઈ શકતી નથી.
બાહ્યક્રિયા કરતાં પણ અંતરક્રિયા અનંતશુણ્ણી બળવાન છે.
શ્રી વિજયલક્ષ્મીસૂરિ પણ કહે છે કે—

ध्यानक्रिया मनमां आणीजे, धर्मशुक्ल ध्याइजेरे;
आर्तरौद्रनां कारणकिरिया, पञ्चविशने वारीजेरे. ध्यान ॥

વળી શ્રી ઉપાધ્યાયજી કહે છે કે—

द्रव्यादिक चिंताए सार, शुक्लध्यानपण लहिये पार;
तेमाटे एहिज आदरो, सद्गुरुवण मतभूला फरो;

તથા શ્રી ઉપાધ્યાયજી કહે છે કે—

હ્યાંલો આતમદ્રવ્યનું, લક્ષણ નવી જાણું;

ત્યાંલો ગુણઠાણું મળું, કેમ આવે તાણું.

— આતમતત્ત્વવિચારીય.

કષ્ટ કરો સંજમ ધરો, ગાઢો નિજદેહ;

જ્ઞાનદશાવળ જીવને, નહિદુઃસ્વનો છેદ: આતમ ॥૧॥

હું રહનો એ માહરો—એ હું એની શુદ્ધિ;

ચેતન જઠતા અનુભવે, ન વિમાસે શુદ્ધિ:આતમ ॥૨॥

અધ્યાત્મ વણુ જે ક્રિયા—તે તનુમલ તોલે
ઇત્યાદિ વચનો સવ્યજીવોને આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા
માટે પ્રેરે છે—નયભંગ અને પ્રમાણથી આત્મજ્ઞાન ચતો
પોતાનું સ્વરૂપ જાણી આત્મા અત્યાનંદને પામે છે. અને
પોતાનો પોતે વિચાર કરે છે કે—

અહમિકો સ્વલુ સુદ્ધો. નિમ્મમઓ નાજદંતણ સમગો,

તમ્મિ દિઢિઓ તચિત્તો, સવ્વે એણ સવં નેમિ:

ભાવાર્થ:—હું એક આત્મદ્રવ્ય છું. પરપુદ્ગલ દ્રવ્યથી
ન્યારો છું. નિશ્ચયનયે શુદ્ધ છું. અજ્ઞાનમળથી ન્યારો છું નિ-
નિર્મલ છું. મમતા રહીત છું. જ્ઞાનદયેન પરિપૂર્ણ છું. હું મારા
જ્ઞાનસ્વભાવ સહીત છું. હું મારા શુણ્ણપર્યાયસ્વરૂપમાં
રહ્યો છું, ચેતનાશુણ્ણ તે મારી સત્તા છે. હું મારા શુદ્ધ આ-
ત્મસ્વરૂપને ધ્યાવતો કર્મનો શય કરીશ. આત્મપ્રદેશોમાં
અનંતશુણ્ણ પર્યાયની રૂદ્ધિ ભરી છે. અનંતશુણ્ણપર્યાયની રૂ-
દ્ધિને પ્રકટ કરવી તેજ 'સંવરૂપ ચારિત્ર જાણવું'—પંચશ-
તી નામનો અમારો બનાવેલો ગ્રંથ છે તેમાં કહ્યું છે કે.

દુશ-તિરોભાવ નિજરુદ્ધિનો, આવિર્ભાવપ્રકાશ;

પરમાત્મપદ તે કરું, તે પદનો હું દાસ.

॥ ૧ ॥

આત્મશક્તિ અનંતિ છે. પણ તેના ઉપર કર્મનાં આવરણ આવી ગયાં છે—તે કર્મરૂપ આવરણ પોતાની મેળે કંઈ નાશ પામતાં નથી. જેમ કેઈ વસ્ત્ર ઉપર મલીનતા ચઢી હોય તો તે કંઈ પોતાની મેળે નાશ પામતી નથી. તેમ આવરણ પણ પોતાની મેળે કંઈ નાશ પામતાં નથી. વસ્ત્રને ધોવાથી નિર્મલ થાય છે. તેમ આત્માને પણ કર્મ લાગ્યું છે તેનું કારણ રાગ અને દ્વેષ છે માટે રાગ અને દ્વેષનો નાશ કરવા સ્વસ્વભાવરૂપચારિત્ર અંગીકાર કર્યાવિના કર્મ નાશ પામતું નથી. વ્યવહારથી શ્રાવકનાં બાંધતત્ત્વ અને સાધુનાં પંચમહાવ્રત અંગીકાર કરવાથી કર્મ નાશ પામે છે. અથવા નવપદ્મનું આચરણ કરવાથી કર્મનો નાશ થાય છે—કર્મ નાશ પામવાનાં ઘણાં કારણો છે પણ તેમાં જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર મુખ્ય છે; શાસ્ત્રમાં પણ કહ્યું છે કે—જ્ઞાનદર્શનચારિત્રાણિ મોક્ષમાર્ગઃ આત્મા પોતે પોતાને જાણે છે અને પોતે પોતાને તારી શકે છે. આત્મજ્ઞાનવિના ઉદ્યમ સફળ થતો નથી માટે સમ્યક્ચારિત્રમાર્ગ ગ્રહણ કરી ગાડરીયાપ્રવાહથી દૂર રહેવું જોઈએ. તે સંબંધી શ્રીદેવ-ચંદ્રજી ચંદ્રાનન પ્રભુના સ્તવનમાં હૃદયોદ્ગારની ગંભીર વીણા વગાડીને કહે છે કે. જેમ—

ચંદ્રાનનજિન, સાંભળીએ અરદાસરે;
 મુજસેવક મળી, છે પ્રમુનો વિશ્વાસરે:   ચંદ્રાનના ॥ ૧ ॥
 ભરતક્ષેત્ર માનવપણોરે, લાથો દુઃસમકાલ;
 જિન પુરવધર વિરહથીરે, દુલ્હો સાધન ચાલોરે. ચંદ્રાનના ॥ ૨ ॥
 દ્રવ્યક્રિયા રુચિજીવદારે, ભાવધર્મ રુચિહીન;
 ઉપદેશકપણ તેહવારે, શું કરે જીવનવીનરે.   ચંદ્રાનના ॥ ૩ ॥
 તત્ત્વાગમ જાણગ તર્જીરે, વહુજન સંમત જેઠ;
 મૂઢ દઠી જન આદર્યોરે, મુગુરુ કહાવે તેહરે.   ચંદ્રાનના ॥ ૪ ॥
 આળા માધ્યવિના ક્રિયારે, લોકે માન્યોરે ધર્મ;

દેસળ નાળ ચારિત્રનોરે, મૂલ ન જાણ્યો મર્મરે. ચંદ્રનાન ॥૬॥
 ગચ્છ કદામ્બહ સાચવેરે, માને ધર્મ મસિદ્ધ;
 આતમગુણ અકષાયતારે, ધર્મ ન જાણે શુદ્ધરે. ચંદ્રાનન ॥ ૬ ॥
 તત્ત્વરાસિક જન થોડલારે, વહુલો જન સંવાદ;
 જાણોછો જિનરાંજનીરે, સંયત્તો એહ વિવાદોરે. ચંદ્રાનના ॥૭॥
 નાંધ ચરણવંદન તળોરે, મનમાં ઘણો ઉમંગ;
 પુણ્યવિના કેમ પામિયેરે, મંથુસેવનનો સંગરે. ચંદ્રાનન ॥૮॥
 જંગતારક મથુ વાંદીણેરે, મહાવિદેહ મશ્તાર;
 વસ્તુ ધર્મ સ્યાદ્વાદતારે, સુણિ કરીએ નિર્ધારે. ચંદ્રાનન ॥૯॥
 તુજ કરુણા સંદુ ઉપરેરે, સરસી છે મહારાય;
 પંખ અવિરાગક જીવનેરે, કારણ સફલો યાયરે. ચંદ્રાનન ૧૦
 એહવા પંખ મવિજીવનેરે, દેવભક્તિ આધાર;
 મંથુ સંમરણથી પામિયેરે, દેવચંદ્ર પદ સારરે. ચંદ્રાનન. ૧૧

આસ્તવનમાં સ્યાદ્વાદધર્મપુરઃસર ચારિત્રને ધારવાથી
 કર્મકલંક નાશ પામે છે એમ જણાવ્યું છે. આત્મધર્મની
 સેવના અનંત સુખને અર્પનારી છે. કેટલાક લોકો જિનોક્ત-
 કથિત આત્મધર્મનું યથાર્થ સ્વરૂપ સમજવાને અશક્ત
 છે. તેઓ પ્રભુનાં વચનોની ખૂબી તથા દેવલીપ્રભુનાં અ-
 નંત જ્ઞાનની વાનગી આખી શકતા નથી. અધ્યાત્મજ્ઞાન-
 રસીકો. આત્માના અનંતસુખનો દેહ છતાં પણ અનુભવ ક-
 રીશકે છે. શરીરમાં રહેલો આત્મા ત્રણ ભુવનનો ધણી છે
 એની અચિંત્ય શક્તિ છે. પોતાની શક્તિનો સૂર્યની પેઠે
 પ્રકાશ કરે છે. સૂર્ય જેમ વાદળોને ચીરી નાંખી પોતાનો
 પ્રકાશ બહિર દે'કે છે. તેમ આત્મા પણ કર્મરૂપ વાદળોનું
 આવરણ ચીરીનાંખી પોતાની અનંતશક્તિનો પ્રકાશ કરે
 છે. આત્માની શ્રદ્ધા અને આત્મપ્રયત્ન એ બેથી આત્મા-

નિર્મલ સહજનંદી થઈ શકે છે. આત્માથી સર્વ કાર્ય થઈ શકે છે. આત્માની શક્તિ પુર્ણતામાં લગવાથી પુર્ણતાલાવની કરનારી થાય છે. અને તેવીજ રીતે આત્મશક્તિ પોતાના સ્વરૂપમાં વળતાં આત્માના અનંતગુણને નિર્મલ કરનારી થાય છે-જેમ જેમ આત્મા પોતાના સ્વરૂપમાં વળે છે, તેમ તેમ અનંત પુર્ણસ્કંધોથી છૂટો થતો જાય છે. સ્વસ્વરૂપ સન્મુખ થએલી ચેતના અનંત સુખાદિ ગુણોની કરનારી થાય છે. જ્યાં સુધી લખ્યાપ્રમાણે આ વિષયનો અનુભવ કર્યો નથી અને તે જાળતના પ્રયત્નમાં જોડાયો નથી, ત્યાંસુધી તેને આત્માની કહેલી સર્વજાળતો લુપ્તી લુપ્તીલાગશે અને આત્માની શક્તિયો ઉપર વિશ્વાસ ખરેખરા અંતઃકરણથી એસશે નહીં. પણ જ્યારે પ્રથમ આત્મજ્ઞાન વિષયનો શ્રદ્ધાગ્રંથઈને તે સંબંધી પ્રયત્ન કરશે, તો તેને કંઈ અનુભવ આવતાં આત્મસુખમાં રંગાશે. જેમ પ્રથમ કૂપ જોદતાં ધૂળ કાઢવી પડે છે, પરસેવો વળે છે તાપ લાગે છે, તેમજ થાક લાગે છે.-એક બે હાથ જોડું કે કંઈ પાણીના લોટા ભરાતા નથી. પણ પાણી નીકળશે એવી શ્રદ્ધા રાખી દરરોજ કૂવો જોડવો પડે છે. એમ કેટલાક દીવસ પ્રયત્ન કાર્યાબાદ ભેજ વાળી મટોડી આવે છે ત્યારે ખાત્રી થાય છે કે હવે થોડા વખતમાં પાણી નીકળશે. ખૂબ મહેનતથી જોડેલો જોડતાં પાણી નીકળે છે. પછે ઝરણાં પુટે છે. કૂવો પાણીથી ભરાઈ જાય છે ત્યારે સ્નાન વિગેરેથી આત્મા શાંત થાય છે. જલપાનથી તૃપ્તિ નિવૃત્તિ થાય છે. અને હેતુનો પાક પણ પાકે છે. તેમજ આત્મજ્ઞાનની વાત કરી એટલે કંઈ સિદ્ધાંતની પડે આત્માના સુખોનો સાક્ષાત્કાર થતો નથી. પણ પ્રતિદિન આત્મજ્ઞાન વંતની સંગતિ કરવી જોઈએ. નવપ્રમાણથી જાત અને ચેતનને લિન્ન લિન્ન કરી સૂક્ષ્મજ્ઞાન કરવું જોઈએ. પશ્ચાત્ત ચેતનને પરસ્પરમણુતાની ટેવમાં વારતાં ચિત્તની સ્થિરતા થાય છે. મન

નિષ્કુળ અવસ્થાવાળું કરવું. જોમં મનની સ્થિરતા કરતાં
 રાગદ્વેષનો પરિણામ નાશપામે છે ત્યારે અપ્રગતદશામાં
 આત્માના સુખનો અનુભવ આવે છે, ત્યારે આત્મશક્તિ
 તથા આત્માનંદનો વિશ્વાસ વધતો જાય છે અને જડમાં
 સુખની બુદ્ધિનો અર્થના નાશ થાય છે પંચાત્ આત્મા શુ-
 કલ ધ્યાનનો ધ્યાતા થઈ સકલકર્મ શય કરી સિદ્ધ બુદ્ધ
 પરમાત્મા બને છે. ભગ્યો! આ ઉપરથી તમને કંઈક ખ્યા-
 લમાં તો આવશે કે, પ્રત્યેક વસ્તુની સિદ્ધિ કંઈ તત્કાલ
 થઈ શકતી નથી સમતાનાં કુળ મીઠાં. કાંકરે કાંકરે પાળ
 બંધાય અને ટીંપે ટીંપે સરોવર ભરાય. પ્રતિદિન ઉત્સાહ
 શક્તિથી આત્મસિદ્ધિમાં મંડ્યા રહેવાથી આત્માના નિત્ય
 સુખનો અનુભવ થશે. નહીં થશે. હિંમત હારશે નહિ. પૂ-
 ર્ણ શ્રદ્ધા ઉત્સાહથી આત્મશક્તિયોનો પ્રકાશ કરવા પ્રયત્ન
 કરો, આકળા-અધીરા થશે નહીં. રોટલી પણ ઉતાવળ-
 થી બનાવવામાં આવે તો બગડી જાય છે. અક્ષર પણ ઉતા-
 વળથી લખવામાં આવે છે તો બરાબર સારા આવતા નથી.
 માટે આત્મજ્ઞાન તથા આત્મશક્તિઓની પ્રાપ્તિ માટે ઉત્સા-
 હ અને અડગ શ્રદ્ધાથી કાર્યની પૂર્ણતા પર્યંત ઉદ્યમ કર-
 શો. શાળામાં કક્ષે ભણવા માંડ્યો કે તુરત જી. જો.
 વા જોમ. જો. ની ટીચીની પરીક્ષા અપાતી નથી. બાહ્ય વિ-
 ધામાં પણ ઘણા વર્ષ સુધી પ્રયત્ન સેવવો પડે છે તો અ-
 ધ્યાત્મજ્ઞાન તથા અધ્યાત્મસુખને માટે તો તેથી પણ ઘણું
 વર્ષ લાગે. જોમાં કંઈ નવાઈ જેવું નથી. શ્રી વીરમજુને
 આધુ અવસ્થામાં પણ બાર વર્ષ સુધી આત્મશક્તિયોને શા-
 યિકલાવે પ્રાપ્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો પડ્યો હતો. એક
 આંખાને વાવીએ છીએ તોપણ ઘણું વર્ષ કેરી આખતાં
 લાગે છે, તો આ આત્મજ્ઞાનસુખને પ્રાપ્ત કરતાં વખતનો
 ભોગ આપવો પડે ત્યારે જ કર્મરૂપ શત્રુને છેદી આત્માની
 અનંત લક્ષ્મીની પ્રાપ્તિ કરી શકાય. અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ

માટે પ્રથમતો સદ્ગુરૂની વિનયપૂર્વક પર્યુપાસના કરવી જોઈએ. શ્રદ્ધાભક્તિથી સદ્ગુરૂની સેવા કરતાં અધ્યાત્મજ્ઞાનની વહેલી પ્રાપ્તિ થાય છે. વિશેષ ભાર દેઈને કહેવું પડે છે કે સદ્ગુરૂની શ્રદ્ધાભક્તિથી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની યોગ્યતા આવે છે. આત્માની અનંત શક્તિઓ સત્પણ છે. તેને પ્રકટ કરનાર આત્મા છે, પોતાની વસ્તુ પોતે જાણે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. દીલગીરીની વાત એ છે કે આત્માની અનંતિ રૂદ્ધિ પોતાની પાસે ભરેલી છે, તે રૂદ્ધિથી આત્માને જરામાત્ર પણ છેદું નથી, તોપણ અજ્ઞાનથી જીવ સમજી શકતો નથી. અને પુદ્ગલવસ્તુને રૂદ્ધિ માનીને તેમાં ભ્રમિત થઈ મોહ પામે છે. જેમ કોઈ મનુષ્ય નદીમાં પડી જીવ મારે કે હું તૃષાતુર છું મને કોઈ પાણી પાઓ તથા કોઈ પકવાત્રની પાસે બેસી કહે કે અરે હું જીવે મરું છું, તથા જેમ કસ્તુરીમૃગ પોતાની નાભિમાં કસ્તુરી છે, અને તેની મુગંધ પોતાને આવે છે તેથી આખા વગડામાં આરોઅવળો દોડે છે, તેમ જીવ પણ પોતાની પાસે અનંતિ રિદ્ધિશક્તિ છતાં પુદ્ગલપ્રદેશમાં ભ્રાંતિથી દોડે છે. તે સંબંધીનું શ્રી આનંદધનજી શ્રી પન્નરમા ધર્મનાથના સ્તવનમાં કહે છે કે:—

પરમનિધાન પ્રગટ મુખ આગળે, જગત ઓલંધી હો જાય; જિનેશ્વર.
જ્યોતિર્વિના જુઓ જગદીશની, અંધોઅંધ પુલાય.

જિનેશ્વર. ધર્મ ॥ ૧ ॥

પોતાના આત્માની સન્મુખ જ્ઞાન દર્શન આરિવરૂપ પરમનિધાન છે, પણ જગતના જીવો તેને જાણી શકતા નથી. સૂર્યવિના જેમ અંધારૂ. તેમ આત્મજ્ઞાનવિના આત્માની અનંતિરૂદ્ધિ જણાતી નથી. શ્રી આનંદધનજી અંતરચક્ર ઉદ્ધારણને ઉપાય બતાવી પોતાની રૂદ્ધિ જ્ઞાન કરાવે છે કે જેમ:—

પ્રવચન અંજન જો સદૃશ કરે, દેશે પરમનિધાન; જિનેશ્વર-
દ્વયનયન નિહાળે જગઘણો, મહિમા મેઠ સંમાન. જિનેશ્વર.

આ પ્રમાણે આત્માની રૂઢિની પ્રગટતા કરવા જે
બંધો પ્રયત્ન કરે છે તે પોતાની રૂઢિને પ્રાપ્ત કરે છે,
અનંતા શ્રવણે પોતાની રૂઢિને પ્રાપ્ત કરી. આત્મજ્ઞાનથી
સત્યવિવેકી પુરૂષોએ આત્માની પરમાત્મદશાનો પૂર્ણ નિ-
શ્ચય કરેલો છે અને તેવા આત્મજ્ઞાનિઓ પરમાત્માની
સ્તુતિ કરીને પોતાના આત્માની શુદ્ધ પરિણતિને પ્રગટ કરે
છે. જેમ શ્રી દેવચંદ્રા મહારાજાએ સિમંધરજિનસ્તવ-
નમાં પરમાત્માની દશાની સ્તુતિ અને તેની સાથે પોતાના
આત્માની પરિણતિની શુદ્ધિ કરેલી છે, તે અપ્રગટ હોવાથી
અત્ર પ્રગટ કરી દેખાડીએ છીએ—

સીમંધરસ્તવનમ્.

પ્રમુ નાથ તું ત્રિલોકનો, પ્રત્યક્ષ ત્રિમુવન ભાણ;
સર્વશ સર્વ દર્શી તુમે, પ્રમુ શુદ્ધ મુખની સ્થાણ.

જિનજી વીનતિ છે એહ ॥ ૧ ॥

પ્રમુ જીવ જીવન ભવ્વના, પ્રમુ મુજ જીવન પ્રાણ;
તાહરે દર્શણે સુખ લહું, તુંહિજ ગતિ સ્થિતિ જાણ. જિનજી ॥૨॥
તુજ વિના હું ચિદ્રુ ગતિ ભમ્યો, ધર્યાં વેપ અનેક;
નિજમાવ ને પરમાવનો જાણ્યો નહીં સુવિવેક. જિનજી ॥૩॥
ઘન્ય તેહ જે નિત્ય મહસમે, દેશે શ્રી જિનમુખ ચંદ;
પ્રમુવાળી અમૃતરસ લહી, પામે તે પરમાનંદ. જિનજી ॥૪॥
એકવચન શ્રી જિનરાજનો, નયગમ ભંગ પ્રધાન;
જે મુળે રુચિપી તે લહે, નિજતત્ત્વ રૂઢિઅમાન. જિનજી ॥૫॥
જે ક્ષેત્રે વિચરો નાથજી, તે ક્ષેત્ર અતિ સુપસધ્ય;
તુજ વિરહે જે ક્ષણ જાય છે, તે માનીયે અકયધ્ય. જિનજી ॥૬॥
શ્રી વીતરાગ દર્શન વિના, વીત્યો જે કાલ અતીત;

ते अफल मिच्छा दुकडं, तिविहं तिविहनी रीत; जिनजी ॥७॥
 प्रभु वात मुज मननी सहु, जाणो ज छो जगनाथ;
 स्थिरभावे जो तुमचो लहु, तो मिले शिवपुर साथ. जिनजी ॥८॥
 प्रभु मिले हुं स्थिरता लहुं, तुजविरहे चंचलभाव;
 एकवार जो तन्मय रमुं, तो करु अचलस्वभाव. जिनजी ॥९॥
 प्रभु छो क्षेत्र विदेहमां, हुं रहुं भरत मजार;
 तोपण प्रभुना गुणाविपे, राखुं स्वचेतन सार. जिनजी ॥१०॥
 जो क्षेत्रभेद टले प्रभु, तो सरे सघळां काज;
 सन्मुखे भाव अभेदता, करी वरु आतमराज. जिनजी ११
 परपुंटे इहा जेहनी, एवढी जे छे स्वाम;
 हाजर हजुरी ते मळे, निपजे ते केटलो काम; जिनजी ॥१२॥
 हुं इंद्र चंद्र नरेन्द्रनो, पद न मागुं तिल मात्र;
 मागुं प्रभु मुज मन थकी, न बीसरो क्षण मात्र. जिनजी. १३
 ज्यां पूर्ण शुद्ध स्वभावनी, नवि करी शकुं निज रुद्धि;
 तिहां चरणशरण तुम्हारडा, एहिज मुज नवनिधि. जिनजी. १४
 माहरी पूर्व विराधना, योगे पडयो ए भेद;
 पण वस्तु धर्म विचारतां, तुज मुज नहि छे भेद. जिनजी. १५
 प्रभु ध्यान रंग अभेदयी, करु आतमभाव अभेद;
 छेदी विभाव अनादिनो, अनुभवुं स्वसंवेद्य. जिनजी. १६
 विनवुं अनुभव मित्रने, तुं न करीश पररसचाह;
 शुद्धात्मरस रंगी थइ, कर पूर्ण शक्ति अवाह. जिनजी. १७
 जिनराज सीमंधर प्रभु, ते मळ्यो कारण शुद्ध;
 हवे आत्मरुद्धि निपाववी, गीं ढील करीए बुद्ध. जिनजी. १८
 कारणे कार्य सिद्धिनो, करवो घटे न विलंब;
 साधवी पूर्णानंदता, निजकर्तृता अवलंब. जिनजी. १९
 निजशक्ति प्रभुगुणमयी रमे, ते करे पूर्णानन्द;

ગુણ ગુણી ભાવ અભેદયી, વિજીવ દ્રમ મકરંદ. જિનજી. ૨૦
 મમ્મ સિદ્ધ બુદ્ધ મહોદયી, ધ્યાને થઈ લપલીન;
 નિજ દેવચંદ્ર પદ તે લહે, નિત્યાત્મ મુલરસ પીન. જિનજી. ૨૧

આ પ્રમાણે શ્રી દેવચંદ્રજી પ્રભુની ભક્તિ કરી
 અધ્યાત્મમુખમાં હીન થઈ ભગ્ય જીવોને આત્મા ને પર-
 માત્માની-સ્થિતિ બતાવે છે. શ્રી આનંદધનજી તથા શ્રી
 ચિદાનંદજી તથા શ્રી યશોવિજયજી ઉપાધ્યાયે અધ્યાત્મ-
 મહોમાં અનુભવના આવેશથી આત્માની ઉચ્ચદશાનું ગાન
 કર્યું છે. તેમજ શ્રી હેમચંદ્રજી પણ યોગશાસ્ત્રમાં આ-
 ત્મજ્ઞાન ઉપર પોતાની પૂર્ણ પ્રીતિ જણાવીને ભગ્યજીવોને
 આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા ભલામણ કરે છે. શ્રી જ્ઞાનવિમલ
 સૂરીશ્વરજી તથા શ્રી મલિયંદ્રજીએ પણ આત્મજ્ઞાનાવેશમાં
 આત્મકીર્તન કરવામાં બાકી રાખી નથી. શ્રી હરિભદ્રસૂરિજી
 પણ આત્મજ્ઞાનનેજ એટલે માને છે. અધ્યાત્મશાસ્ત્ર તથા
 અધ્યાત્મજ્ઞાનિ પુરૂષોના સંબંધથી આત્મા પોતાના સ્વરૂપને
 જાણી શકે છે. અધ્યાત્મજ્ઞાનને પચાવવું એ કૃત્ય ઘણું
 મુશ્કેલ છે. સિંહજીવું દૂધ અને કાચા પાસાને પચાવવા
 જેવું અધ્યાત્મજ્ઞાન છે. યોગ્યતા વિનાના પુરૂષો અધ્યાત્મ
 જ્ઞાની ન થતાં ઉલટા ઉધાત્મ જ્ઞાની બની જાય છે. કહ્યું
 છે કે, જે પુરૂષોમાં યોગ્યતા આવી નથી તેવા પુરૂષોને
 અધ્યાત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપવો, એ કૃતરાને કપૂરવું ભક્ષણ
 જેવું છે, અથવા સર્પને દૂધપાન બરોબર છે, સામાન્યતઃ
 સદ્ગુણો જે જે પ્રાપ્ત કરવા જોઈએ તે તે પ્રાપ્ત કરાવ્યા
 બાદ ગંભીર અને વિનયી દેખાય તે શિષ્યને હજીવે હજીવે
 અધ્યાત્મજ્ઞાનની કુચીઓ આપવી, હજીવે હજીવે તપાસી
 તપાસીને અધ્યાત્મજ્ઞાનનો ઉપદેશ આપવો. ગંભીરશિષ્ય-
 ણોની કસોટી કાઢ્યાવિના આત્મજ્ઞાન આપવું નહીં. કેટ-
 લાક પુરૂષો અધ્યાત્મજ્ઞાનિયો બનીને પછી શુદ્ધજ્ઞાની જેવી

આચરણા આચરે છે તેથી લોકોમાં તે ગ્રાહ્ય થતા નથી લોકોમાં તેવા શુષ્કજ્ઞાનિયોની નિંદા થાય છે, શુદ્ધ આચારને છોડીને જે પુરૂષો અમે તો આત્મજ્ઞાની છીએ, અમારે તો તો કંઈ કરવાનું નથી, એમ કોલાહલ કરે છે, તેઓ છો-
ળીનાં છોકરાંની પેઠે ધર્મની હાંસી કરાવે છે, અને તેથી અધ્યાત્મજ્ઞાની પુરૂષો તરફથી લોકોનો ભાવ ઉતરી જાય છે. તેમજ ડેટલાક સ્થૂલબુદ્ધિના લીધે એકાંત બાહ્યક્રિયામાં આસક્ત થઈ અધ્યાત્મજ્ઞાની મુનિવરોની ધ્યાનરૂપ ઉત્તમ ક્રિયાને ઝોળખ્યા વિના તેમની નિંદા કરે છે અને અધ્યા-
ત્મજ્ઞાનપ્રતિ પુષ્કળ અર્થિ દેખાડે છે તેવા ક્રિયાજ્ઞો પણ અધ્યાત્મતત્ત્વનો સ્વાદ ચાખી શકતા નથી. અધ્યાત્મ-
જ્ઞાનીની સર્વ ક્રિયા અશુદ્ધપરિણતિનો નાશ કરવા માટે હોય છે, અધ્યાત્મજ્ઞાનીને આશ્રવના હેતુઓ પણ સંવર રૂપે પરિણમે છે અને અજ્ઞાનીને સંવરના હેતુઓ પણ આશ્રવરૂપે પરિણમે છે. અજ્ઞાની જે જે હેતુઓથી બંધાય છે, તેતે હેતુઓથી અધ્યાત્મજ્ઞાની છૂટી શકે છે. જેમ સ-
મુદ્રની અંદર એક જાતનું માછલું થાય છે તે મીઠું પાણી પીએ છે તેમ આત્મજ્ઞાની પણ સંસારરૂપ સમુદ્રની અંદર રહીને પણ બ્રહ્મામૃતનું પાન કરે છે, અધ્યાત્મજ્ઞાની નિર્વિક-
લ્પદશામાં અનહદ આનંદ ભોગવે છે. અને તે પ્રસંગે તેને મૃત્યુનો અધ્યાસ છટી જાય છે—મૃત્યો.

अवदम अमरमण न मरेगे. विसर्गण दृविधा तनमनकी;

क्युंकर देह धरींगे. अव ॥ १ ॥

अकलकला जगजीवन तोरी, अंत उदधिर्था अनंतगुणोत्तव;

ज्ञान महा लघु बुद्धि ज्युं मेरी.

अकल. ॥ १ ॥

नय अरुमंग विमेष विचारत, पूर्वधर थाके गुणदेही;

विद्वत्त कर्म त्याग नवी पाए, निर्विकल्पते हेतुमयेरी. अकल २

આભાની નિર્વિકલ્પ દશાની ખુમારી જુદાજ પ્રકારની
 થતે છે, કબીર પણ કહે છે કે—

હૈ કોઈ પેસા મુરસદમુહા, રખેં છુદા થતાવેગા;
 હાલ્ ચોરાલી ફિરા મટાકર, જન્મ મરણકું તોડેગા. રૈ||૧||
 પંચધૂતકા દરગામિતર, દલ તંકીયા વિછાવેગા;
 હસકી સપર મુજે વેગકર, ભિસ્મહા કલ્પા પડાવેગા.
 હૈ કોઈ. || ૨ ||

મહિમ્ મહિમુદ રમુહીદિહા, અલકનામ નિશા ઘડાવેગા;
 મનમહેમ્ મુજે હેજાકર, નવાજકી મિયામ શિશાવેગા.
 હૈ કોઈ. || ૩ ||

અસ્પરસ દેદાર જાહિરા, મહિ રામ મેરા જુલાવેગા;
 ચૌદાં તવઝ્કાકી સપર લે જાકર; મેરેકું જુલા જુલાવેગા.
 હૈ કોઈ. || ૪ ||

ઝીવ શ્વરકા નુક્તા ઘૂટકે, પેસા પ્યાલા પિલાવેગા,
 મેરા ઘેરા મુજે ઘટાકર, નૂર નયીસે મિલાવેગા.

ઈત્યાદિ વાક્ય પણ આમજ્ઞાનના મુખને માટે પ્રેરે
 છે, કબીર વિગેરે જો કે સ્યાદાદ જ્ઞાનના જ્ઞાતા નહોતા,
 તોપણ સાંખ્યતત્ત્વના અનુસારે આમલક્ષ ઉપર ઉતર્યા હતા.
 તેજ દૃષ્ટાંત આપણે અત્ર જણાવવાનું છે. શ્રી સર્વજ્ઞનાં
 વચન આગળ ખીજાનું શું દૃષ્ટાંત આપવું. ? તે વાચક વિ-
 ચારી જોશે આભાની આનંદ ખુમારીને જોણે જોગવી છે
 તેજ તેને જાણી શકે છે. શ્રી આનંદધનજી કહે છે કે—

મનસા પ્યાલા પ્રેમ મશાલા, વ્રજ અગ્નિ પરજાલી;
 તનમાગી અવટાઈ પીણ કસ, જાગે અનુભવ લાલી, આશા. ||૧||
 અનુભવ પ્યાલા પીયો મતવાલા, ચિન્હી અધ્યાતમ વાસા;
 આનંદધન ચેતન વૈં સેલે, દેસે લોક તમાસા;
 આશા ઔરનકી વ્યા કીજે.

તથા શ્રી ચિદાનંદજી પણ કહે છે કે—

અવધુ પીયો અનુભવરસ પ્યાલા, કહત પ્રેમ મતિવાલા;

અવધુ. ॥ ૧

નસ્ત્ર શિશ્વ રહત ખુમારી જાકી, સજલસઘન વનજેસી;

જિણે પ્યાલા પીયા તિણકું, ઔર કેફરતિ કેસી. અવધુ ।

અમૃત હોય હલાહલ જાકું, રોગ શોગ નવિ વ્યાપે;

રહત સદા ઘમઘીન નશામેં, બંધન મમતા કાપે. ॥ અવધુ ॥

ભાવ દયા રણથંભ રોપકેં, અનહદ તુર વજાવે;

ચિદાનંદ અતુલીવલ રાજા, જીત અરિઘર આવે. ॥ અવધુ ॥

મનની નિષ્ક્રિય અવસ્થાથી સિદ્ધ થએલી નિર્વિદ્ય દશાનું સુખ વાણીથી અગોચર છે. પ્રાકૃત પુરુષ જેમ નગરનું રૂપ વર્ણવી શકતો નથી, તેમ જ્ઞાની જીવ પણ નિર્વિકલ્પ દશાનું સુખ વર્ણવી શકતો નથી. અતીન્દ્રિય એવું આત્મિક સુખ છે. તેનો અનુભવ ઇન્દ્રિયો કરી શકતી નથી. જે યોગીની પાસે કોઈ પણ જાતનું વસ્ત્ર નથી, ખાવાની પરવા નથી, બે ચક્રો મીચી દીધી છે, બાહ્યનો કોઈ પણ પદાર્થ દેખી શકતો નથી, કોઈ પણ મનુષ્યને દેખી શકતો નથી, બાહ્ય વિષયનો વિકલ્પ સંકલ્પ હૃદયમાં ઉદાડતો નથી, બેસવાનું સ્થાન પણ સાફ હોતું નથી, તોપણ આત્મજ્ઞાનિ યોગી અખંડ સુખનો આસ્વાદ લેતો અવધૂત દશામાં મહાલે છે. બાહ્ય ઇન્દ્રિય વિષય રહિત ફક્ત ઇન્દ્રિયાતીત સુખ તેજ શાશ્વત સુખ છે. તેના યોગી એવા યોગિયોને રાજા શેઠ કે ઇન્દ્રની પણ પરવા નથી. નિસ્પૃહિનસ્તૃણ જગત નિસ્પૃહી પુરુષને જગત તૃણ સમાન છે. જેણે પોતાના આત્મામાં રહેલા સત્ય સુખમાં શ્રદ્ધા ધારી છે તેને ખરેખર નિત્ય આત્મસુખ મળી શકે છે. મનુષ્ય જે જે ઇચ્છે છે

કરવાનો ખરેખર સત્ય પ્રયત્ન આદરવામાં આવે તો અંતે
 પૂર્ણ સત્ય સુખનો ભોગી તે બની શકે છે. આત્મમદ્દા અને
 આત્મબલથી અંતરમાં ઉતરી આત્મસુખનો અનુભવ ક-
 રવો, એજ શ્રેષ્ઠ કર્તવ્ય છે. સર્વ પ્રકારનાં દુનિયામાં શાસ્ત્ર
 છે. તેનો ભણતો ગણતો પાર આવી શકતો નથી,
 અને દુનિયાનાં શાસ્ત્રના પ્રાદેસર થવાથી કર્મનો નાશ થતો
 નથી, તેમ સત્યનિત્ય શાંતિપણ મળતી નથી, અધ્યાત્મ
 શાસ્ત્રની યોગ્યતા મેળવી તેનો અભ્યાસ કરવાથી સત્યશાંતિ
 મળે છે. અનેક મહાત્માઓએ અધ્યાત્મજ્ઞાનથી સત્યશાંતિ
 મેળવી છે, આ પંચમ ધાગમાં પંચવિપનો સંયોગ છતાં પણ
 અધ્યાત્મ જ્ઞાની સંત પુરૂષો અધ્યાત્મજ્ઞાનથી સત્ય શાંતિ પ્રાપ્ત
 કરે છે. આત્મશક્તિ ઉપર વિશ્વાસ રાખી સત્યસુખ મેળવવા
 પ્રયત્ન કરો, જે જે અંશે પ્રયત્ન કરશે તે તે અંશે તમો
 મોક્ષના સન્સુખ થઈ શકશો, મોક્ષનાં સુખ આમામાંજ છે,
 આત્મમાંજ અનંતસુખ ભર્યું છે, પંચ પરમેશ્વર પણ
 આત્માજ છે. વસ્તુતઃ આત્મા અનામી છે. પણ અનેક ત્યા-
 ગથી તેને ઓળખવામાં આવે છે, જે જે આકૃતિયો દેખાય છે,
 તે સર્વ પુરૂષલના રૂપો છે. આત્મા તો પુરૂષલના રૂપથી
 ન્યારો છે, અરૂપી છે, પોતાના સ્વરૂપે સ્થિર છે. ત્રણ કાલમાં
 પોતાના સ્વરૂપનો ત્યાગ કરતો નથી; એકે વ્યવહારનયથી
 કર્મ સહીત આત્માને જન્મ જરા ને મરણ છે. તોપણ
 વસ્તુતઃ નિસ્કલનયથી એતાં આત્મા જન્મ જરા મૃત્યુ રહીત
 છે. આત્મામાં અનંત ધર્મ સત્તાએ રહેલા છે. એવો આત્મા
 કર્માંવરણથી પોતાની શક્તિનો લાભ લેઈ શકતો નથી. પણ
 લાભાંતરાય કર્મનો નાશ થવાથી અનંતગુણધર્મનો લાભ
 આત્માને પ્રાપ્ત થાય છે. તેમજ દાનાંતરય કર્મનો નાશ
 થવાથી અનંતદાનગુણનો લાભ પાતે આત્મા પ્રાપ્ત કરે છે,
 એમાંતરય અને ઉપભોગાંતરય કર્મનો નાશ થવાથી આત્મા
 સ્વાસ્થ્ય અનંત જીવન તથા ઉપભોગને પ્રાપ્ત કરે છે. તે

મજ, વીર્યોત્તરાય કર્મનો નાશ થવાથી અનંત વીર્યગુણનો
લોકતા આત્મા થાય છે, આત્માના અનંતગુણ સત્ છે, તે-
થી અનંતગુણો અનાદિકાળથી આત્મામાંજ રહેલા છે. સહ-
સ્રાવિ ગુણાઃ ક્રમસ્રાવિ પર્યાયાઃ સહસ્રાવી તે ગુણ છે,
અને સમયે સમયે જુદી જુદી ગુણની પ્રવૃત્તિ થાય છે તે
પર્યાયિ જાણવા, ગુણપર્યાયનું ભાજન દ્રવ્ય કહેવાય છે.
શ્રી યશોવિજયજી કહે છે કે,

ગુણ પર્યાય તણું જે ભાજન, એકરૂપ ત્રિહું કાલેરે;
તેહ દ્રવ્ય નિજજાતિ કહીએ, જસ નહિ મેદ વિચાલેરે.

પદ દ્રવ્યોનું આ પ્રમાણે લક્ષણ જાણીને છ દ્રવ્યમાં
એક આત્માજ ઉપાદેય જાણવો. કારણ કે સર્વ દ્રવ્યનો પ્રકા-
શ કરનાર અને દર્શનચારિત્ર સુખાદિગુણોનો આધાર આ-
ત્મા છે. આત્મા વિના બાકી પાંચ દ્રવ્ય તે આમાત્મી ભિન્ન
છે, માટે આત્માને વિચારવું જોઈએ કે, પરદ્રવ્યમાં અહ-
મમત્વભાવ કરવો તે યુક્તિયુક્ત નથી; પરવસ્તુમાં પોતાના
પણાની બુદ્ધિ તેજ મિથ્યાજ્ઞાન છે. છીપમાં રૂપાની બાંતિ-
થી કંઈ અર્થ સરતું નથી, તેમ જડવસ્તુમાં આત્મબુદ્ધિથી
કંઈ આત્મહિત થતું નથી. જડવસ્તુના સંયોગથી આત્મા
અનેક પ્રકારનાં દુઃખ પામે છે, જડ વસ્તુનો સંયોગ ત્યાગ
કરવો દુઃકર છે, આત્મા અનાદિકાળથી પરવસ્તુમાં ઇષ્ટબુદ્ધિ
ધારણ કરે છે, જોકે ઇષ્ટબુદ્ધિ અજ્ઞાનથી થાય છે, પણ અ-
તે જ્ઞાનદશા થતાં પુદ્ગલની મમતા ટળે છે. આત્મજ્ઞાની
થયા બાદ અધ્યાત્મચારિત્ર સ્વીકારવાની જરૂર રહે છે, અ-
અધ્યાત્મજ્ઞાનીના હૃદયમાં અપૂર્વ આનંદની ખુમારી સદાકાળ
વર્તે છે, શ્રી અધ્યાત્મ સારમાં કહ્યું છે કે,

શ્લોક ॥ કાંતાધર સુધાસ્વાદા, ઘૂનાં યજ્ઞાયતે સુખં;

વિંદુઃ પાર્શ્વે તદધ્યાત્મ, શાસ્ત્રસ્વાદમુખોદયેઃ ॥ ૧ ॥

અધ્યાત્મશાસ્ત્ર સંભૂત, સંતોષમુખશાલિનઃ

મળયંતિ ન રાજાનં ન શ્રીદં નાપિ વાસવમ્ ॥ ૨ ॥

જાણ્યું—સીના અધરૂપ અમૃતના સ્વાદથી સુવાન
 પુરુષોને જે સુખ થાય છે તે સુખ કંઈ હિસાબમાં નથી.
 કારણ કે અધ્યાત્મ શાસ્ત્રસ્વાદનું જે સુખ તે રૂપસુ-
 દ્રની આગળ વૈષયિકસુખ ખિંદુમાત્ર છે, અધ્યાત્મ શાસ્ત્રથી
 ઉત્પન્ન થએલા સંતોષને ભજનારા યોગિયો રાજ વા રોક
 વા ઇન્દ્રને પણ હીસાબમાં ગણતા નથી. અધ્યાત્મશાસ્ત્રથી
 આત્મા પોતાનું અદ્ભૂત સામર્થ્ય જાણખીને પોતાને ધન્ય
 ધન્ય માને છે. જેમ કેઈ પુરૂષ દર્પણમાં પોતાના મુખને
 દેખીને તેને સ્વચ્છ કરે છે તેમ જીવ સ્વપર વિવેકકારક
 અધ્યાત્મશાસ્ત્રરૂપ દર્પણમાં પોતાનું સ્વરૂપ દેખીને પશ્ચાત્
 તેને સ્વચ્છ કરે છે. જેમ બકરાના વાડમાં રહેલું સિંહનું
 અચ્ચું પોતાના સ્વભૂતિય સિંહને જાણખી પોતાને સિંહ
 લેખે છે ત્યારે તેને અજની ધાંતિ ટળી જાય છે તેવી રીતે
 જીવ અધ્યાત્મશાસ્ત્રરૂપ આયનામાં પોતાનું સ્વરૂપ દેખે છે,
 ત્યારે તેને બહિરાત્મબુદ્ધિ ટળીજાય છે, ધનુરાનું પાન જે
 પુરુષો કરે છે તેને વસ્તુઓ પીળી દેખાય છે પણ જ્યારે
 ધનુરાના અણુઓનું જોર ટળે છે ત્યારે મનુષ્યો મધાર્ધપણે
 વસ્તુને દેખે છે તેવી રીતે જીવ અજ્ઞાનથી પોતાને ભિન્ન-
 પ્રકારનો દેખે છે પણ જ્યારે અધ્યાત્મજ્ઞાન થાય છે ત્યારે
 વિચારે છે કે, અહો હું શરીર નથી, કારણ કે શરીર તો
 જડ છે, સડનપરણ સ્વભાવવાળું છે અને હું તો જ્ઞાન-દર્શન-
 ચારિત્ર-વીર્ય ઉપયોગ લક્ષણવાળો છું અને જડથી ભિન્ન
 ભૂતિય છું. જડવસ્તુ પોતાનો તથા પરનો પ્રકાશ કરી
 શકતી નથી અને હું તો સ્વ અને પર વસ્તુઓને જાણું છું
 મારા આત્માના અસંખ્યાતા પ્રદેશ છે તેમાં એક પ્રદેશમાં
 એવી શક્તિ રહેલી છે કે, સર્વ દ્રવ્યશુણ્યપદાર્થને જાણી
 દેખી શકે છે, કોઈપણ અણુવદ્રવ્યમાં જ્ઞાન તથા દર્શન-
 શક્તિ ત્રણે કાલમાં નથી. મારી શક્તિ અનંતગણી છે,
 પરસ્વભાવદશાએ કર્મનો કર્તા બોલતા છું, અને સ્વભાવ-

અવસ્થાના લોકતા થાય છે, શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રમાં કહ્યું
 છે કે, અપ્પનાણુણુ મુણી હોઇ નમુણી અરણુણુવાસેણુ.
 આત્માના જ્ઞાનવટે મુનિપણું સંભવે છે, પણ અરણ્યમાં વાસ
 કરવાથી મુનિપણું સંભવતું નથી. હસ્તમાં હથિયાર ધારણ
 કરવામાંથીજ વીરપણું પ્રાપ્ત થતું નથી પણ વીરપણું
 ખતાવવાથી વીર કહેવાય છે. આત્માનું ઉચ્ચજીવન અધ્યાત્મ
 જ્ઞાન દરી શકે છે, સંસારમાં રહેલા જીવો કર્મરોગથી ચાર
 ગતિમાં પીડાય છે, તેમને માટે અધ્યાત્મજ્ઞાન પરમાપદ છે.
 બ્રાજઘાત, શ્રીઘાત, ગ્રેહઘાત અને શ્રદ્ધઘાત કરનારઓની પણ
 ઉચ્ચિચ્ચિસ્થિતિ અધ્યાત્મજ્ઞાનથી થાય છે. ચિલાતીપુત્રે, ઉપ-
 શમ સંવર અને વિવેકપૂર્વક આત્મસ્વરૂપ વિચારી સત્ય-
 સંગ્રામી પ્રાપ્ત કરી. તેમ ચંદ્રશેખરજીવા રાજાએ પણ આ-
 ત્મવિવેચના કરી સત્યસંગ્રામીનું મુખ પ્રાપ્ત કર્યું. તે
 પ્રત્યેક મનુષ્ય પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનધ્યાનથી પરમપદ પ્રાપ્ત
 કરે એમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. નરકગતિની સામગ્રી પણ
 આત્મા એકઠી કરે છે. તિર્યંચગતિની સામગ્રી પણ આત્મા
 એકઠી કરે છે અને તિર્યંચની ગતિમાં જાય છે. તેમજ
 મનુષ્યગતિની સામગ્રી પણ આત્મા એકઠી કરે છે, અને
 મનુષ્યગતિ પ્રાપ્ત કરે છે. તેમજ ચાર પ્રકારના દેવની સામગ્રી
 પણ આત્મા પ્રાપ્ત કરી દેવની ગતિમાં જાય છે. તેમજ
 ભોક્ષગતિમાં પણ આત્માજ જઈ શકે છે. હવે વિચાર ક-
 રો કે, આત્મા જ્ઞાતબળથી ધારે તો મુક્તિપુરી પ્રાપ્ત કરી
 શકે કે નહીં ? અવશ્ય કરી શકેજ ? તૃપાતુર મનુષ્ય જલનું
 પાન કરી તૃપા ટાળે છે, ક્રુધાતુર મનુષ્ય અન્નનું પ્રાધન
 કરી ક્રુધા ટાળે છે તોપણ તેથી સદાકાળની તૃપ્તિ-શાંતિ
 થતી નથી, અને આત્મા સંતોષ પામતો નથી. પણ જો
 સમતાજલ અને અધ્યાત્મજ્ઞાનરૂપ લોજનથી આત્માને તૃપ્ત
 કરવામાં આવે તો આત્માને સદાને માટે પરમસંતોષ મળે છે.
 આત્મોક્તિના ઉચ્ચ શિખરે બિરાજમાન થવાનો સરળ મુખ્ય

ઉપાય અધ્યાત્મજ્ઞાન છે. અધ્યાત્મજ્ઞાનથી દેશમાં શાંતિ પ્રસરી રહે છે, દરેક મનુષ્યને ઉચ્ચ કરવા હોય તો અધ્યાત્મજ્ઞાન ના માર્ગે દોરો, મનુષ્યજન્મ ધારણ કરીને પરમાનંદની ખુમારીમાં મ્હાલવું હોય અને 'શીતળ થવું' હોય તો અધ્યાત્મજ્ઞાનના જ્ઞાતા સત્પુરુષોનો સમાગમ કરો. દરેક પુરુષને સુખની અભિલાષા રહેલી હોય છે અને મનમાં એવો વિચાર કરે છે કે-એવું સુખ મેળવીએ કે તે સુખ કદી જાય નહીં. આવું સુખ જાણદૃષ્ટિથી હેખના-વાઓને પ્રાપ્ત થતું નથી, ત્યારે શી રીતે પ્રાપ્ત થઈ શકે. તેનો ઉપાય દિવ્યજ્ઞાનના સ્વામી શ્રી વીરપ્રભુ કહે છે કે-- અધ્યાત્મજ્ઞાનથી આત્મસુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. પ્રથમ આત્મજ્ઞાન કરવાથી આત્માની શક્તિયો જણાય છે, જે આત્માને જાહે નહીં તે આત્મસુખને કદી જાણી શકે નહીં. અધ્યાત્મજ્ઞાની આત્મસુખને મેળવે છે, રજ્જારની ગાંઠમાં દૂરનારા તથા આગળ પાછળ ઉઘારી તરવારો લેઈ યોધાઓ આવે છે એવા સજ્જતા મનમાં જે દુઃખની લાગણીઓ પ્રગટે છે. તેના દુઃખમાં શોકના, મેઢના, માયાના, બયના અભિ-માનના દીવંગીરીના વિચારો સપાસપ પેશી જાય છે. અને તેને જનમ્બવ પણ નિરાંત મળતી નથી, ઘડીમાં ખુશી અને ઘડીમાં દાઢચોળ બની જાય છે. તેના સુખ ઉપર અનંદની હાથ દેખાતી નથી. તેનું કાન્દુ શું નશે, વિચાર કરતાં માત્રમ પડે છે, અધ્યાત્મજ્ઞાન અને અધ્યાત્મચારિત્રની ખાતરી છે. સજ્જમાં, દેશમાં, કુટુંબમાં, જાતિમાં અશાંતિ દેખવામાં આવે છે. પણ અધ્યાત્મ-જ્ઞાનજ્ઞાનને દેશનો કન્યામાં આવે તો ખાલીથી સમજાયે છે, અશાંતિનું સામ્રાજ્ય થતું જાય ત્યજ થયેલું સેવામાં આવે. મનુષ્યો દેસસરમાં જાય છે, ઉપદ્રવમાં જાય છે, લાંબા લાંબા ચાંદલા કરે છે, સત્રી દીવસ કર્મની કિલ્લો કરે છે, માત્રુઓ થઈ દેવદાસ માત્રુજિવા ખાય છે, પણ

તેવા પુરૂષો અધ્યાત્મજ્ઞાનના અભાવે દેરાસરમાં પૂજા કરતાં એક બીજાથી લડે છે, ગાળો દે છે, દેરાસરમાં માર-મારા આવે છે. ઉપાસ્રયમાં પણ મારંમારા કરે છે. એક બીજાની નિંદા કરે છે-ધર્મની ક્રિયાઓમાં પણ. સેઠ પાડીસામા સામી પક્ષ ઉભા કરે છે. સાધુ થએલા પુરૂષો પણ પરસ્પર એક બીજા સાધુઓની નામ દેઇને નિંદા કરે છે; બીજાનું છુટ્ટ કરવામાં અવકાતા નથી. સત્જનપુરૂષો તત્ત્વદ્રિષ્ટી વિચાર કરશે તો માલુમ પડશે કે, અધ્યાત્મજ્ઞાનના અભાવે જડજેવા પુરૂષો પોતાનું જ્ઞાન ભૂલી ધર્મમાં અધર્મનું આચરણ કરે છે. અધ્યાત્મજ્ઞાતાઓનાં આચરણ પ્રતિદિન ઉચ્ચ થતાં જાય છે. અને પ્રાયઃ અધ્યાત્મજ્ઞાનિ-યો ધર્મના માટે કલેશ કરતા નથી. કેટલાક અધ્યાત્મજ્ઞાન-નો કાંદો સખી ધર્મના નામે મારંમારા કરતા હોય વા નિંદા કરતા હોય, વા અસહ્ય નીચ આચરણો આચરતા હોય તો વિવેકી પુરૂષોએ સમજવું કે, હજી તેમને મથાર્થ અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું નથી. તેમ અધ્યાત્મચારિત્રને સેવન કર્યું નથી. કુષ્ઠજ્ઞાનિયોનાં ખરાબ આચરણ દેખી ઠાઇએ અધ્યાત્મજ્ઞાન તથા જ્ઞાનિની નિંદા કરવી નહીં. શાસ્ત્રકાર તો કહે છે કે, ઠાઇની પણ નામ દેઇને તો નિંદા કરવી નહીં. તો અધ્યાત્મજ્ઞાનિની નિંદા કરે તો કર્મના ચીકણા બંધ ખાંપે, અધ્યાત્મજ્ઞાની આત્માની ક્રિયામાં ઉપયોગી રહે છે. પુરુષોનાં સુધણાં સુધવામાં આત્મોત્તતિ સમજ-તો નથી. આત્મોત્તતિના નિમિત્તકારણરૂપે વ્યવહારહેતુઓ છે. તેમાંથી ઠાઇપણ હેતુનું ખંડન કરતો નથી, અધ્યાત્મજ્ઞાની આત્મામાંજ ધર્મ માને છે અને જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રની દ્વાયિકભાવે પ્રાપ્તિ કરે છે. અધ્યાત્મજ્ઞાનિનું બાદ-થી અને અંતરથી નિર્મલ સર્વવર્તન હોય છે. જે બબ્બે હોયો શુભલપાસિક હોય છે. તેમને આત્માને ધર્મ ઉપદેશો છે, ધર્મની આવશ્યક ક્રિયાઓ કરવાને પરમાર્થ

આત્માને લાગતાં કર્મને રોડી આત્માના અનંત ગુણોનો પ્ર-
કાશ કરવાનો છે, અધ્યાત્મજ્ઞાનનું ઉચ્ચ જીવન પરમાનંદમય છે.
આજકાલ તત્ત્વજ્ઞાનના સમજનારા વિરલા છે, તેમજ વળી
અધ્યાત્મશાસ્ત્રનો યોધ લેનારા તો અલ્પ દેખાય છે, અધ્યા-
ત્મજ્ઞાનનો અભ્યાસ કરવો, અધ્યાત્મજ્ઞાનમાં પરિણમવું એ
કંઈ નાનાં છોકરાંની વાત નથી. પૂર્વભવના તીવ્રસંસ્કાર
હોય છે ત્યારે અધ્યાત્મજ્ઞાનની રૂચિ થાય છે, અધ્યાત્મ-
જ્ઞાનનાં શાસ્ત્ર ભણતાં કેટલાક તો કંટાળી જાય છે અને
કેટલાક પુદ્ગલાનંદી જીવો તો આત્મસુખની શ્રદ્ધા ધરાવતા
નથી. અધ્યાત્મજ્ઞાનીને સુખના સુખની શ્રદ્ધા થાય છે,
સુખિતાં સુખ પ્રાપ્ત કરવા અધ્યાત્મજ્ઞાન જેવો બીજો કોઈ
ઉપાય નથી. જગત્માં બાવળનાં, આકાશનાં વૃક્ષ તો ઘણાં
હોય છે પણ આસોપાલવનાં ઝાડ તો થોડાં હોય છે, તેમજ
બહિરાત્મ જીવોનાં ટોળાં ઘણાં હોય છે પણ અધ્યાત્મજ્ઞાની
જીવો તો થોડા હોય છે. બહિરાત્મજીવો દુનિયાનાં ગરખાં
સાંભળી ખુશી થાય છે ત્યારે અધ્યાત્મજ્ઞાનીજીવો આત્મજ્ઞાન
તથા આત્મધ્યાન પ્રાપ્ત કરી આનંદ પામે છે. બહિરાત્મ-
જીવો દુનિયાને વશ કરવા અનેક પ્રકારની કપટકળા તથા
બાહ્યક્રિયાડંબર દેખાડે છે અને બીજા જીવોપર આજ દેતાં
પણ ચૂકતા નથી, ત્યારે અધ્યાત્મજ્ઞાનિયો દુનિયાને વશ
કરવા સંકલ્પ માત્ર પણ કરતા નથી. તેમજ અનેક પ્રકારની
કપટકળા તથા બાહ્યક્રિયાડંબર કરી પોતાના આત્માને છેત-
રતા નથી. બહિરાત્મજીવો બીજાની નિંદા કરવા ચૂકતા
નથી, ત્યારે આત્મજ્ઞાની, જીવ કર્મના આધીન છે, એમ
સમજી કોઈની નિંદા કરતો નથી. બહિરાત્મજીવો દુનિ-
યાની ઉન્નતિ માટે પ્રયત્ન કરે છે ત્યારે અધ્યાત્મજ્ઞાનિયો
આત્માની ઉન્નતિ માટે પ્રયત્ન કરે છે. બહિરાત્મજીવો
ઔદયિકભાવમાં રાત્રીમાત્રીને રહે છે અને અંતરાત્માઓ
ઉપશમાદિભાવમાં સદાકાળ લીન રહે છે, બહિરાત્મજીવો

કીર્તિ માન પૂજા માટે ધર્મ કરે છે. ત્યારે અન્તરાત્માઓ
 આત્માના હિતને માટે ધર્મ કરે છે. બહિરાત્માઓ જડ
 વસ્તુમાં ધર્મ માને છે, ત્યારે અન્તરાત્માઓ આત્મામાંજ
 ઉપાધાને અપેક્ષાએ ધર્મ માને છે. બહિરાત્માઓ વ્યાક-
 રણ-ન્યાય-તથોતિપૂ-વૈદકના જ્ઞાનથી પોતાને વિદ્વાન માને
 છે, ત્યારે અન્તરાત્માઓ અધ્યાત્મશાસ્ત્ર જ્ઞાનથીજ પોતાને
 ઉચ્ચ માને છે. બહિરાત્માઓ પોતાને દીન-કંગાલદીન
 ગણે છે, ત્યારે અન્તરાત્માઓ પોતાને અનંતરૂદિવાળા
 ગણે છે અને પોતાના આત્માને સદાકાળ ઉચ્ચ
 ભાવનાથી પોષે છે. જેવી ભાવના તેવો આત્મા પરિણમે છે
 એમ સમજી અધ્યાત્મજ્ઞાનિયો સિદ્ધ સમાન શુદ્ધ સ્વરૂપની
 ભાવનાથી આત્માને પોષે છે. પોતાના આત્માને નીચ મની
 પ્રાણી આત્માને ઉચ્ચ કરી શકતો નથી. કેટલાક તો પોતાનો
 આત્મા એવકરૂપેજ ત્રણ કાલમાં રહેવાનો એમ માને છે
 પણ તેઓ જો પોતાના આત્માને અધ્યાત્મશાસ્ત્રમાં ઉતારે
 તો તેઓ કષુલ કરશે કે-આત્મા પરમાત્મારૂપે બને
 છે. કેટલાક લોકો ગાઠરીયાપ્રવાહમાં તણાતા એમ માને
 છે કે, એમો તો કદી મુક્તિ પામવાનાજ નથી, પણ તેઓ
 અધ્યાત્મશાસ્ત્રદ્રષ્ટી પોતાના આત્માને મુક્તિ મળે એમ
 સમજી શકશે. કેટલાક લોકો પોતાના આત્માને જે કૂળમાં
 જે લિંગ પ્રાપ્ત કર્યું હોય છે તેવો માને છે પણ અધ્યાત્મ-
 દ્રષ્ટી તેઓ વિચારશે તો માલુમ પડશે કે જાતિ, કૂળ,
 લિંગ એ આત્માને નથી. આત્મા નિશ્ચયનયથી શુદ્ધ છે
 એવી દ્રષ્ટી પારણા ધાર્યા વિના માયાનો પડદો દૂર થતો
 નથી. બાલ, યુવાન અને વૃદ્ધાવસ્થા એ ત્રણ અવસ્થાથી પણ
 આત્મા નિશ્ચયતઃ જોતાં જિન્ન છે, કારણ કે ત્રણ અવસ્થા-
 એનો ક્ષય થઈ જાય છે પણ આત્માનો તો ક્ષય થતો નથી. જોદ-
 યિકભાવના જે જે ભેદો આત્માને પ્રાપ્ત થયા છે તે તે ભેદો વસ્તુતઃ
 જોતાં આત્માના નથી. સ્ફટિકરત્નમાં ભાસતી લાલ, પીલી વિગેરે

રંગની-ઉપાધિ સ્ફટિકની નથી. વસ્તુતઃ લાલ પીળી ઉપાધિ સ્ફટિકની નથી તેમજ સ્ફટિકથી ન્યારી છે તેમજ આત્મારૂપ સ્ફટિક રત્નમાં લાસતી ઔદયિક લાવની ઉપાધિ આત્માની નથી. તેમજ તે આત્માથી લિપ્ત છે. ત્યારે ઔદયિક લાવની ઉપાધિને પોતાની માની કેમ રાગ દ્વેષ કરવો જોઈએ ? વા ઔદયિકલાવની ઉપાધિથી પોતાના આત્માને તેવો માનવો-અને તેથી સુંઝાવું એ કેટલું ભૂલ લરેલું છે ? અધ્યાત્મજ્ઞાનીને તેવા પ્રકારની ઉપાધિ નડતી નથી તેમ આત્માર્થી આત્મજ્ઞાની ઔદયિકલાવની ઉપાધિમાં તદ્દીન થતો નથી. ઔદયિકલાવની ઉપાધિમાં હું અને મારાપણું તેજ બંધન છે. અને તેનાથી લિપ્તપણું તેજ મુક્તિ છે. ઔદયિકલાવની દૃષ્ટિથી જે લોકો પોતાના આત્માને દેખે છે, તે બંધાય છે. અને જે લોકો ઔદયિકલાવની દૃષ્ટિથી પોતાને દેખતા નથી પણ સ્વસ્વરૂપ જ્ઞાનથી તથા દર્શનથી પોતાને જાણે દેખે છે તે લોકો સંસારમાં બંધાતા નથી. હું ને મારું એ અહંલાવનું કારણ પોતાના સ્વરૂપને નહિ જાણવું તે છે. અધ્યાત્મજ્ઞાન થયાવિના આત્માનું સ્વરૂપ જણાતું નથી, અને તેથી બહિરાત્મદૃષ્ટિથી આત્મા પરને પોતાનું દેખી મોટી ભૂલ કરે છે. અંધારે અજવાળું ખરે દીવસ અંધાર તે આજ જાણવું. પોતાના શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપને દેખી તન્મય દૃષ્ટિથી જે લવ્યાત્માઓ જીવન ગાળે છે, તેજ મહાત્માઓ જીવનમુક્તની કોટીમાં પ્રવેશે છે. જ્યાંસુધી આત્મા મિથ્યાત્વ રજજીથી બંધાયેલ છે ત્યાં સુધી તે પશુ સમાન છે, માટે મિથ્યાત્વરૂપ પાશ છેદવાને અધ્યાત્મશાસ્ત્ર જ્ઞાનરૂપ તરવારને ગ્રહણ કરવી જોઈએ. ઘણા લોકો અજ્ઞાનથી સુંઝાયલા એમ માને છે કે, આ કલિકાલમાં અધ્યાત્મજ્ઞાન હોતું નથી. અને જે લોકો અધ્યાત્મજ્ઞાનને માટે પ્રયત્ન કરે છે તે બીચારા પામર છે. આમ બોલનાર જીવ પોતે અજ્ઞાની છે, પોતાની દૃષ્ટિ ખુલી નથી, અને પોતે

અધ્યાત્મવસ્તુ શું છે, તેનો ગંધ પણ સ્વીધા નથી તેથી
 ચેતે એવી કલ્પના કરે છે. શ્રી આનંદપ્રદનજી તથા શ્રી
 યશોવિજયજી વિગેરે અધ્યાત્મજ્ઞાની પુરુષો યદ્ય ગયા. આ
 કાલમાં અધ્યાત્મ જ્ઞાનવિના સત્યશાંતિ અને સત્યમુખ
 મળતાં નથી એમ શ્રી ઉપાધ્યાયજી અધ્યાત્મસારમાં કહે
 છે, આરવેદનો જ્ઞાતા હોય તોપણ અધ્યાત્મશાસ્ત્ર જ્ઞાનવિના
 કલેશ વડે છે.

વેદાન્યશાસ્ત્રવિત્ ક્લેશં, રસમધ્યાત્મશાસ્ત્રવિત્ ;

ભાગ્યમૃદ્ ભોગમામોતિ, વદતે ચંદનં સ્વરઃ ॥ ૧ ॥

વેદ તથા અન્યશાસ્ત્રના જ્ઞાતા ફક્ત કલેશના ભોક્તા
 છે. અને આત્મસુખરસના ભોક્તા તો અધ્યાત્મશાસ્ત્રનો
 જાણકાર છે, તે ઉપર દેહાંત બતાવે છે. 'જેમકે-ચંદનનો
 ખાર ગંધેડું ઉપાડે પણ ચંદનનો ભોગ તો ભાગ્યવાન
 પામે છે, કલિકાલમાં પણ તરતમં યોગે અધ્યાત્મજ્ઞાનની
 પ્રાપ્તિ થાય છે, અધ્યાત્મજ્ઞાન હાલ વિદ્યમાન છે, અને તે
 અધ્યાત્મ મુખની પ્રાપ્તિ પણ હાલ થઈ શકે છે. અધ્યાત્મ
 જ્ઞાનવિના તો સંમકિતરત્નની-પણ પ્રાપ્તિ નથી. અધ્યાત્મ
 જ્ઞાની સંસારમાં જલપંકજવત્ ન્યારો રહી શકે છે. તેમજ
 અધ્યાત્મજ્ઞાનવિના બહિરાત્મપણું ટળતું નથી. સાંસારિક
 મુખો સ્ફૂટીક છે માટે તેની લાલચ હેડીને 'અધ્યાત્મમુખની
 પ્રાપ્તિ કરવી જોઈએ તે સંબંધી શ્રી ઉપાધ્યાયજી કહે છે કે-

રસો ભોગાવધિઃ કામે, સદ્ગુણે ભોજનાવધિઃ ;

અધ્યાત્મશાસ્ત્રસેવાયા, રસો નિરવધિ પુનઃ ॥ ૨૧ ॥

કુતર્કગ્રંથસર્વસ્વર્ગવૃજ્વરવિકારિણી;

પતિ દગ્ નિર્મલીભાવપ્રધ્યાત્મગ્રંથમેષ જાત્ ॥ ૨૨ ॥

ધનિનાં પુત્ર દારાદિ, યથા સંસાર વૃદ્ધયે;

તથા પાંડિત્યદ્દસાનાં, શાસ્ત્રપ્રધ્યાત્મ વર્જિતમ્ ॥ ૨૩ ॥

ગાથા.

જુગાદિં જુગપાસે સોપુજ જુગોઃ ગદિજ્જપ વિદિણા,
સંપુજ મુહુર્લોચનં પવંચિત્ર અન્નહા રૂઝરં ॥ ૧ ॥

રત્નો દુઠો મૂઠો પૂર્વિય જુગાદિઓ અચરારિ,
ઉવપસસ અણરિહા, અદ્યા સપાદે પરિચુજ્જાંતિ ॥ ૨ ॥

ચોખ્ખતાવિના મંત્ર પણ સિદ્ધ થતા નથી. માટે અધ્યાત્મજ્ઞાનની રૂચિ લેઇને જ્ઞાન આપવું. આ સંબંધી પૂર્વે કહ્યું છે, માટે હવે તે સંબંધી વિશેષ વિવેચન ન કરતાં આગળ વિવેચન કરીશું. અધ્યાત્મશાસ્ત્રના જ્ઞાનવાળા પુરુષો સાંસારિક અનેક પ્રકારની ઉપાધિયોના સંબંધમાં આવતા હતા પણ અન્તરથી ન્યારા રહે છે, તેમજ વળી અધ્યાત્મજ્ઞાનવાળા પુરુષો શાતા અને અશાતાવેદનીયના ઇંદ્ર અને અનિદ્ર સંયોગોને મધ્યસ્થદગ્ધિથી દેખી તેમાં દુષ્ક અને ચોક્ષ ધારણ કરતા નથી. અને સમતાનદીના તરંગોમાં આનંદથી જીલે છે. અધ્યાત્મજ્ઞાની શત્રુ અને મિત્રના સંયોગોમાં પણ સમદ્વેષથી લેપાતો નથી, અધ્યાત્મજ્ઞાની સર્વજન-આવધી પોતાના આત્માને સિત્તસિત્ત નિહાળે છે.

દૂધ અને પાણી બે લોગાં ચયાં હોય છે તેને હંસ સિત્ત સિત્ત કહી શકે છે, તેમજ અધ્યાત્મજ્ઞાની જડ અને ચેતન દ્રવ્યને સિત્ત સિત્ત કરે છે. અધ્યાત્મ અને અન્યાત્મનો ભેદ જેમ બલ્કાંધ પુરુષ કહી શકતો નથી, તેવીજ રીતે આત્મા અને જડનો ભેદ બહિષ્કાર કરી શકતો નથી. જે જીવો ધર્મને સ્વીકે છે તેજ જગત્માં કૃતકૃત્ય બલુચ બાજા-જગત્ના પ્રથમમાં સર્વ પ્રાણી મુચિય છે, અને તેમાંથી રાઈક અધ્યાત્મજ્ઞાનને પ્રાપ્ત કરી શકે છે. અધ્યાત્મજ્ઞાની અન્યજીવે આગળ અધ્યાત્મસ્વરૂપને જણાવે નો જડ જેવા જીવે તે વાત માનતા નથી. કહ્યું છે કે —

ધૂંકખાલને દિવ્યદ્રષ્ટિ થઈ, દિવાકર દેખાય;
કેકુખઆગળ સત્ય કહે પણ, ગાંડુ તેહ ગણાય.
બુદ્ધિસાગર તેવુંરે, મારા તો મન સમજાયું-અલખ.

અધ્યાત્મદૃષ્ટિનો પ્રકાશ કરવા માટે અધ્યાત્મશાસ્ત્ર કરતાં પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનિયોની સંગતિ વિશેષ ફાયદાવાળી છે, અનેક અધ્યાત્મશાસ્ત્રના ગ્રંથો વાંચીને જેણે શુદ્ધ અધ્યાત્મરસ પ્રાપ્ત કર્યો છે, તેવા સફશુદ્ધઓના ભક્તો લીલા-માત્રમાં અધ્યાત્મજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરે છે. સફશુદ્ધની ભક્તિ કરીને અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં આવે તો અધ્યાત્મજ્ઞાન, મોક્ષરૂપ રૂપને તરિત આપે છે. પથર વા લોઢા ઉપર પાડેલા અક્ષરો જેમ જતા નથી તેમ ભક્તિથી અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં આવે છે તો કદી તેની ખુમારી ટળતી નથી. વિનય અને ભક્તિથી જ્ઞાનાવરણીયકર્મનાં દળીયાં ખરે છે, અને આવરણ ટળતાં સ્વાભાવિક આત્મજ્ઞાન પ્રકાશે છે અને તેથી સ્વપરનો સાધ્ય વિવેક પ્રગટે છે. માસતુપરૂપિને વિનયથીજ કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત થયું હતું. આત્મા જો વીર્ય-શક્તિના ઉલ્લાસથી યોનાના સ્વરૂપમાં રમે તો સહ-જવારમાં કાયિકભાવે આત્મગુણને પ્રાપ્ત કરે છે. અધ્યાત્મજ્ઞાનથીજ અધ્યાત્મચરણની પ્રાપ્તિ થાય છે. શુદ્ધચેતના રંગી થએલ આત્મા સિદ્ધ શુદ્ધ આત્મા કહેવાય છે. અનંત કાયિક ભાવની નવ લવિષનો લોહા અધ્યાત્મજ્ઞાની બને છે. પરમ શુદ્ધ ચેતન્ય ચક્ષુનો પ્રકાશી સહજ સ્વરૂપી આત્મા આદિ અનંતમા ભાગેવને છે. અધ્યાત્મજ્ઞાનનાં આવરણ સંસારથી વિચિત્ર હોય છે. તેથી જગતના છંદો અધ્યાત્મજ્ઞાનિને ઉન્નત માને છે. જ્યારે અધ્યાત્મજ્ઞાની જાણે છે કે, જગત સાંધાયું છે. કયું છે કે, —

જગ જામે રમત ઓઃ ઓ જામે જગરંધ:

જાનિ હું જગમેં રહો, હું તરિ કોટ મંચં. ॥ ૧ ॥

કેવળ જેમ આગળેકને કચ્છીત નમરે ક્રેદં નય છે, તેમ

અધ્યાત્મશાની સંસારસમુદ્રને તરી મોક્ષનગરીમાં પહોંચે
 છે. જ્યાંસુધી જીવ મિથ્યાત્વના માર્ગમાં વર્તે છે ત્યાંસુધી
 તેનામાં રાગદ્વેષની જ્વાળા વર્તે છે. અને તેથી આત્મા સત્ય-
 શાંતિને પામી શકતો નથી. આત્મામાં શુદ્ધ ચેતનપણું જા-
 ગતાં કર્મદેશાની લિન્નતા લાગે છે. ચેતનનો અનુભવ થ-
 વાથી સત્યસ્વરૂપ જાણવામાં શક્તિ થતી નથી. આત્મામાં
 શુદ્ધ જ્ઞાનની કળાનો ઉલ્લાસ થતાં સંહજ સ્વરૂપ લાગે છે.
 અને પશ્ચાત્ જડ પદાર્થો ઉપર અહંમત્વભાવ થતો નથી.
 આત્મસન્નિધિ ચેતના થતાં વર્તમાનકાળે કર્મનો બંધ થતો
 નથી અને ભૂતકાળનાં બાંધેલાં કર્મ ખરે છે. અને આ-
 ગામિકાળે કર્મબંધ થતો નથી. પશ્ચાત્ આત્મા સકલકર્મ-
 ક્ષયથી મુક્તિપદ પામે છે.

વેદાંતીઓ સર્વજીવનો એક આત્મારૂપ શ્રદ્ધા માની એ-
 કાંતે સંબંધનયની સત્તાને અનુસરે છે. એકાંતપણાથી વ્યવ-
 હારનયના અભાવે મિથ્યાત્વપણું પ્રાપ્ત થાય છે, ને સાંખ્ય-
 વાદીઓ પ્રકૃતિના ભેદ માને છે અને પચ્ચીશમો પુરૂષ માને
 છે. સાંખ્યવાદી કહે છે કે,—

મકૃતેઃ ક્રિયમાણાનિ ગુણૈઃ કર્માણિ સર્વશઃ ।

અર્હકાર વિમૂઢાત્મા કર્તાદમિતિ મન્યતે ॥ ૧ ॥

પ્રકૃતિનાં કૃત્યોને અહંકારમાં વિમૂઢ થએલ આત્મા
 પેતાનાં માની બૂલે છે. પ્રકૃતિનાં કૃત્યોમાંથી અહંપણું
 ફટી જણું તેજ મોક્ષ છે. આ વાદી વ્યવહારનયને એકાંતે
 અનુસરે છે. ને તે આક્રીના નયોથી આત્માનું સ્વરૂપ વિચારે
 તો સમ્યગ્જ્ઞાન પામી અધ્યાત્મકોટીમાં પ્રવેશ કરી આ-
 ત્માની પરમાત્મસ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે. જોડવાદી આત્માને
 એકાંતે રૂણસૂત્રનય અંગીકાર કરી ક્ષણિક માને છે. પણ
 ને દ્રવ્યાર્થિકનયથી આત્મદ્રવ્યની નિત્યતા સ્વીકારે તો સમ્ય-
 નૂતત્વથી આત્માની ઉચ્ચસ્થિતિને પ્રાપ્ત કરી શકે છે.

સાપેક્ષાએ સાતનયથી કથિત આત્મસ્વરૂપ માનતાં હકકદાશ્રહ રહેતો નથી. તેમજ વળી કોઈ દશન ઉપર દ્વેષ થતો નથી. જૈનશ્યાદાદર્શનની ખુળી તો એ છે કે, આત્મતત્ત્વના જે જે ધર્મો છે તે અપેક્ષાએ સાચા છે. તેથી આત્મતત્ત્વના જે જે ધર્મો જે જે દર્શનમાં એકાંતે કહેલા હોય છે તે પણ શ્યાદાદવાદી સાપેક્ષબુદ્ધિથી તેને સમ્યક્પણે પરિણુમાવે છે. અને ચાર વેદ વિગેરે શાસ્ત્રોમાં એકાંતે કહેલું આત્મતત્ત્વનું સ્વરૂપ પણ નયની અપેક્ષાએ સમ્યક્પણે ક્ષલણ કરે છે. પણ શ્યાદાદર્શની વિનાના બાકીના જીવોને શ્યાદાદદષ્ટિ ખુલી નથી તેઓ એકાંતે આત્મતત્ત્વને સ્વીકારી હકકદાશ્રહના આવેશમાં સમતામૃતનું પાન કરી શકતા નથી. અધ્યાત્મજ્ઞાનથી સમકિત પામેલો જીવ મિથ્યા દૃષ્ટિએ લખેલ એકાંત શાસ્ત્રને પણ નયની અપેક્ષાએ સમજી સમ્યક્રૂપે પરિણુમાવે છે. અને સાતનયોથી પરસ્પરની અપેક્ષા ન સમજનાર મિથ્યા દૃષ્ટિજીવ પીસ્તાલીશ આગમને પણ મિથ્યાત્વપણે પરિણુમાવે છે. શ્યાદાદસ્વરૂપે આત્મસ્વરૂપ સમજીને અધ્યાત્મજ્ઞાની જીવ પદ્દર્શનના અધ્યક્ષને પણ જીની તેના પેલેપાર પડાવે છે; અને અધ્યાત્મ જ્ઞાનીની માધ્યમ્યદૃષ્ટિ થતાથી સત્યને સત્યપણે પારખે છે અને અસત્યને અસત્યપણે જાણે છે. અનેકાંતનય પૂર્વક અધ્યાત્મજ્ઞાન થયા બાદ, જીવ પ્રાયઃ મિથ્યાત્વ જાતમાં પડતો નથી, માટે જ્ઞાનનયપૂર્વક પદ્દર્શનનું સાપેક્ષપણું સમજી અધ્યાત્મજ્ઞાન કરી આત્મામાં રમવું, આત્મા નિર્લેપ નિરાકુલ, અને જ્ઞાનપ્રસંગમય છે. આત્માના જ્ઞાનમાં સર્વ કમનુદેશપણે જાણે છે. દ્રવ્ય અને જીવ એ બે પ્રકારના પ્રવિગ્રહથી પણ આત્મા જિત છે છતાં જ્ઞાનાદિકગુણ રૂઢિમાન છે. સ્વીનતાત્ત્વમાં પણ શુદ્ધાત્મદ્રવ્ય નિર્લેપનયથી અભેદરૂપ હતું. હવે તે અનુભવમાં પણ અભેદરૂપ જાણે છે, અને અવિધ્યકાતમાં પણ શુદ્ધ એકરૂપે રહેશે. આત્મા

નો અનુભવ કરનારા પુરૂષે વિચારવાનું છે કે, આત્માના ગુણો અનેક છે, તેમાં તન્મયતા કરી નિવિઙ્ગપરસામૃતનું પાન કરવું જોઈએ. આત્માના મૂળસ્વભાવ વિના બાકી સર્વ વિભાવ બાહ્યી તેમાં ઉપયોગ જોડવો નહીં. પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપમાં તન્મય થઈને ચિદાનંદની ખુમારીમાં અવધુત દશાને ભોગવવી જોઈએ.

જે ક્રિયાથી શુદ્ધાત્મરસનો અનુભવ થાય તેજ અધ્યાત્મ-ક્રિયા લાલ્લવી. અને જે અધ્યાત્મદૃષ્ટિની દશા છે તેજ મુક્તિપ્રાપ્તિનું કારણ છે, જો યોગના સંબંધે વાયુયોગે જળ તરંગની પેઠે આત્મા ચલાયમાન રહેવાય છે. પણ શુદ્ધ નિઃશ્રયનયથી જોતાં આત્મા ચલાયમાન નથી. વળી આત્મા અખંડ જ્ઞાનમય છે. અધ્યાત્મજ્ઞાનિયોને પરમોપદેશ આદેય છે. આત્મા ઇન્દ્રિયોથી શ્રાવ્ય નથી. અને તે જ્ઞાનગમ્ય છે માટે શુદ્ધ જ્ઞાનથી આત્માને હૃદયમાં ધારણ કરવો. અને આત્મસ્વરૂપના ઉપયોગમાં રહેવું. અતીતકાળે અનંતજીવ આત્માના ઉપયોગથી મુક્તિ પામ્યા, હાલ પામે છે અને પામશે.

આત્મા શૂરવીરજની નવરસરંગમાં રમી અનંદદ આનંદની પ્રાપ્તિ કરે છે. જ્ઞાનાદિકગુણથી વિભૂષિત યદ્ય આત્મા શૃંગારરસમાં રમે છે, આત્મા ઉત્તલધ્યાનરૂપ તરવારથી કર્મની સાથે લડી કર્મની પ્રકૃતિયો ખેરવે છે, ત્યારે તે વીરરસનો ભોક્તા બને છે. આત્મા ઉપશમાદિ રસમાં ઝીંજે છે, ક્રોધ જીવ ઉપર તોગદેવભાવ ધારણ કરતો નથી, પોતાના આત્માની પરમ ભાવદયા ચિંતવે છે, ત્યારે તે કરુણારસનો ભોક્તા રહેવાય છે. જ્યારે આત્માને સ્વસ્વરૂપનો અનુભવ થાય છે, ત્યારે તેને ઉત્સાહ પ્રગટે છે, તે પ્રસંગે પરભાવનું નાટક અંતરદૃષ્ટિથી ભિન્નપણે અવલોકતો હાસ્યરસનો ભોક્તા બને છે. આઠ કર્મનાં અનંતપ્રદેશી દલીયાને વિહારણ કરતો રાદ્રરસનો ભોક્તા આત્મા બને છે. જ્યારે

પુદ્ગલપદ્મં અશુચિપદ્મં વિનાશીપદ્મં આત્મા વિચારે છે, ત્યારે તે બીલીત્સરસનો લોકતા કહેવાય છે.

આત્મા કર્મના વશે અશાતાવેદનીયને લોગવે છે, ત્યારે તે ભયાનકરસનો લોકતા કહેવાય છે. પ્રકારાંતરે જ્યારે આત્મા ભાવહિંસામાં પ્રવૃત્ત થાય છે ત્યારે તે ભયાનક કહેવાય છે. જ્યારે આત્મા પોતાના અનંત વીર્યને પ્રકટ કરવા પ્રયત્ન કરે છે, અને વીર્યશક્તિને પ્રગટ કરે છે ત્યારે અદ્ભૂત રસને લોકતા બને છે. જ્યારે આત્મા રાગદ્વેષને નિવારી સ્વસ્વરૂપમાં સ્થિર થાય છે ત્યારે આત્મા શાંતરસનો લોકતા બને છે, આ નવરસને ભાવતો આત્મા પરમાનંદ મહોદય પદ પ્રાપ્ત કરે છે.

આત્મા પોતાના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાળ અને ભાવથી અસ્તિપણે વર્તે છે અને તેજ આત્મા પરદ્રવ્યના દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલભાવથી નાસ્તિકપણે વર્તે છે.

અહો ચેતનજી! હવે તમે પોતાનું શુદ્ધસ્વરૂપ જાળખીને જાગ્રત થાઓ. જાગ્રત થાઓ. મોહનિદ્રા છોડીને જાગ્રત થાઓ. તું શુદ્ધ ચિદાનંદમય છે છતાં જડ વસ્તુમાં કેમ રાચી માચીને રહો છો? માયારૂપ સંપત્તિ હે આત્મા! તારી નથી, છતાં તેમાં કેમ ઇચ્છા ધારણ કરે છે? માયાનો પ્રપંચ કદી કાઢીને સુખપ્રદ થયો નથી. આવરણોને છેદી નાંખી અનંત-જ્ઞાનપ્રકાશથી સર્વ ભાવનો પ્રકાશ કર, અનંતદર્શનશક્તિથી સર્વ પદાર્થનો દ્રષ્ટા થા. નિરાયમય તારી શુદ્ધ દશાને પ્રાપ્ત કરી જન્મ, જરા, મરણના રોગનો અંત કર. જ્યારે જીવને આત્મજ્ઞાન થાય ત્યારે તે કાચારૂપ કોટડીને લિન્નદૃષ્ટિથી દેખે છે. કર્મરૂપપલંગ, માચારૂપ શય્યા અને કલ્પનારૂપ ચાદરને જુદા જુદા રૂપમાં દેખે છે. પરમાર્થ એ છે કે જ્ઞાની જીવ સમજે છે કે, આ સર્વ મને લાગેલી કલ્પના બૂઠી છે, વળી ચેતન વિચારે છે કે, અતીકાલમાં શયનદશા લેનાર હું જુદારૂપે હોતો અને હાલ જુદારૂપે છું.

વર્તમાનકાળમાં અતીતકાળના અંશુદરદેવદેવે જે
 નર્યા નથી, હવે એક 'સુભાષ' રજુ કરે છે.
 મિત્ર, યનાર નથી. આવી રીતે જેનાથી વિદ્યુત
 રીતે 'લવ' લાગી પાડે છે; અને વિદ્યુત રીતે જે
 અને તેથી પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને દર્શાવે છે.
 અધ્યાત્મજ્ઞાનથી અનંતરૂપને દર્શાવે છે.
 અને છે, તેની શરૂ મિત્રપર દેવદેવે જે
 મશાણુ અને મહેલ, શ્રી અને વિદ્યુત રીતે જે
 છે, અને અનંતરૂપના જેનાથી વિદ્યુત રીતે જે
 'સત્યાનંદ' લોગવે છે. અનંતરૂપ રીતે જે
 અધિકારનો નાથ કરે છે, અને અનંતરૂપ રીતે જે
 હાય કરી સંભાધિને કરે છે, જેનાથી વિદ્યુત રીતે જે
 પાના શુદ્ધ નિવિદ્યુત રીતે જે

સંચિતકર્મ ઉદયમાં આવવાથી તેના સંબંધે સમકિતી જીવ
લોગને લોગવે છે, તોપણ તે અન્તરથી ન્યારો રહી નવા
કર્મના બંધ કરતો નથી. એ જ્ઞાન વૈરાગ્યશક્તિનો પ્રતાપ
છે. કહ્યું છે કે-જ્ઞાનીકો લોગ સર્વો નિર્જરાકો હેતુકે.
જ્ઞાન અને વૈરાગ્યની અપૂર્વશક્તિથી આત્મા અંતર્મુહૂર્તમાં
મુક્ત બને છે. જે અધ્યાત્મજ્ઞાની હોય છે તે અવશ્ય વૈરા-
ગ્યને ધારણ કરે છે, અધ્યાત્મજ્ઞાની મહાત્મા પ્રારબ્ધકર્મની
અંજાળને વેદતો છતો પણ પોતાના જ્ઞાનપ્રકાશથી તરે છે
અને બીજાને તારે છે. આવી આત્મદશાની નિરૂપાધિસ્થિતિ
સર્વ કરતાં કેને પ્રથમ પ્રગટે? ઉત્તરમાં કહેવું પડશે કે,
તેવી સ્થિતિ સર્વસંગપરિત્યાગી મુનિનેજ પ્રગટે. આત્મા
પોતાની દશાનો ક્ષણે ક્ષણે વિચાર કરતો અસંખ્યપ્રદેશમાં
ઉતરીને પોતાના પ્રદેશોમાં લીન થઈ જાય છે ત્યારે તેને
આ બાહ્યજગત એક સ્વપ્નસમાન લાસે છે. જ્યારે કોઈ
પુરૂષ ઉંઘતો હોય ત્યારે સ્વપ્ન આવે છે તેને તે દશામાં
સત્ય કરી માને છે. પણ જ્યારે તે જાગે છે ત્યારે સ્વપ્નસૃષ્ટિ
મિથ્યા લાગે છે, અને જ્યારે સ્વપ્નદશામાં જાય છે ત્યારે
દેખાતી દુનિયા નથી એમ લાસે છે, આત્મા ખરેખર સ્વપ્ન
અને જાગૃતદશાથી લિન્ન શુદ્ધ ચૈતન્યદશાવાળો છે અને
તે કેવલજ્ઞાને અનંતપદાર્થને જાણે છે અને કેવલ દર્શને
અનંતપદાર્થને દેખે છે. અધ્યાત્મદૃષ્ટિથી પોતે અને જડ-
વસ્તુઓ લિન્ન લિન્ન જણાય છે. અહો! ચૈતન્યની આવી
શુદ્ધ સ્થિતિ અનંતલવમાં ભમતાં આજ જણાઈ, આવી
સ્થિતિને પ્રાપ્ત થએલ પુરૂષ પોતાની ઐક્યતાની ટેક રાખે
છે, પ્રથમ દ્વન્દ્વ અવસ્થામાં અને ભ્રમાવસ્થામાં જે અનેકતા
હતી તે સર્વ ટળી જાય છે, ઇન્દ્રિયસુખથી પરાંમુખ
થઈ કર્મની નિર્જરા કરે છે, કેવલજ્ઞાનસમુદ્રમાં આત્મા
સદાક્ષણ જીલે છે.

કોઈ અજ્ઞાની ફરકટ સહન કરે છે, અને પંચાગ્નિ

મુખ તપ કરીને શરીરને ખાળી નાખે છે, કોઈ અજ્ઞાની મંત્રિના પ્રમાણનું પાન કરે છે, કોઈ નીચુ મુખ રાખી ઈર્ષ્ય કરી સૂઝે છે, કોઈ કાશીમાં કરવત લેઈ શરીરને કાઢે છે, કોઈ સેવાળનું બાણ કરી કાયાને ગાળે છે. કોઈ માકડાનું પાન કરી તપ કરે છે, કોઈ દ્રવ્યથી મુનિવેષ ઈઈ બાહ્યક્રિયામાં મગ્ન રહે છે, પણ એવી અજ્ઞાનકલ્પક્રિયા સ્વાધી મુક્તિ યત્ની નથી. જેમના હૃદયમાં જ્ઞાનકળા વ્યવૃત થઈ હોય છે તેજ મુક્તિપદ પામે છે, પણ જેઓ કેવળ ક્રિયા કરનારા છે તેઓ તો અમમાં બૃદ્ધા છે. હે-મન્યજ્ઞાનમા ! તું નિશ્ચયથી સમજ કે સમ્યક્જ્ઞાનવિના મોક્ષ નથી—

જ્ઞાનવિના વ્યવહારકો, કદા વનાવત નાચ;

રત્ન વાદો ફો વાપકું, અંત કાચકો કાચ.

જેમ મનુષ્ય ક્ષણ વિના ઉદય કરતો નથી તેમજ પેદો આત્મલોગ આખ્યા વિના જય મેળવતો નથી. દેહ-વિના પરમાર્થ થતો નથી, પ્રેમવિના રસની સ્થિતિ જણાતી નથી, અને ધ્યાનવિના મનની ગતિ દેખાતી નથી, તેમ આત્મજ્ઞાનવિના મુક્તિમાર્ગ સૂઝતો નથી. જ્ઞાન એ અનંત-પ્રકાશી દિવ્યવસ્તુ છે, જ્ઞાનના પરમપ્રભાવથી અધ્યાત્મજ્ઞાનનો માર્ગ પ્રાપ્ત થાય છે, જ્ઞાનની જ્યોતિથી પ્રકાશમાન અજ્ઞેલા જ્ઞાનિયોની સ્થિતિ અનિર્વચનીય છે, હૃદયમાં અધ્યાત્મજ્યોતિથી નિર્મલવિવેક પ્રગટે છે. શ્રીવિજયલક્ષ્મી-સૂરિ કહે છે કે—

અધ્યાત્મ વળ જે ક્રિયા, તેતો ચાલક ચાલ;

તત્ત્વારથથી મીછજો, નમો નમો ક્રિયા વિશાલ.

અધ્યાત્મજ્ઞાનથી તદ્દેતુ અને અમૃત ક્રિયાની પ્રાપ્તિ થાય છે તદ્દેતુ અને અમૃતક્રિયાથી દેવલજ્ઞાન પ્રગટે છે. કહ્યું છે કે—

અનન વિષ ગરલ થકે, ચારગતિમેં ભમંત;
તદ્દેતુ અમૃતથકે, કેવલજ્ઞાન લહંત. ॥ ૧ ॥

આત્મજ્ઞાની પરમાત્મ સમાન પોતાની સત્તા ખારે છે, અને અસંખ્યપ્રદેશોમાં અલેહરૂપે રહેલી જ્ઞાનાદિક લક્ષ્મીનો લોગી બને છે, શ્રી વિજયલક્ષ્મીસૂરિજી આત્મ-દ્રવ્યનું વર્ણન શ્રી મુનિ સુમતનાથના સ્તવનમાં કરે છે, તે અત્ર ઉપયોગી હોવાથી લખવામાં આવે છે:—

શ્રી મુનિસુવ્રત ગુણનીલો, ચરણાદિક હો અનંતગુણ કંદકે;
કેવલી પળે પળે સમયના, ગુણ જાણે હો નવી કહેવા
અમંદકે. શ્રી. ॥ ૧ ॥

જ્ઞાન અગોચર ગુણ થકી, ભાંગે અનંત હો સ્વલ્પ હોવે વાચ્યકે;
શ્રુતધર કેવલી સારિયા, તેહમાં પળે હો કાંઈક કહેવાયકે.
શ્રી. ॥ ૨ ॥

ત્રિભુવન જીવ ગણવા વિષે, સ પ્રયાસી હો વર્તે સમકાલકે;
અનંતભવે પળે ક્ષણિકનું, કહેવા અસમર્થહો ગુણ દીન
દયાલકે. શ્રી. ॥ ૩ ॥

અસંખ્યપ્રદેશ આતમતણા, તેહમાં પળે હો કોઈક પ્રદેશકે;
અસ્તિ નાસ્તિ નિત્યાદિકે, ધર્મ પર્યવ હો ગુણ અનંત
આવેશકે. શ્રી. ॥ ૪ ॥

સંસ્થાપીત નિજ દેશમાં, ગુણ અનંતતા હો સમાર્ણી કેમકે;
સોલસપ્રદેશ અસંખ્ય વિષે, દ્રવ્ય પર્યવહો સમાયે જેમકે. શ્રી. ॥ ૫ ॥
જીમ વ્યક્તિપણે ગુણતાદે, નિમ શક્તિયા હો માદરે છે નાથકે;
સ્વાદાન સમરે સદા, મુખ દેતુયો હો પ્રાણે નિજ આથકે. શ્રી. ॥ ૬ ॥
સોલસે પારમ પદ્મસયા, અવોધતા હો નિમ મનયા જાયકે;
સૌભાગ્યલક્ષ્મી સૂરિ ગુણનિધિ, અવલંબતા હો તન્મય પદ
પાદ કે. શ્રી. ॥ ૭ ॥

શ્રી વિશ્વવલ્લભીસૂરિ, કૃત આત્મદ્રવ્યની : સ્તુતિમાં :
 આત્મદ્રવ્યનું શુદ્ધસ્વરૂપ બતાવ્યું છે, એવું શુદ્ધાત્મ-
 દ્રવ્ય સદાકાળ આરાધ્ય પૂજ્ય છે, શ્રી કેવલી વીરપ્રભુએ
 યથાર્થ શુદ્ધાત્મ દ્રવ્યને બતાવ્યું તેનો લાભ આપણે લેવો
 નોખીએ. પરમશુદ્ધ ચિદાનંદ પરમાત્માની હૃદયમાં સદાકાળ
 ભાવના ભાવવી, હૃદયમાં પરમાત્મ ભાવનાથી આત્મા અને
 પરમાત્માનો ભેદભાવ ટળી જાય છે. શ્રી જ્ઞાનંદપત્રી
 કહે છે કે:—

જિનસ્વરૂપ થઈ જિન આપણે, તે સદિ જિનવર હોવેરે;
 મમરી શલિકાને ષંટકાવે, તે ભ્રમરી જગ જોવે રે. પદ. ॥

પરમાત્મસ્વરૂપની ભાવનાથી આત્મપ્રદેશોમાં રહેલી
 રાજાદિક શક્તિયો ખીલે છે, માટે કરતાં કરતાં ખાતાં
 ખીતાં સદાકાળ આત્માને વિષે પરમાત્મભાવના કરવી, તેથી
 હૃદયભૂવન બીજના ચંદ્રની પેઠે વૃદ્ધિ પામે છે. ભાવનાની
 અદ્ભૂત શક્તિ છે, મુખની ભાવના કરવાથી મુખ યાય છે.
 અને દુઃખની ભાવના કરવાથી દુઃખ યાય છે, અનેક પ્ર-
 કાશોના રોગો થતાં પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનથી નિરોગીપણાની
 ભાવના કરવાથી થતું દુઃખ માત્રુમ પડતું નથી, ભાવનાનું
 સ્વરૂપ નીચે પ્રમાણે ગાયું છે:—

ભાવના જેવી તેવુંજ ફલ પાવો, જેવું ધ્યેય તેવા થઈ જાવોરે.

ભાવના:

રંકની ભાવના રંકનાં દુઃખ દે, મુશ્વિની ભાવનાથી મુશ્વો;
 ધ્યેયસ્વરૂપ દીલ યાતાં શુભાશુભ, આત્મમાં મુશ્વ દુઃખો રે.

ભાવના. ॥ ૧ ॥

શુભાશુભ સંસ્કાર પડે છે દીલ, પુણ્ય પાપ ભાવનાથી;
 સંસ્કારથી મતિ તેવીજ મળે, લાગે સ્વરૂપ સમજ્યાથી રે.

ભાવના. ॥ ૨ ॥

દોષોની ભાવનાથી દોષોના વીજને, વાવે હૃદયમાંહિ પ્રાણી;
 ગુણોની ભાવનાથી ગુણ સંસ્કારને, પ્રગટાવે દીલ જ્ઞાની રે.
 ભાવના. ॥ ૩ ॥

ફળ ભ્રમરી ભાવના જોરથી, ધૂંગી સ્વરૂપ ઘટ પાવે;
 સિદ્ધ સ્વરૂપને ધ્યાને વિચારતાં, સિદ્ધ બુદ્ધ પદ પાવે રે.
 ભાવના. ॥ ૪ ॥

ઉચ્ચને નીચપણું ભાવના જોરથી, થાશે હૃદય લ્યો વિચારી;
 બુદ્ધિસાગર સિદ્ધ ધ્યેયના ધ્યાનથી, સિદ્ધ સ્વરૂપ જયકારી રે.
 ભાવના. ॥ ૫ ॥

આ પદમાં લાવનાની અદ્ભૂત શક્તિ દર્શાવી છે, તે પ્રમાણે પરમાત્મલાવનાને સદાકાળ આત્મામાં લાવવી. પરમાત્મલાવથી કર્મમેલ રહેતો નથી, અનેક પ્રકારના ઉપાધિના સંયોગો પ્રાપ્ત થતાં પણ અંતરમાં પરમાત્મલાવનો પ્રવાહ વહેવડાવવો. પરમાત્મલાવના એકદાણુ વા ઘડીમાત્ર કરવાથી આનંદઅનુભવ મળે તેમ આશા રાખશો નહીં. રાત્રી અને દીવસ અંતરથી પરમાત્મલાવના લાવવી, પરમાત્મલાવનામાં એવું સામર્થ્ય છે કે, આત્માને પરમાત્મસ્વરૂપ મથ કરે છે. પરમાત્મલાવના મનથી લાવવાની છે, તેમાં કંઈ બે પૈસાનું ખર્ચ થવાનું નથી. પરમાત્મલાવના લાવતાં કંઈ કોઈને આપવાનું નથી. પરમાત્મલાવના રોગીમનુષ્યને નિરોગી કરે છે. શોકી પુરુષને શોકરહિત કરે છે. દીનમનુષ્યને જિન કરે છે, પરમાત્મલાવના પરમામૃતની ક્યારી છે, પરમાત્મલાવનામાં એવું સામર્થ્ય રહ્યું છે, તે શ્રાવક તથા સાધુના ગુણોને પ્રગટાવે છે, પરમાત્મલાવનારૂપ સૂર્ય હૃદયમાં ઉગતાં દોષરૂપ અંધકાર તુર્ત નાશી જાય છે, જે અધ્યાત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં આવે તો પરમાત્મલાવનાનો માર્ગ સરળ થાય છે, શ્રીવીરપ્રભુએ અપ્પા સો પરમપ્પા, આત્મા તેજ પરમાત્મા, એવી લાવનાલાવીને કેવલજ્ઞાન

પ્રાપ્ત કર્યું, શ્રી ભરતચંદ્રે તથા આપાદામૃતિ આચાર્યે
પરમાત્મભાવનાથી અદ્વયજ્ઞાનમાં કેવલજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું, આદ્ય-
યિક ભાવમાં તન્મય દુષ્ટિવાળા હોયો પરમાત્મભાવના ભાવી
શક્તા નથી, આદ્યયિકભાવથી પોતાના આત્માને જે બળે
ભિન્ન બાલો-દેખે છે એવા અધ્યાત્મજ્ઞાનિયોજ પરમાત્મ-
ભાવનામાં પોતાનું જીવન ગાળે છે. એક સ્લોકને ૧૦૮
એકસો આઠ વાર ગોખીને તન્મયચિત્ત કરવામાં આવે છે
તો સદાકાળ તેની યાદી આવે છે. તેમજ જે વસ્તુને પ્રિય
ગણી તેનું મનન કરવામાં આવે છે તો તે સ્વપ્નામાં પણ
યાદી આવે છે, ત્યારે આત્મામાં પરમાત્માની ભાવના કરીએ
તો પરમાત્મરૂપે આત્મા પ્રકાશે તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી-

આત્મ સો પરમાત્મા, પરમાત્મ સો સિદ્ધ;

વીંચકી દુઘ્ધા મિટ ગઈ, મગટ મદ મુજસુદ્ધ. ॥ ૧ ॥

એક કરોડાધિપતિ હોયપણ તે પોતાને અનેક
સંભોગોમાં દુઃખી દેખે તો શું તેને કરોડ રૂપૈયાથી જરા
માત્ર પણ સુખ મળવાનું. ના કદી નહીં, કરોડ રૂપૈયા
છતાં પણ અંતરની ભાવનામાં દુઃખ પારવાથી દુઃખીજ
પ્રાણી થાય છે. તેમજ કરોડ રૂપૈયા પોતાની પાસે ન હોય
તોપણ સંતોષ ભાવનાથી મનુષ્ય સુખી થાય છે. ચારખંડ-
નો બાદશાહ (શહેનશાહ) હોય પણ અંતરમાં અસંતોષ-
ની ભાવનાથી દુઃખીજ હોય છે. તેમજ પાસે ફક્ત એક બે
વસ્ત્ર હોય અને એક પાત્ર હોય એવો અધ્યાત્મજ્ઞાની પર-
માત્મ ભાવનાથી સંતોષી બની ઇન્દ્ર કરતાં પણ અનંત-
શુદ્ધ અધિક સુખનો ભોગી બને છે. સર્વ પ્રકારની ઉપાધિ
રહિત થએલ આત્મા પરમાત્માની હૃદયમાં ભાવના ભાવી
સત્તામાં રહેલી અનંતલક્ષ્મીનો પ્રકાશ કરે છે. આવું ઉ-
ત્તમ શુદ્ધ ભાવનાનું બળ હૃદયમાં વિચારી સદાકાળ શુદ્ધા-
ત્મભાવનામાં મસ્ત:રહેવું. જે પુરૂષો શુદ્ધાત્મભાવના બાવે

છે, તે પુરૂષો રાજાઓના પશુ-રાજા છે અને ઇન્દ્રોના પશુ
 ઇન્દ્ર છે, જે પુરૂષો તીવ્ર વીર્યાવેશથી શુદ્ધભાવના આવે છે
 તે અદ્યપદાગમાં પરમાત્મારૂપ બને છે. અને જે પુરૂષો
 પરમાત્મભાવનામાં મંદવીર્યવાળા છે, અને થોડીવાર ભાવના
 આવે છે વળી થોડીવાર ભાવના ભાવતા નથી, તે લાંબાકાળે
 પરમાત્મભાવરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે. જેમ વાદળાં એક ભારાએ
 એરથી વર્ષે છે તે થોડીવારમાં તળાવ ભરાઈ જાય છે અને
 ફરફરરૂપે વાદળાં-પાણી વર્ષે અને ઘડી વર્ષે નહીં જેમ-
 વર્ષે છે તે. લાંબાકાળે તળાવમાં પાણી થાય છે. આ દૃષ્ટાં-
 તથી જન્ય મનુષ્યે સમજવાનું કે ફરફરીયા મેઘની પેઠે
 પરમાત્મભાવેના કરી થોડાકાળમાં પરમાત્મશુભની આશા
 મળીએ તે કેમ મિલ્લ થાય? માટે રાગદ્વેષ ઉપાધિના અ-
 નેક સંયોગો પ્રાપ્ત થતાં પશુ તીવ્રજેરમાં બહુ યેમ લાવી
 એક સ્થિતિ ચિત્તથી પરમાત્મભાવના ભાવવી. આવી પરમા-
 ત્માની ભાવના અર્થાત્ ઉપયોગે આયોધ્યાએ તમે વ્રજુ
 ચાર દીવસ સુધી કરી બુઝ્યો. તમને આત્મામાં આનંદના
 હિસાબ મહુમ પડ્યો. અને તમારા આચરણમાં વિચારમાં
 તેમજ ઉચ્ચારમાં મહા ફેરફાર થઈ ગયેલો માહુમ પડ્યો.
 પ્રસન્નચંદ્ર વાગવિતા મનમાં એક અનર્મુદ્ભૂતમાં શુદ્ધ પ-
 રમાત્મભાવનાની સ્વચ્છતાથી કેવો ફેરફાર થયો, તે તમે જા-
 ના હૃદયમાં વિચારો! તે કઈ બોલતા નહોતા. તેમજ તેમનું
 શરીર સ્થિત હતું. પણ અશુદ્ધ અને શુદ્ધ ભાવનાથી વિરૂદ્ધ
 અને શુદ્ધ દયાના કેદરો. તદ્વાચન થયો. શ્રીકૃષ્ણજીએ તમા-
 રીસ શરીરનો અલગ દબાવ માનુષ્યોને વાંચા, પણ આનંદની
 ભાવના શુભ દેવતાથી શ્રીકૃષ્ણને કલમકલમ પ્રાપ્ત થઈ,
 અને લીમ આકર્ષણે તેનું કાન પ્રાપ્ત થઈ નહીં. અત્યંત
 ભાવનાનું ભવ્ય આનંદ સ્થિતિ પામે છે એમ વિચરે. પુર-
 રોને વિચારનાં મહુમ પડ્યો. દરેક મનુષ્ય કાંઈ કાંઈ જ
 તમાં કંઈને કંઈ સારી વિરૂદ્ધ ભાવના જન્ય કરે છે.

અધ્યાત્મજ્ઞાનિયો શુદ્ધાત્મભાવનાને કંઈ ગણે છે અને અશુદ્ધ ભાવનાનો પરિહાર કરે છે ત્યારે અજ્ઞાની પુરુષો રાગદ્વેષરૂપ અશુદ્ધ ભાવના ભાવે છે, તેવા અજ્ઞાની હોયો શુદ્ધ ભાવનાનું સુખ કયાંથી આપી શકે? આત્મજ્ઞાન વિના અશુદ્ધ ભાવનાથી દરેક હોયો વાંચીત હોય છે. જહો! આ પ્રમાણે જાણતાં છતાં પણ આત્માની ઉન્નતિ માટે પ્રેમાત્માદ્ય ન પ્રગટે તો પાપનો ઉદય જાણવો. આમા પરમાત્મારૂપ છે એમ જાણી આત્માની પરમાત્મારૂપિત કરવા જે ભાવનાદિપ્રયત્ન કરવો તેને અધ્યાત્મચારિત્ર કહે છે. અધ્યાત્મજ્ઞાન પામ્યાથી અધ્યાત્મચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે, એવા શુભદાણાથી આત્મજ્ઞાન (અધ્યાત્મજ્ઞાન) ની પ્રાપ્તિ થાય છે, અને પશ્ચાત્ અધ્યાત્મચારિત્ર પ્રાપ્ત થાય છે, કેટલાક અધ્યાત્મજ્ઞાતા હોય છે પણ રાગદ્વેષને રોકી શકતા નથી. વિષયના વિચારને રોકી શકતા નથી. નિંદા, પ્રખંધને રોકી શકતા નથી. આવી તેમની સ્થિતિથી માત્રુમ પડે છે કે, અધ્યાત્મજ્ઞાનબાદ હોયરૂપ જે રાગદ્વેષ, નિંદાવિક્રધા વિગેરે હોયો તેના વેગોને ટાળવા માટે તેમણે જરા માત્ર પણ પ્રયત્ન કર્યો નથી, અશુભવિચારોને રોકવા જરા માત્ર પણ પ્રયત્ન કર્યો નથી. હિંસા જાહેર વિગેરે હોયો ટાળવા જરામાત્ર પણ આત્મવીર્ય દેશરૂપ નથી. અવિરતિને ટાળવા આધ્યાત્મક્રિયાનો આદર કર્યો નથી. આત્મજ્ઞાની થયા બાદ પણ આત્મક્રિયા કરવાની જરૂર છે. જ્ઞાનવિના ક્રિયા કરવાની સમજણ પડતી નથી. શ્રી હંશ વૈકાલીકમાં કહ્યું છે કે 'પદમ' નાણું તઓદયા, 'પદમ' નાણું તઓકિરિયા જ્ઞાન થયા પૂર્વે ક્રિયા કરવી નહીં, એવા વિચાર ઉપર કોઈએ આવવું નહીં. તે પહેલાં પણ અભ્યાસરૂપ ક્રિયાઓ કરવાની જરૂર છે.

એવા શુભ દાણાથી માંડી ચઉદમા શુભરથાનક પર્યંત અધ્યાત્મમાંથી ક્રિયા કહેલી છે, પણ તેના શુભદાણાની સ્થિતિ પ્રમાણે જહો તરતમ ભેદ પડે છે ઉપર ઉપરના

સુમુદ્રને અધ્યાત્મક્રિયાની વિશુદ્ધિ થતી જાય છે, ઉપા-
દાનની સપેક્ષાએ અધ્યાત્મ જ્ઞાન અને અધ્યાત્મક્રિયા-
થી મોક્ષ છે. ઉપાદાનકારણની સાથે નિમિત્તકારણ લેતાં
વ્યવહારજ્ઞાન અને વ્યવહારક્રિયાપણ મોક્ષના પ્રતિ કારણી-
ભૂત છે. એવા સુમુદ્રને આત્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય છે, અને
તેથી અધ્યાત્મક્રિયા શરૂ થાય છે. શ્રીયશોવિજયજી ઉપા-
ધ્યાય અધ્યાત્મસારમાં કહે છે,—

શ્લોક.

મદુનર્વચનાદ યાત્રદ, ગુણમ્યાનં ચતુર્દશં;
ક્રમશુદ્ધિર્મતી તાવનુ, ક્રિયાધ્યાત્મમયી મતા.

આ પ્રસાદે એવા મુમુક્ષુદાથી અધ્યાત્મજ્ઞાન થાય
છે. તથા અધ્યાત્મક્રિયા પ્રાપ્ત થાય છે. કેટલાક અધ્યાત્મ-

સંસારમાં જ્ઞાનંદ પામનારે મનુષ્ય અધ્યાત્મવૈરિણી એવી ક્રિયાને કરે છે.

શ્લોક.

શાંતો દાંતઃ સદા ગુપ્તો, મોક્ષાર્થી વિશ્વવત્સલઃ ॥

નિર્દમાં પાં ક્રિપાં કુર્પાત્, સાધ્યાત્મગુણવૃદ્ધયે. ॥ ૧ ॥

ભાવાર્થ—શાંત, દાંત, શુષ્કેન્દ્રિય, મોક્ષાર્થી, વિશ્વ-વત્સલ એવો પુરુષ જે ક્રિયા કરે છે તે અધ્યાત્મગુણની વૃદ્ધિ માટે યાય છે. જ્ઞાન અને ક્રિયાથી જે લેહે અધ્યાત્મ છે.

શ્લોક.

અતો જ્ઞાન ક્રિયારૂપમધ્યાત્મં વ્યવતિષ્ઠતે; ॥

एतत् मयर्धमानं स्यात्, निर्दमाचार शालिनाम्. ॥ ૧ ॥

જ્ઞાનક્રિયારૂપ અધ્યાત્મની વૃદ્ધિ નિર્દંભાચારી પુરુષોને યાય છે, અધ્યાત્મજ્ઞાની ગીતાર્થ મુનિચર પ્રતિદિન આત્મામાં ઉપાદેય બુદ્ધિ ધારણ કરી પુણ્યત્વને હેયગણી તેમાં રમતો નથી અધ્યાત્મજ્ઞાની ગીતાર્થમુનિ જે જે અપેક્ષાએ આવરે છે તે મોક્ષના માટે જ. અસંખ્ય યોગ મુક્તિ પામવાના કદા છે. તેમાં પણ નવ પદ મુખ્ય છે. અને એ નવ પદમાં પણ જ્ઞાનદર્શન ચારિત્રાણિ મોક્ષ માર્ગઃ જ્ઞાનદર્શન, ચારિત્ર એ ત્રણ મોક્ષ માર્ગ છે. જ્ઞાન, દર્શન ચારિત્રમાં સદાશ્રમ અધ્યાત્મયોગી રમણતા કરે છે. આત્મજ્ઞાનાય તન્નિત્યં યત્નઃ કાર્યો મહાત્મના. પરમ જ્ઞાનંદ-પદની સ્થિતિ ઉપર વર્ણવી તે પ્રાપ્ત કરવા માટે આત્મજ્ઞાન એક દારણ છે, માટે આત્મજ્ઞાનાર્થ મહાત્માએ સદાશ્રમ ઉપમ કરવો જોઈએ. આત્માનું જ્ઞાન યત્નાં બાકી કંઈ અણબાનું રહેતું નથી, એમ ઉપાધ્યાયજી જણાવે છે.

શ્લોક.

જ્ઞાતે જ્ઞાત્મને નો ભૂયો, જ્ઞાતવ્યમવશિષ્યતે;
અજ્ઞાનં પુનરેતસ્મિન્, જ્ઞાનમન્યન્નિરર્થકમ્ ॥ ૨ ॥

નવાનામાપિ તત્ત્વાનાં, જ્ઞાનમાત્મપ્રસિદ્ધયે;
યેનાજીવાદયો ભાવાઃ, સ્વભેદપ્રતિયોગિનઃ ॥ ૩ ॥

આત્મતત્ત્વ જાણે છે તેને અન્ય કંઈ જાણવાનું બાકી રહેતું નથી. જ્યાંસુધી આત્માને જાણ્યો નથી ત્યાં સુધી અન્યજાણેલું સર્વ અજ્ઞાનરૂપ છે. નવતત્ત્વોનું જ્ઞાન કરવું છે તે પણ આત્મતત્ત્વની સિદ્ધિને માટે જ જાણવું. જે વડે અજ્ઞવાદિ ભાવો પણ સ્વભેદ પ્રતિયોગી છે.

શ્લોક.

एक एव हि तत्रात्मा, स्वभावसमवस्थितः;
ज्ञानदर्शनचारित्रलक्षणप्रतिपादितः ॥ ६ ॥

प्रभानैर्मल्यशक्तीनां, यथा रत्नान्न भिन्नता;
ज्ञानदर्शनचारित्रलक्षणानां तथात्मनः ॥ ७ ॥

आत्मनो लक्षणानां च, व्यवहारो हि भिन्नता;
पण्ड्यादिव्यपदेशेन, मन्यते न तु निश्चयः ॥ ८ ॥

घटस्य रूपमित्यत्र यथा भेदो विकल्पजः
आत्मनश्च गुणानां च तथा भेदो न तात्त्विकः ॥ ९ ॥

शुद्धं यदात्मनो रूपं निश्चयेनानुभूयते,
व्यवहारो भिदाद्वારાનુભાવયતિ તત્પરમ્ ॥ ૧૦ ॥

वस्तुतस्तु गुणानां तद्रूपं न स्वात्मनः पृथग्
आत्मास्यादन्यधानात्मा ज्ञानाद्यपि जडं भवेत् ॥ ११ ॥

चैतन्य पर सामान्या सर्वेषामेकतात्मनाम् ॥
નિશ્ચિતા કર્મજનિતો ભેદઃ પુનરૂપપ્લવઃ ॥

સાધાર્મ—શુદ્ધ એક આત્મા સ્વસ્વભાવે સમવસ્થિત
 છે, જ્ઞાનદર્શનચારિત્ર એ વિશેષગુણ લક્ષણોવાળો આત્મા,
 છે. જેમ પ્રભાનિર્મલતા શક્તિની ભિન્નતા રત્નથી નથી,
 તેમજ જ્ઞાનદર્શન ચારિત્ર પણ આત્માથી ભિન્ન નથી.
 આત્મા અને લક્ષણોની ભિન્નતા પછી વિભક્તિના વ્યવહારથી
 છે, પણ નિશ્ચયનયથી ભિન્નતા નથી. જેમ ઘટ અને
 ઘટનું રૂપ એ બેને ભેદ વિકલ્પમાત્ર છે, તેમ આત્મા અને
 ગુણોનો ભેદ વિકલ્પમાત્ર છે, વસ્તુતઃ જોતાં આત્મા અને
 આત્માના ગુણોનું અભેદપણું છે, આત્માનું શુદ્ધ સ્વરૂપ
 નિશ્ચયથી અનુભવાય છે, નિર્વિકલ્પદશામાં તેનો પુરેપુરો
 અનુભવ થાય છે, અને તેથી બાહ્યદશાનું જ્ઞાન જૂલાતાં
 સહજાનંદ પ્રગટે છે, મનની નિષ્ક્રિય અવસ્થામાં આત્માની
 સિદ્ધિયો પ્રગટ થાય છે, તે પછી નિશ્ચયથી આત્માનો શુ-
 દ્ધાનુભવ જ સમજવો, અને વ્યવહારથી ભેદનો અનુભવ
 થાય છે, વસ્તુતઃ જોતાં ગુણોનું અને આત્માનું સ્વરૂપ
 ભિન્ન નથી, ગુણ અને ગુણી એકજરૂપ છે, જો જ્ઞાનાદિક
 ગુણથી આત્મા ભિન્ન હોય તો આત્મા જડ થઈ જાય,
 કારણ કે જ્ઞાનથી ભિન્ન જે જે વસ્તુઓ છે તે જડ કહેવાય
 છે. આત્મા જ્ઞાનથી ભિન્ન નથી માટે તે ચેતનાલક્ષણુ વિશિષ્ટ
 ચેતન કહેવાય છે, ચેતન્યપર સામાન્યરૂપી મવં આત્મા-
 જ્ઞાની એકતા છે, અને કમનો ભેદ તેતો નિશ્ચયથી જોતાં
 વિદ્યમાનરૂપ છે, વ્યવહાર અને નિશ્ચયનયની દૃષ્ટિનો
 ભેદ કહે છે—

શ્લોક.

મન્યતે વ્યવહારસ્તુ ભૂતગ્રામાદિભેદતઃ

જન્માદેય વ્યવસ્થાતો મિથો નાનાત્વમાત્મનામ્ ॥ ૧૩ ॥

ન ચૈતન્નિથયે યુક્તં મુક્તં ભૂતગ્રામો યતોલ્લિલઃ

નામકર્મવૃત્તિજઃ સ્વભાવો નાત્મનો પુનઃ ॥ ૧૪ ॥

જીવસમુદાયના લેદથી તથા બાલ, યુવાન, વૃદ્ધ અવસ્થાના લેદથી જીવોનું લિન્ન લિન્નપણું છે. પણ નિશ્ચયનય આવો કર્મનો ઉપાધિલેદ દૂર કરી અલેદપણું સ્વીકારે છે. નામ કર્મજનિત શરીરાદિ લેદ છે તે નિશ્ચય નયથી આત્માના નથી, આત્મા પરમબ્રહ્મરૂપ સમાધિ અવસ્થાને પામી અક્ષર અખંડ નિર્ભય અજ અમર અકલંક, અવિનાશી ધ્રુવ એવા પોતાના સ્વરૂપમાં ખેલે છે. આવી શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ સમાધિને પ્રાપ્ત કરી લબ્યજીવો સંસારસમુદ્રને તરી જાય છે. આત્મજ્ઞાની યમ-નિયમ, આસન, પ્રાણાયામ-પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ એ આઠ યોગના લેદને અનુક્રમે પામે છે, શ્રી ગૌતમસ્વામીને આત્મપદારાધન કરતાં અઠાવીશ લબ્ધિયો ઉત્પન્ન થઈ હતી. હાલ પણ એ યોગના અંગોને આરાધે છે તેને આત્મલબ્ધિયો ઉત્પન્ન થાય છે. આત્મજ્ઞાની આત્મયોગને પ્રાપ્ત કરી અક્ષય નિર્મલપદ પ્રાપ્ત કરે છે, યોગનાં ચાર અંગ વ્યવહાર ચારિત્રમાં સમાય છે, અને ઉત્તરનાં ચાર અંગ નિશ્ચય ચારિત્રમાં સમાય છે. સહજયોગી ઉત્તર અંગ પ્રાપ્ત કરે છે, હઠયોગી પ્રાણનો રોધ કરી હઠસમાધિની સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરે છે, પણ રાગદ્વેષનો ક્ષય થતો નથી. જ્ઞાનયોગી રાગદ્વેષનો ક્ષય કરે છે. હઠયોગી જો સહજયોગ સમાધિને પ્રાપ્ત નહિ કરે તો પરમબ્રહ્માવસ્થાને પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. હઠયોગી દેવતાના ચમત્કારમાં લોભાય છે, ખીજને ગ્રાપ આપે છે, પણ તે માયાનો નાશ કરી શકતો નથી, માટે પ્રથમનાં ચાર અંગ સાધીને ઉપરનાં પ્રત્યાહાર, ધારણા, ધ્યાન અને સમાધિ એ ચાર અંગ પ્રાપ્ત કરવાં જોઈએ. આત્મજ્ઞાનથી આત્મસ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરવું એજ સિદ્ધાંતનું રહસ્ય છે. અધ્યાત્મ સ્વરૂપનું વર્ણન દેવલીથીપણ પૂર્ણ કહી શકાતું નથી, તો મારાથી તો શીરીતે કહીશકાય ? એતો સ્પષ્ટ

વાત છે. અધ્યાત્મ તત્ત્વની સાથે યોગતત્ત્વનો નિકટ સંબંધ
 છે અને સાપેક્ષ બુદ્ધિથી તે બેની એકયતા પણ થાય છે.
 તેમ જ આવશ્યકિયાદિ યોગનો પણ અધ્યાત્મ તત્ત્વની
 સાથે નજીકનો સંબંધ છે. અધ્યાત્મજ્ઞાની છ આવશ્યક કિ-
 યાનો પૂર્ણરીત્યા આદરકરી આત્મ જીવનની વૃદ્ધિકરે છે,
 અધ્યાત્મ શાસ્ત્રની સાથે ભક્તિયોગનો પણ પૂર્ણ સંબંધ
 છે, આદ્યયોગનું આ રથે વિવેચન કર્યું નથી, સંબંધ
 હશે તો તે સંબંધી આગળ વિવેચન થશે. આત્મતાત્ત્વનું
 વિવેચન અનેક કારણોને લીધે અનુક્રમ પૂર્વક કરાયું નથી
 જેવી જેવી આત્મામાં જ્ઞાનની સ્ફુરણ થઈ તેવું તેવું લ-
 ખાયું છે, પરસ્પર નયેની સાપેક્ષતા વચકે સમજાવેલી.
 કોઈ રથે સમજણ ન પડે તો સદગુરુને પૂછી કરી નિર્ણય
 કરવો, અધ્યાત્મતત્ત્વમાં સદગુરુ મુનિરાજની આજ્ઞાલેઈ પ્ર-
 વેશ કરવો, પરસ્પર નયેની સાપેક્ષતાથી સ્વાદ્યાદ્યાધનમાં
 વધારા અધ્યાત્મતત્ત્વ પ્રકાશે છે. તે બાલુવાથી એકાંત
 અધ્યાત્મજ્ઞાન જે કહેવાય છે તેને પરિહાર થાય છે. શ્રી
 હરિબદ્ધ તથા શ્રી હમાસ્વાતિ તથા શ્રીજ્ઞાનભદ્રગણિ તથા
 શ્રીદેવચંદ્રચાર્ય, જેવા ધર્મધુરંધર જ્ઞાનિયોગી મુનિરાજો-
 ને અધ્યાત્મ ચરિત્રોને પ્રાપ્ત કરી વીતરણ ધર્મની વૃદ્ધિ
 કરી છે. આ પ્રબંધ સમાપ્ત કરતાં ઠેકઠુક કહેવાનું છે. તે
 ધ્યાનમાં હેતુ ભેદબે, તપશ્ચર્યામાં કોષ દ્રવ્ય છે. કિયામાં
 નિંદા વને છે. તેવી રીતે અધ્યાત્મજ્ઞાની બની શુદ્ધિજ્ઞાની ન થવું
 ભેદબે. એકે જેનામાં સદગુરુ જાગે છે, અને જે સદગુરુ
 ને પ્રભુ સમજી તેમની આજ્ઞામાં સદા કાળ વતે છે, અને
 વન, મન, ધનથી શ્રી સદગુરુ મુનિરાજને અધિક ગણે છે
 તેમને તો શુદ્ધિજ્ઞાનીપણું પ્રાપ્ત થાયજ નહીં. શ્રી સદગુરુ
 મુનિરાજની આજ્ઞામાં ધર્મ છે. કેટલાક લોકો સદગુરુ
 મુનિરાજ વિના પાટી પોટી ચાલે કરે છે. પણ તેમનું મુખ
 જી આજ મહાપ્રભુની નિંદાના કાળે. માંજની જે

કેટલાક વાચિકે માન્યો તો સ્વછંદી બની હોખીનાં છોકરાંની પેઠે આચરણ આચરે છે. લબ્ય જીવોએ, માધ્યસ્થ દૃષ્ટિથી ચોરાશીગરબની જુદી જુદી ક્રિયાના લેદો જાણી સાર જોયવો. અને કોઈના ખંડન મંડનમાં પડવું નહિ. સત્ય લાગે તે ગ્રહણ કરવું. અધ્યાત્મ તત્ત્વમાં કોઈ ગરબનો જુદો મત નથી. નવતત્ત્વમાં કોઈ ગરબનો જુદો મત નથી, માટે જે જે લેદો દેખાય તે તરફ માધ્યસ્થદૃષ્ટિની સાવનાથી વતી લાતુલાવમાં વધારો કરવાથી સત્યતરવોનો વિશેષતઃ પ્રકાશ થશે, પોતાના ધર્મની મહતા ખુબી બતાવવાથી અન્ય લોકોમાં વિશેષતઃ ધર્મનો ફેલાવો થશે. હું જે કહું છું તથા લખું છું, તેમાંથી લબ્યજીવોએ નયોની સાપેક્ષતાથી સાર જોયવો. સાપેક્ષબુદ્ધિથી સમજતાં અધ્યાત્મતત્ત્વ હૃદયમાં પરિણામ પામશે. અને નિરપેક્ષ બુદ્ધિથી વાંચતાં તથા સાંભળતાં વિપરીત પરિણામન થશે. કોઈ પણ પુરૂષે લેખ લખ્યો હોય વા વ્યાખ્યાન આપ્યું હોય, તેના ઉપર ઇર્ષ્યા કરવી નહીં, તેના કરતાં સારા લેખ અને સારૂ વ્યાખ્યાન આપવામાં આવશે તો લબ્ય જીવો. અલબત્ત વિશેષ લાલ લેશે. બીજાએ જે કાર્ય કયું હોય તેના કરતાં બોલીને અને લખીને સારૂ કાર્ય કરી બતાવવું એમાં પ્રભુતા છે, પણ તેવી પોતાનામાં શક્તિ ન હોય અને તે પ્રમાણે ગુણીનો ગુણ ન ગ્રહણ કરાય તો આત્માની રહોટીમાંથી ઉચ્ચકોટીમાં પ્રવેશ કરી શકતો નથી, સદગુણ જ્યાં ત્યાંથી ગ્રહણ કરવા. ઘણા જીનબાંધવો પોતાના ધર્મમાં કહેલાં અધ્યાત્મઆદિ તત્ત્વોને ગુરૂગમદ્વારા સમજી શકતા નથી. અને તેથી તેઓ સમજ્યા વિના અને તેઓ પોતાના દર્શનમાં કહેલાં તત્ત્વો તપાસ્યા વિના એક દગ પરધર્મમાં પ્રવેશ કરે છે. આશા છે કે હવે શ્રી વીરપ્રભુનાં કહેલાં તત્ત્વો ખુબસૂદન બુદ્ધિથી અનુભવ કરી માધ્યસ્થ વીતરો.

માના હોયને પરમાત્મ પદ પ્રાપ્ત કરવાનું પ્રયત્ન કરયો.
 અધ્યાત્મ જ્ઞાન સંશુદ્ધિને તરતમયોગે લક્ષ્યોની
 પ્રાપ્તિ થાય છે. અને તેથી તેઓ પ્રસંગ આવતાં સંકષ્પમાંની
 પ્રભાવના કરે છે. શીઆનંદધનજીને ઘણી શક્તિયો પ્રાપ્ત
 થઈ હતી. શીશિદાનંદ ઠપૂરસંદહ મહારાજ આશ્રમમાં
 વિદ્યાર કરી શક્તા. શી હેમચંદ્રજીએ શી કુમારપાળજીને
 કેવિક તથા આત્મિક શક્તિયો બતાવી જૈનધર્મમાં દૃઢ કર્યો,
 શીજીવમદ સુવિજીએ આશ્રમમાં જૈનધર્મ બનાવ્યો.
 શીપાદલિપ્ત આચાર્ય નાગજીને જૈનધર્મ બનાવ્યો, અનેક
 મહાત્મા મુનિરાજઓએ આત્મશક્તિયોને પ્રાપ્ત કરી છે.
 હાલ પણ જિનશાસન જયવંત વર્તે છે, સમયાનુસાર અધ્યાત્મ
 યોગિયો આત્મશક્તિના જોળે અનેક ધર્મનાં ફૂલો ફરે છે.
 અને જગતના હોયને દુઃખની બેઠીમાંથી કાઢે છે. અને
 રાગદ્વેષથી બળતા એવા મનુષ્યોને પરમ ભાવદયારૂપ મે-
 ધવૃદ્ધિથી શાંત કરે છે. અધ્યાત્મ તત્ત્વ કંઈ આંખે દેખાતું
 નથી. તેમજ કંઈ તે સુધાતું નથી. અધ્યાત્મતત્ત્વને દિવ્ય
 જ્ઞાનચક્ષુથી દેખી શકાય છે, અધ્યાત્મ તત્ત્વસ્વરૂપોએ પ્રતિ-
 દેન સદ્ગુણની આરાપ્રમાણે આત્માની ઉન્નતિ કરવા પ્રયત્ન
 કરે, આજને આજ નિશાળમાં બેઠા અને વિદ્યારૂપ કર્યા
 તુરત કંઈ બી. એ.ની પરીક્ષા પસાર કરતી નથી. હજારો
 વેલાયિંએ અભ્યાસ કરતા બેસે છે. કોઈ પહેલીબણી ઉઠી
 ૧૫ છે. કોઈ બીજી એપડી અને કોઈ મેટ્રીકસુધી બણી
 ઠી જાય છે. અને કોઈ એમ. એ. બણી ઉઠી જાય છે.
 ચિમ્મી એપડીના અભ્યાસીને એમ. એની કલાસના સિ-
 તોની સમજણ રહેતી નથી. તેમ અધ્યાત્મકોટીમાં પણ
 ઇ એક સ્ત્રોક વાંચે, કોઈ, પાંચ સ્ત્રોક, કોઈ, અર્ધઅ-
 ાસ કરે, પણ પૂર્ણ અધ્યાત્મ શાસ્ત્રના અભ્યાસવિના પૂર્ણ
 ત્મસ્વરૂપને અનુભવ થતો નથી, સદ્ગુણમુનિરાજ પાસે
 અધ્યાત્મતત્ત્વ બહુવા બેઠા કે તુર્ત તમને સર્વ આવશે નહિ,

અમતા રાખશે. આત્મશ્રેય:સાધકોએ યાદ રાખવું કે કોઈ જીવો અધ્યાત્મતત્ત્વની અરુચિવાળા હશે. કોઈને આ વાત ગમે નહિ. કોઈ વિરુદ્ધ ભાષણથી અલ્પજ્ઞાનીની શ્રદ્ધા ફેરવી નાંખશે, માટે મારે પૂર્ણ વિશ્વાસ પ્રથમથી રાખવાની જરૂર છે યોગ્યતા પ્રમાણે હળવે હળવે તત્ત્વનું જ્ઞાન થશે, તેથી અધીરા બનશે નહીં, માન, પૂજા, કીર્તિ, લજ્જા, ભય, દુનિયાદારી, અનેક પ્રકારની સ્વાર્થ આશાઓનો ત્યાગ કરવાની મરજી હોયતો અધ્યાત્મતત્ત્વ માર્ગમાં પ્રવેશ કરશે. યોગ્યતાવિના કલ્યાણ પણ થશે નહીં, ભવ્યજીવોની ઉચ્ચ સ્થિતિ કરાવી આત્મસુખનો અનુભવ જિનાજ્ઞાનુસાર કરાવવો એ શુરુનું પરમાર્થ બુદ્ધિનું કર્તવ્ય છે. માટે તેમની આજ્ઞા માની શ્રદ્ધા કરી અધ્યાત્મ માર્ગમાં પ્રવેશ કરશે. શ્રી વીરપ્રભુએ કહેલાં તત્ત્વોનો સદ્શુરૂ પ્રકાશ કરી ભવ્યજીવોને લાલ આપે છે. તેથી સદ્શુરૂના ઉપકારને કોઈ પહોંચે તેમ નથી. અધ્યાત્મતત્ત્વ પ્રાપ્ત કરવા શ્રી સદ્શુરૂના શરણે જવું. વેદની આજ્ઞાવિના ગમે તે ઔષધ ભણણ કરવાથી શરીરની જેવી અવસ્થા થાય છે તેવી સદ્શુરૂની આજ્ઞા વિના સ્વછંદી જીવોની થાય છે. “માથા માટે માલજેવી” જે સદ્શુરૂની ભક્તિ કરે છે તેજ પરમાત્મસ્વરૂપને લીલામાત્રમાં પામે છે. શ્રી સદ્શુરૂના શરણને અંગીકાર કરી અધ્યાત્મતત્ત્વનો પ્રકાશ લાભ ભવ્યજીવો પામે, સત્રની ઉચ્ચસ્થિતિ થાઓ. અનંત લક્ષ્મીના ભોગી આત્માઓ થાઓ, અનંત રૂદ્ધિમય અસંખ્ય પ્રદેશમાં ભવ્યજીવો વાસ કરો.

અધ્યાત્મતત્ત્વગ્રંથોડયં બુદ્ધયદ્વિમુક્તિના કૃતઃ

સર્વેષાં મંગલાનાં હિ મુખ્યમધ્યાત્મમંગલમ્ ॥ ? ॥

ૐ જ્ઞાન્તિઃ જ્ઞાન્તિઃ જ્ઞાન્તિઃ

મુનિ શ્રી બુદ્ધિસાગરજીનું ભાષણ.

તુમ્હં નમસ્તિશુવનાતિહરાય નાય. ।

તુમ્હં નમઃ સિતિતલામલભૂષણાય ॥

તુમ્હં નમસ્તિજગતપરમેશ્વરાય ।

તુમ્હં નમો જિન મવોદધિશોષણાય ॥

આ પ્રમાણે મંગળાચરણ કરીને જણાવ્યું કે:-યોગ-
વિદ્યાની પ્રાપ્તિ કરવી એ આ ભાષણનો મુખ્ય ઉદ્દેશ છે.
સામાન્ય રીતે લોકો પ્રાણને રૂંધવાને શુદ્ધમાં પરી રહેવું
અને આજીવુ થવું તેને યોગ કહે છે, પણ તે ખરીયોગ
નથી, કારણ કે યોગની ખરી વ્યાખ્યા નીચે મુજબ છે.

યોગઃચિત્તવૃત્તિ નિરોધઃ

ચિત્તવૃત્તિનો નિરોધ કરવો તે યોગ.

સંકલ્પવિકલ્પનો ત્યાગ કરવો, માયાનો ત્યાગ કરવો
ને આત્માનો વિચાર કરવો તેનું નામ યોગ. યોગમાર્ગ
કોઈ નવો માર્ગ નથી, પણ તે અનંતકાળથી હયાતી
ધરાવે છે, અને તેનો હેતુ માયાનો નાશ કરવાનો અને
આત્માનું જ્ઞાનસ્વરૂપ ખીલવવાનો છે, કારણકે વિજ્ઞાનધન
એવો આત્મા જ્ઞાનના સમુદ્રરૂપ છે તે ત્રણ ભુવ-
નના સર્વ પદાર્થોને જાણવાને સમર્થ છે, પણ તેની શક્તિ
હાલ સુષુપ્ત રહેલી છે, તો તે પ્રકટ કરવાને યોગનો આશ્રય
મહણ કરવો. યોગના આઠ અંગ છે, તેમાં પ્રથમ અંગ
ચમ છે. ચમના પાંચ વિભાગ પાઠશ્રમાં આવ્યા છે. અહિંસા,
સત્ય, અસ્તેય, પ્રદાયર્થ, અપરિગ્રહ, અહિંસા સત્ય અને
યોગી નહીં કરવી તે તો સામાન્ય રીતે સર્વે કોઈ સમજે
છે, પ્રદાયર્થ ત્રણ મુદ્દણ કરવું એટલે વીર્યશક્તિ અજ-
વવી અને તેની સાથે આત્માની શક્તિ પણ સાચવી રાખ-
વાની જરૂર છે, અપરિગ્રહ-મૂર્તિને ત્યાગ કરવો ચારે
વર્ણ યોગ માર્ગ પ્રાપ્ત કરવાને સમર્થ છે, જગતમાં ચારે

છે તેવો તે થાય છે. બમરીનું ધ્યાન ખરેખર થેજ બમરી થાય છે. માટે પરમાત્માનું ધ્યાન કરવાથી માનુસ પરમાત્મા બને છે. ત્રીજો યાગનો વેદ આસન છે. આસન વામુને ઠેકાણે લાવવાસાડે શાસ્ત્રમાં પ્રશ્ન્યું છે સર્વ આસનોમાં સિદ્ધાચન મુખ્ય છે. પતંજલી અને હેમાચાર્ય તેમાં નિપુણ હતા, અને મહાવીર ભગવાને ઢીલકટ આસનથી ધ્યાન કર્યું હતું અને દેવળજ્ઞાન મેળવ્યું હતું. પ્રાણાયામ એ 'યોગ' અંગ છે. આસપ્રશ્ન્યાસગતયોર્વિરહેઠઃ આસ અને ઊત્થાસની ગતિનો નાશ તે પ્રાણાયામ, શરીરમાં પાંચ પ્રકારના વાયુ રહેલા છે:-પ્રાણ, અપાન, લિહાન, વ્યાન અને સમાન. બુદ્ધા બુદ્ધા શરીરના ભાગમાં આ સર્વ રહેલા છે. તેમના જયસાડે રેચક, પુરક અને કુંભકની ક્રિયા કરવાની જરૂર છે. તે ક્રિયાથી શરીરની આરોગ્યતા વધે છે, જઠરાગ્નિ પ્રદિપ્ત થાય છે અને સંત્વ, રજસ અને તમોગુણની સામ્યતા થાય છે. પ્રાણાયામથી યોગીઓ આકાશમાં રહીશકતા હતા. તે ઉપર હેમાચાર્યનું દલાંત મોબુદ છે. પાટણમાં શ્રી હેમાચાર્ય એકવીશમી પાટ ઉપર બેસી અને નીચેની પાંચ કાઠી નખાવી વ્યાખ્યાન વાચ્યું હતું. આકાશમાં અધર રહી વ્યાખ્યાન વાંચી પ્રાણાયામની અપુર્વસિદ્ધિ દેખાડી હતી, માણસો મેસમેરીઝમથી થોડું ઘણું કાર્ય કરીશકે છે, તે પ્રાણાયામથી તે વધારે કામ કેમ ન કરી શકે? સંધ્યા કરતી વખતે ગ્રાહણે નાસિકાદ્વારા આસોઆસ લે છે, તે મંજ પ્રાણાયામ પણ કરે છે. બૌદ્ધધર્મમાં પણ તે બાબત નિવેદન કરેલી છે, તેથી વીર્યનું સંરક્ષણ થાય છે અને જુદિ સતેજ થાય છે.

રજોગુણ, તમોગુણ અને સ્વીડીયા સ્વભાવના નાશ સાડે પ્રાણાયામની આસ જરૂર છે. તેનાથી શરીર હલકું બનાવી જંજમાં યોગીઓ તરી શકે છે. લોકો હેતુઓ સમજતા નથી તેથી આ માર્ગ તરફ તેઓની અજ્ઞિ થાય છે.

શારીરિક સંપત્તિ વધે અને દેશની ઉન્નતિ થાય તે માટે જે જગ્યા શાંત અને શુદ્ધ હોય, જ્યાં સુગંધીપુષ્પો હોય જ્યાં રોગનો ઉપદ્રવ ન હોય, જ્યાં ઘણા લોકો કોલાહલ કરતા ન હોય તેવા શાંત સ્થળમાં પ્રાતઃકાલમાં પ્રાણાયામ કરવા; તતઃપ્રકાષાવરણમ્ ક્ષીયતે, તેથી પ્રકાશના આવરણનો નાશ થાય છે. સરોવર શાંત અને નિર્મળ હોય ત્યારે સૂર્યનો પ્રકાશ તેના પર પડે તેમ જ્યારે મન શાંત હોય ત્યારે આત્માનો પ્રકાશ યથાર્થ તેના પર પડી શકે છે. હેમાચાર્યે પ્રાણાયામના બળથી શરીરબળ બળવી રાખ્યું હતું. આનંદધનજી મહારાજ પણ પ્રાણાયામની જરૂર બતાવે છે. હરિભદ્રસુરી, વિગેરે પણ તેની જરૂર સિદ્ધિ કરે છે. પણ પ્રાણાયામની ક્રિયા શુદ્ધ પાસેથી ગ્રહણ કરવી. યોગનું પાંચમું અંગ પ્રત્યાહાર છે. ચિત્તની વૃત્તિઓને બહાર લટકતી અટકાવવી અને પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયોને જીતવા તેનું નામ પ્રત્યાહાર. જેને આત્માને યથાર્થ રીતે જાણ્યો છે, તેજ પુરૂષ ઇન્દ્રિયોના વિષયોથી ઉપજતા સુખનો ત્યાગ કરી શકે. સંસારરૂપી સમુદ્ર તરવાને શરીરરૂપી વહાણની જરૂર છે. ઇન્દ્રિયોને અંતરમુખ રાખવી જોઈએ. જે સુખ મેળવાથી બીજા સુખની આશા ન રહે તે તે સાશ્વત સુખ આત્મામાં રહેલું છે. આત્મા અંતરમુખ વળે છે ત્યારે જે આનંદ થાય છે, તે ચોક્કસ ઇન્દ્રોના સુખ કરતાં અનંત ઘણું છે. માટે તે આત્મસુખ મેળવવાને યોગમાર્ગના પગથીયે ધીમે ધીમે ચઢવું અને છેવટે જીવાત્મા સાશ્વતસુખ મેળવશે.

જે પુરૂષ મન ઉપર નિગ્રહ કરી શકે તે યોગી, અને જેનું મન તેના પોતાના હાથમાં ન રહે તેને અયોગી જાણવો. યોગમાર્ગ આત્માને લગતો છે, માટે તેમાં પ્રાદક્ષિણ,

ક્ષત્રિય, વૈશ્ય કે શુદ્ર, પુરુષ કે સ્ત્રી સર્વ કોઈને સરખો હક છે, કારણ કે સર્વમાં આત્મા વિરાજમાન છે. પ્રાચીન સંભયમાં લોકોને ધરતું તાળું વાસણું પકડતું નહિ, કારણ કે લોકો સદાચારી હતા. અને સારા સંઠલપવાળા હતા, પણ યોગમार्ગના નાશથી સ્થિતિ તરૂન ફરી ગઈ છે. ધર્મ અથવા કામનો ઉદય તે ધર્મને માનનારા અથવા તે કામમાં વસનારા મનુષ્યોનું ધર્મિદ્રપણું, દયાળુપણું અને શુદ્ધ સંઠલ, એ સર્વનાપર આધાર રાખે છે; જે મનુષ્યો પોતે કરેલા સંઠલપથી હજી નહિ, અને દુઃખ આવે તોપણ પોતાના સંઠલપનો ત્યાગ કરે નહિ તેજ ખરા યોગી સમજવા. બ્રહ્મચર્ય પાળવાથી યોગશક્તિ ખીલે છે, જો લોકો યોગવિદ્યાનાં તત્ત્વો યથાર્થ સમજતા હોય તો સર્વને તેઓ પોતાના ક્ષાતૃતુલ્ય લેખે, અને ધર્મ નિમિત્તેજ પરસ્પર યુદ્ધ થાય છે તે કદાચિ થાય નહિ. હાલમાં ધર્મભાવના નાશ પામેલી છે. યોગવિદ્યા સર્વ ધર્મમાં વર્ણવેલી છે, તેમાં પણ ભક્તિ-યોગ યોગી ઉત્તમ માર્ગ છે. માણસ જ્યારે મંત્રાક્ષરનો જાપ જપે છે, અને માળાના મણકા ફેરવે છે, ત્યારે મણકાદ્વારા ચિત્તની એકાગ્રતા તે કરે છે. યોગ અનેક પ્રકારના છે, મંત્રયોગ, લયયોગ, હૃદયોગ, રાજયોગ વગેરે. મંત્રના પ્રભાવથી વિષના પરમાણુ રક્ષો નાશ પામે છે. મંત્રથી ઉત્પન્ન થતી શક્તિ વિષના પરમાણુઓ દૂર કરી તેને સ્થાને શુદ્ધ પરમાણુઓ આરોપણ કરે છે. યોગમાં બ્રહ્મચર્યની ખાસ જરૂર છે, સંતતિ ખરાબ વિચારવાળી થાય તેના માળાપના વિચારો ખરાબ હોવા જોઈએ. કપાસના બીજને રંગીને વાવવાથી કપાસમાં પણ લાલસનો અંશ આવે છે, તેમ માળાપના શુભ અવશુભ પુત્રોમાં ઉતરી આવે છે.

સહચેગમસ્તના પુત્રો સહચેગવાળા થાય છે. ભાંગ પીનારના ઈકલ થલે ભાંગે બાજ્યાવસ્થાથીજ તે ખરાબ બચસન શિખે છે, એક ઇકરાના બાપે બાર વર્ષની

જાત્રી રહેલા ત્રણ અંગમાંથી ધારણાનો વિચાર કરીએ. દૃઢપમાં છ વ્યક છે, તેમાંથી કોઇ એકાદ વ્યક ઉપર ચિત્તને સ્થિર રાખવું તેને ધારણા કહે છે. આત્માના સ્વરૂપમાં ચિત્તવૃત્તિનો લય કરવો તેનું નામ ધ્યાન છે, ધ્યાનથી ક્રમનો નાશ થાય છે, અને ચિત્તવૃત્તિ સ્થિર થાય છે. ધ્યાતા, ધ્યાન, અને ધ્યેય એ ત્રણની ઐક્યતા થવી તેનું નામ સંભાધિ નાંખવી. સંભાધિથી મનુષ્ય કેવળજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સર્વ વસ્તુઓનો જ્ઞાતા બને છે. પણ આ વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવામાત્રથી ઇચ્છિત લાભ મળી શકે તેમ નથી. તેને વાસ્તે પ્રયત્નની જરૂર છે.

માટે લોકોના વિચારથી દોરવાઈ નહિ જતાં સન્માર્ગે ચાલવા કમરબંધ થજો; જે લોકોને સંસારસમુદ્ર તરતાં ન આવડ્યું તેઓ બહારનું ગમે તેટલું બુદ્ધિવિષયક જ્ઞાન ધરાવતા હોય તે બહુજ થોડું લાલકારી છે; અને તરવાનો માર્ગ તે યોગવિદ્યા છે; માટે તે માર્ગનો અભ્યાસ કરો. જે માણસો આ સંસારમાં જન્મ લેઈ પોતાનું હિત સમજતા નથી તેઓ પોતાનો ભવ ગંધેડાની માફક એજે ગુમાવે છે. તેઓનું જીવંતર ધૂળસમાન છે. ખીબું હાલમાં લોકો અન્યાયથી ધન પેદા કરે છે, અને તેવા પૈસાથી લાવેલું અન્ન ખાવાથી મતિ ભ્રષ્ટ થાય છે. અન્યાયનો પૈસો એ સર્વ અનર્થનું મૂળ છે. સન્માર્ગે પ્રાપ્ત કરેલા ધનથી બુદ્ધિ નિર્મળ રહે છે.

હાલની છેવટની ગણતરી પ્રમાણે આ હિંદુસ્થાનમાં સાધુ સંન્યાસીઓ, બાવાઓ, વૈરાગી વગેરેની સંખ્યા ૬૦૦૦૦૦ ની છે, જે તેઓને વિદ્વાન બનાવવામાં આવે, જે તેઓ લોકોને સન્માર્ગે ચાલવાનો ઉપદેશ આપે તો ઘણા થોડા સમયમાં આ આર્યાવર્તનો ઉદ્ધાર થાય. જે તમારા હૃદય નિર્મળ હશે તો નિશ્ચય દેવો તમને સહાય કરશે; માટે ગુણને મેળવી આપનાર આત્મવિદ્યાનો અભ્યાસ કરો.

સો જ્ઞાનીનો એકમત, અને સો મૂર્ખના સોમત છે; કારણ કે મૂર્ખલોકો પોતાના સંકલ્પ ક્ષણે ક્ષણે ફેરવે છે; પણ જ્ઞાની તો પોતે શાંત પગમાં બાંધેલા નિશ્ચયોને અનુસરી પોતાનું વર્તન ચલાવે છે.

યોગના અભ્યાસીઓએ સત્સંગ રાખવો; અને હૃત્તરો રૂપીયા નાતજાતના વરામાં ખરચવા કરતાં વિદ્યામાં વાપરો; લોકો જ્ઞાનથી યોગનું રહસ્ય સમજી શકશે; જે લોકો સાધુસંતનું નામ ધરાવે, અને અભણ હોય તે પોતાના સંતપણાને એળ લગાડે છે, માટે જ્ઞાનનો અભ્યાસ કરો, અને તે દ્વારા યોગનો અભ્યાસ થઈ શકશે, હવે ગઈ કાલે

બાદી રહેલા ત્રણ અંગમાંથી ધારણાનો વિચાર કરીએ. હૃદયમાં છ ચક્ર છે, તેમાંથી કેાઈ એકાદ ચક્ર ઉપર ચિત્તને સ્થિર રાખવું તેને ધારણા કહે છે. આત્માના સ્વરૂપમાં ચિત્તવૃત્તિનો લય કરવો તેનું નામ ધ્યાન છે, ધ્યાનથી કર્મનો નાશ થાય છે, અને ચિત્તવૃત્તિ સ્થિર થાય છે. ધ્યાતા, ધ્યાન, અને ધ્યેય એ ત્રણની ઐક્યતા થવી તેનું નામ સમ્માધિ જાણવી. સમ્માધિથી મનુષ્ય દેવજ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી સર્વ વસ્તુઓનો જ્ઞાતા બને છે. પણ આ વ્યાખ્યાન શ્રવણ કરવામાત્રથી ઇચ્છિત લાભ મળી શકે તેમ નથી. તેને વાસ્તે પ્રયત્નની જરૂર છે.

યોગ દેશ વિરતિ અને સર્વ વિરતિ દેશથી અથવા સર્વથી આ-
રંભ જોણે ત્યજ્યો છે તેને નિશ્ચયથી હોય છે, કારણકે તેઓ
હુમ્મેશાં મોક્ષના ઉપાયને વિષે પ્રવૃત્તિ કરે છે. તે શિવા-
યના અવિરતિ સમ્યક્ દૃષ્ટિ અને માર્ગાનુસારી વિગેરેમાં
પણ બીજા માત્ર યોગોત્પત્તિ હેતુમાત્ર કિંચિત્તેનો સંભવ
છે. એમ “જ્ઞાનસાર” નામના પુસ્તકથી વાચક વર્ગના
જાણવામાં હોવું જોઈયે. હવે મૂળ વિષય ઉપર કહેવા માટે
જાણાવું છું જે હુમ્મેશાં કરવા યોગ્ય છે તેને આવશ્યક ક-
હેવાય છે, તેનો પણ ઉપર બતાવેલા પંચવિધ અથવા
દ્વિવિધ જ્ઞાન, ક્રિયા એ યોગમાં સમાવેશ થાય છે, તેમજ
ઈચ્છાદિ યોગ ૪ ચાર પ્રકારનો છે વળી પ્રીતિ ભક્ત્યાદિ
અનેક ભેદ પણ કહ્યા છે. એ બધા સદગુરુ સમાગમે
યથાધિકાર પરત્વે ધારવા આદરવા યોગ્ય છે. તેમાં પણ
ગુરુગમ વડે પડાવશ્યકનો સમાવેશ થતો સંભવે છે. પૂર્વો-
ક્ત આવશ્યક છ પ્રકારે કરાય છે તેનાં નામ હુમ્મેશાં એ
વખત ક્રિયા કરનારાઓથી પૂર્ણતાવસરે. સામાયિક, ચઉ
વિસથ્થય, વંદણ, પડિકમણ, કાઉસગ્ગ, પરચખખાણ. ક-
ચું છે ૭. એમ બોલાય છે, છતાં તેનું તત્વતો વિરલાથી
જ પમાય છે શ્રી મદ ઉપાધ્યાયજીએ કહ્યું છે કે

કોઈ કહે જે પાતિક કીધાં, પડિકમતાં છૂટી જેરિ ॥

તે મિથ્યાફલ પડિકમણાનું, અપુણ કરણથી લીજેરે ૧૬ શ્રીસીમં
મિચ્છા દુક્કડ દેઈ પાતિક, તે ભાવે જે સેવેરે ॥

આવશ્યક સાચે તે પરગટ । માયા મોસને સેવેરે ૧૭ શ્રીસીમં
મૂલ પદે પડિકમણું માણ્યુ, પાપ તણું અણ કરવુંરે ॥

શક્તિ ભાવ તણે અમ્યાસે । તે જસ અર્થે વરવુંરે ૧૮ શ્રીસીમંધર
સાહિવ સુજો । ભરત ક્ષેત્રની વાતોરે ॥

આ ઉપરથી સમજવાનું મળે છે કે, કેટલાક આપણે
લોખા માણસોના મનમાં એવું ઠસેલું હોયછેકે આપણે જે

પાપંદ્રીએ તે સંવચરી વિગેરે પ્રતિકમણ કરી મિચ્છા
મિદુલ્લહ દેયે, એટલે સર્વ પાપથી આપણે મુક્ત થઈએ
છીએ, પણ તે ભૂલ ભરેલું છે. કારણકે પડિકમણાનું ક્ષણ તો
જે પાપનો મિચ્છામિ દુકકડ દેવાય તેવું પાપ કરીને નહિ
કરવાથી મળી શકે છે, પણ જે કોઈ પાપ સંજોગથી મિ-
ચ્છામિ દુકકડ દેધને પાપું કરીને પણ તેવાજ ભાવે-અર્થ
વશાએ જો તેના તે પાપનું સેવન કરાય છે તો તે આવશ્યક
સુત્રની સાક્ષીએતાં તેનાથી તો પ્રગટરીતે સત્તરમુ પાપસ્થા-
નક કે જેનું નામ માયા મૃયાવાદ છે તે સેવાય છે, માટે
મૂળ પદેતો પાપનું નહિ કરવું તેને જ. પડિકમણું કહ્યું
છે. આંટણું બાણીને કેટલાકને વળી પાપું એમજ ઠસી
જાંચકે ત્યારે આગમોક્ત વિધિ પુર્વક યંધાર્ય નથી બની શકતું
માટે તે ન કરવું, એ જ સાચું છે એમ ન આવી જાય એ
ટલામાટે કહ્યું કે એવી ભૂલ ન કરવી અને યથાશક્તિ ભા-
વના અભ્યાસવડે તે આવશ્યક ક્રિયા મોક્ષ અર્થે અવશ્ય ક-
રવા યોગ્ય છે. એ વિષય ઉપર ઉપાધ્યાયજી મહારાજ
અન્યત્ર કહે છે કે.

કોઈક વિધિ જોતાં યકારિ, છાંદે સવિ વ્યવહારે ।

મનવસિયા ॥ ન લહે તુજ વચને કહ્યું રે, દ્રવ્યાદિક અનુસાર રે
ગુણ સસિયા ॥ ૧ ॥

પાઠ ગીત નૃત્યની કલ્પોર, જિમ હોય પ્રથમ અશુદ્ધ રે મં
પણ અભ્યાસે તે સ્વરીરે, તેમ કારિયા અવિરુદ્ધ રે ગું ॥ ૨ ॥
મણિ શોધક શત સ્વારનારે, જિમ પુટ સકલ પ્રમાણરે મં
તેમ ક્રિયા સવિ યોગનેરે, પંચ વસ્તુ અદિનાણ રે ગું ॥ ૩ ॥
પ્રીતિ ભાક્તિ યોગે કરી રે, ઈછાદિક વ્યવહારે ગું
શીળો પણ શિવ દેતુ છે રે, જેહને ગુરુ આપારે ગું ॥ ૪ ॥

ઇત્યાદિ. અર્થ સ્પષ્ટ છે તો પણ સદ્ગુરુયોગે વિશેષ

ધારવા યોગ્ય છે. કારણ કે અનેકાન્ત સ્યાદ્વાદશૈલિ એ

ગીતાર્થ જ્ઞાની ગુરૂને હાથ છે માટે ઉપર કહ્યું કે જોહને ગુરૂ આધાર એ ઉપરથી બહુ રહસ્ય સમજવાનું છે. હવે આપણે જાડી ખોલીમાં એટલું તો સમજવું ખાસ જરૂરનું છે કે અભ્યાસ એ અભ્યાસ રૂપજ રહે છે તેમ ન થાય પરંતુ અભ્યાસ એવો હોવો જોઈએ છે કે આત્મ-ભાવે જ્ઞાસાને જગાડીને બનતા પ્રયત્ન પુર્વક આવશ્યક યોગ ક્રિયાભ્યાસમાં પૂર્ણ લક્ષ્ય રાખી સાધ્ય (ભાવ પ્ર-તિક્રમણ: વિશુદ્ધાત્મ પરિણતિ પરિણામ) ઉપર દષ્ટિ દઈ સાધનોને સુધારવા મન વચન કાયાનું યથાયોગ્ય બળ ફે-રવું જોઈએ, અને વળી એમાં વર્ણ, અર્થ, આલંબના દિયોગથી વિરતિ જનો જે કે અયોગિ વા અયોગ્ય ગણાય છે તેને કદી 'તીર્થોચ્છેદ' થાય છે માટે કરીને, એવું આ-લંબન લઈને જો સૂત્ર, અર્થ વિગેરેનું જ્ઞાન દેવામાં આવે તો પૂર્વાચાર્યોએ તેમાં મોટો દોષ માનેલો છે માટે યોગ્યતા કેમ આવે એ પ્રથમ પાઠથીજ સુધરતું થવું યોગ્ય છે, યોગ્યતા કેળવણીથી આવે છે. વળી શારીરિક કેળવણી માટે વ્યાયામ અંગકસરત આદિ કરવાનું હાલ પણ મોટી કોલે-જેમાં માન્ય કરેલું દેખાય છે તે એવા હેતુથી કે તેનાથી શરીર સારું રહે છે. અને પ્રાય: તન સાખૂત તો મન સાખૂત એ કહેવત પ્રમાણે પ્રાય: પરિણામ પણ આવે છે, તો આ-વશ્યક ક્રિયા સવાર સાંજે જો વખત કરવાથી ઉભય પ્રતિ-ક્રમણ વખતે સ્થાન યોગવડે એટલે મુદ્રાઆસન ખમાસમણ દ્વાદશાવતનાદિ ગુરૂવંદનાદિ ક્રિયા (કર્મયોગ) વડે અંગ-ને એટલે શરીરને પણ સુધારવાનો સ્વાર્થ સરી શકે છે, તેમજ સૂત્ર, અર્થ જ્ઞાતતાં, વિચારતા વચન અને મનને પણ કેળવી સુધારી શકાય છે માટે તેનું નામ આવશ્યક એ ગુણ નિષ્પન્ન વા સાધક છે એમ દેહેવામાં અતિશયોક્તિ કંઈ નથી.

હવે શ્રીમદ્ વિનયવિનયજી ઉપાધ્યાયજી મહારાજ

વિશ્વિત ૭ આવશ્યકતા રતવન આધારે ૭ આવશ્યક વિષે
 સધામતિ વિવેચન બહુ દુઃકામાં કરાય છે. અંધકર્ત્તા પુરુષ
 પ્રથમ ખીડિયા કરતાં આ પ્રભાવે કહે છે—

સોબોસે જિનવર નમું । ચતુર ચેતનાં કાજ ॥

આવશ્યક જિણે ઉપદિશ્યા । તે યુણસું જિનરાજ ॥ ૧ ॥

આવશ્યક આરાધિયે । દિવસ પ્રત્યે દોયવાર ॥

દુરિત દોષ દૂરે ટાલે । એ આતમ ઉપકાર ॥ ૨ ॥

સામાયિક ચઠવાંસત્યો । વંદણ પદિકામણેણ ॥

કાઠસ્સગ પચ્ચલાણ કર । આતમ નિર્મલ ણ ॥ ૩ ॥

ક્ષેર જાય જેમ જાલ્ગુલિ । મંત્ર તણે મદિપાય ॥

તેમ આવશ્યક આદરે । પાતક દૂર પંલાય ॥ ૪ ॥

ભાર રયજી જેમ ભાર વહી । રેલે રંહુઓ ધાય ॥

આતિચાર આલોચતાં । જન્મ દોષ તેમ જાય ॥ ૫ ॥

અર્થ ૨૫૪ સમજી શકાય તેવો છે; વિશેષ હવે છે.
 આવશ્યકમાં પ્રથમ આવશ્યક સામાયિક છે તે તેને બાવા-
 થી એ છે કે સમતાને જેમાં લાભ મેળવી શકાય તેથી
 તેનું નામ ‘સામાયિક’ તે સાર્થક છે માટે સમતા પુર્વક
 શગદ્વેષરહિત આત્માના સ્વભાવિક શુદ્ધગુણો પ્રગટ કરવા
 દુનિયાં આત્મોપાસદોએ સામાયિક કરવા યોગ્ય છે, સમતા
 છે તે અભિનવ અમૃતનો વરસાદ છે માટે તે અવશ્ય આ-
 દરણીય છે. આપણે આપણા આત્મા સાથે વિચારવું અને
 આત્મસ્વરૂપમાં રમવું એ વિશેષ યોગ્ય ગણવું. અને આ-
 ત્માથી પર જે આ દૃશ્ય અદૃશ્ય પ્રાણી પદાર્થોના મુંબઈ
 તેમાં જે હું અને મહાશયણની ભુદિ અર્થાત્ જે પરમ્પર
 વિશ્વ-કે પદ્મગણિક ભાવની મમતા તે મહા વિષમ વિ-
 વના અર્થે મહા ભયંકર ભવરૂપ જેવી ગળીને સદા સ-
 વંદા તેને સર્વથા ત્યાગ કરવો એ યજ્ઞ દર્શિત છે. વિચા-
 ર્યને એ વિચારવું યોગ્ય છે કે આ હવે અનવીકરણ

અજ્ઞાનવડે દરેક લવો લવમાં ધન-કુટુંબ-ઘર-ઘરેણાં વિગેરે
 નવનિધિ બાહ્ય પરિગ્રહ રૂપ જે સંજોગ વડે મળેલા હોવા-
 થી અને તેને વિયોગ થવાનો હોવાથી અનંતિવાર મેળવેલાં
 અનંતિવાર મુકી દઇ તેના મમત્વભાવે થયેલાં અનંત
 દુઃખો આ જીવોને અનંત વાર અનુભવવાં પડ્યાં છે,
 વળી અંતર પરિગ્રહ જે મિથ્યાત્વ તથા ક્રોધ, માન, માયા,
 લોભ અને હાસ્યાદિ નવનોકવાય એમ ૧૪ પ્રકારનો હોવા-
 થી તે પણ બાહ્ય પરિગ્રહના નિમેષે વૃદ્ધિ પામેલો હોવાથી
 અનેક પ્રકારના રાગદ્વેષો કરી આ જીવે શુભાશુભકર્મ ઉપા-
 ર્જન કરેલાં છે તે કર્મોના ઉદયથી થતાં સુખ દુઃખ મળ-
 વાના નિમિત્તરૂપ થયેલાને આપણે અન્નભુષણથી શત્રુ
 મિત્ર માની લેયે છીએ. પરંતુ વાસ્તવીક રીતે આ જગત-
 માં કોઈ કોઈનું શત્રુમિત્ર છે જ નહિ. જો આ જીવ ત-
 ત્વવડે વિચારી જુએ તો પોતે જ પોતાનો શત્રુમિત્ર બની
 શકે છે. અને અન્ય તો માત્ર નિમિત્ત જ છે, માટે દુઃખ
 સુખ શત્રુ મિત્ર એ સર્વ નિશ્ચયે જોતાં માયા જાળ છે, પ્ર-
 પંચ છે, અસત્ય છે માટે શુદ્ધ ચેતનાને જગાડવાથી
 સમસ્ત દુઃખનો નાશ થઈ શકે છે. તેના કારણે અથવા તે
 શુદ્ધ ચેતના પ્રગટ કરવા માટે હસ્તેશાં સાવધ યોગ એટલે
 પાપવાળા મનવચન કાય યોગના વ્યાપાર તેના નિષેધરૂપ
 વ્યવહાર ક્રિયા માટે “કરેમિભંતે સામાધય” ઇત્યાદિ પાઠ
 ઉચ્ચરી સામાયિક લેવાનો વ્યવહાર છે પણ તે દેશવિરતિ અને
 સર્વવિરતિ ઉચ્ચરવા માટે છે તે પહેલાં સમ્યક્ત્વ અને
 શ્રુત સામાયિક પાંચમે સંયતાસંયત તથા અવિરતિ એવા ચતુર્થ
 ગુણસ્થાનવાળાને પણ હોય છે એમ ૪ પ્રકારના સામાયિક
 આગમોક્ત છે. અને તે આત્માપાસકો કહો વા શ્રમણો પાસકો
 તે તેમનાથી કરી શકાય છે અને નિશ્ચય પરિણતિયે પૂર્ણ-
 પણે શુદ્ધાત્મામાં પરીણમવાથી શાશ્વત સુખના ભોગી અ-
 ખંડાનંદ પદધારી સિદ્ધ સ્વરૂપી થવાય છે પૂર્વે એવા પ-

રિશીમયી : અનંત સિદ્ધિ થયા છે. સાંપ્રતિ ધ્યાય છે અને
 ભાવી થશે. એ પ્રથમ આવશ્યક વિષે કહ્યું છે. હવે તકમે પ્રાપ્ત
 થયેલા : " ચંદ્રવિસદ્ધય " અર્થાત્ ચોવીસ તીર્થકરોના
 સ્તવરૂપ આવશ્યક વિષે સમજાવતું છે. કે રૂપભાદિક ચો-
 વીસ તીર્થકરો ત્રિભુવનના ઉદ્યોતના કરનાર છે અને જેણે
 સુકિત માર્ગનું સ્વરૂપ બતાવ્યું છે અને જેને નિર્મળ એવું
 કેવલ્ય જ્ઞાન જ્યોતિર્મય સર્વથા પ્રત્યક્ષ છે તેમની સ્તવના
 પૂજા સેવના અર્થ કરવી એ સમ્યક્ત્વ શુદ્ધિનું પુણ્ય નિમિત્ત
 કારણ છે. અર્થાત્ અનુક્રમે સંસાર સમુદ્રનો પાર પામવા
 પ્રબળ સાધન છે. માટે જીનું ચૈવિસદ્ધય એ નામે સાર-
 ભૂત એવું જીનું આવશ્યક અવશ્ય સેવવા યોગ્ય છે.
 હવે ત્રીનું આવશ્યક " વંદન " એ નામ છે. અને
 તે સદશુર મહારાજના ચરણારવિંદમાં પચેવીસ આવશ્યક
 લેહ યુક્ત વંદન વિધિ પૂર્વક કરવાથી થાય છે તેમાં શુર-
 વંદન ભાષ્યમાં કહેલા ૩૨ દોષ ટાળી તેમજ ચાર વાર
 શુર ચરણે મસ્તક નામવાથી દ્વાદશાવર્ત વિધિ વડે ખામણું
 (ક્ષમાપના) કરી તેમજ ૩૩ તેત્રીસ આશાતંનાને
 સ્થાગ કરવા વિગેરે ૪૬૨ ચારસે બાણ બોલ વિચારી ધારી
 ચર્ચાપોગ્ય તેનો ઉપયોગ કરવો જાણ્યે, તેમ કરવાથી નીચ
 ગોત્રકર્મનો ક્ષય થાય છે અને ઉચ્ચગોત્ર નામ કર્મનું ઉપા-
 નન કરી યજ્ઞય છે, સતશુરવંદનથી થયેલા પુન્ય પ્રભાવે
 જગતમાં તેની કોઈ પેણ અજ્ઞા હેતુવન કરી શકતું નથી.
 તેમ જ પરબલે પણ સૌભાગ્યાદિ શુભનામ કર્મનો ઉદય
 થાય છે, કૃષ્ણ વામુદેવે મુનિ મહારાજને વંદન કર્યું તેના
 પ્રભાવે સારભૂત એવા ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વને પામી અનુક્રમે
 તીર્થકરપદ પામવાના છે. વળી શીતળાચાર્યે જેમ બાણેજ-
 ને દ્રવ્યવંદન કર્યું અને બાણે કરી વંદન વિધી સાંચવવાથી
 કેવળજ્ઞાન પામ્યા, માટે એ ત્રીનું વંદન નામે આવશ્યક
 છે તેમાં શુરવંદનનો અધિકાર છે તેને સદ્દેખે વા યુમ્મ-

શુઓએ તથા પ્રકારે ગુરૂના સદ્ભાવે આ વંદન આવશ્યકક્રિયામાં ઉજમાળ ચિત્તે અત્યાદર કરવો યોગ્ય છે, કારણ કે શ્રી જિનશાસન જૈનધર્મ તેનું મૂળ બુદ્ધિ તો વિનય એ પ્રથમ જણાશે અને તે વિનય સત્ ગુણવંતની ભક્તિથી થતો દેખાય છે, માટે એ અવશ્ય ઉપાદેય છે.

હવે ચોથું “પડિછમણુ” — પ્રતિક્રમણુ આવશ્યક છે તેમાં શ્રી તીર્થંકર ભગવંતે પ્રરૂપેલા પાંચે આચારમાં લાગતા અતિચારાદિ દોષો માટે પશ્ચાત્તાપાદિ આલોચનાથી ત્રણે યોગની શુદ્ધિ માટે પ્રતિક્રમણુ કરવું ઉચિત છે. તેથી પવિત્ર ચારિત્ર પમાય છે, અતિચાર એ પણ શલ્ય છે તે ગોપવવા એટલે પોતાના દોષને રખે કોઈ જોઈ લે મને દોષી ગણશે એવી ધીક કે પ્રમાદથી ઢાંકવા તે “માછીમહુની” જેરે પરિહાસને પાત્ર છે. માટે સદ્ગુરૂ સમીપે દોષનું પ્રકાશ કરવું તે વિશુદ્ધભાવનું કારણ છે, અને તેમ કરનાર ભવ્ય પ્રાણી કર્મચોદ્ધાઓ સાથે લઢતાં છતાં પણ કદી પરાજય પામતા નથી, માટે અતિચાર પડિછમીને નિઃશલ્ય થઈ ધર્મ આચરણ કરવી, તો તેથી “ફૂલ્હિમહુની” જેઠે આ જગતમાં જયપતાકા મેળવી શકાય છે, અને તે છ આવશ્યક, પ્રતિક્રમણુવિધિમાં વંદિતુસર્વસિદ્ધે એ આદિ સૂત્રથી પ્રતિક્રમણુ નામનું ચોથું આવશ્યક કરી શકાય છે અને તેના ચથાર્થભાવના જ્ઞાને વાસિત આત્માઓ પરમ પવિત્ર ગણાય છે. માટે તે સેવ્ય છે.

હવે પાંચમું કાઉત્સગ્ગ—(કાચોત્સર્ગ) એ નામના આવશ્યક માટે સમજવાનું કે જેમ વિચક્ષણ વૈદ્ય પ્રથમતો શલ્ય હોય તેને દૂર કરે છે, પછી ત્રણ (ચાંદું) રૂઝવવાને ઔષધરૂપ ઉપચાર કરે છે તેમ અતિચારદોષરૂપ જે ત્રણ તેને રૂઝવવા માટે આ ઔષધ, ઉપચાર રૂપ આ કાચોત્સર્ગ, કાઉત્સગ્ગ કરાય છે, તેનાથી સંયમ પ્રપ્રુહિત થાય છે, અને તેમાં કોઈ પ્રકારનું દુઃખ રહી શકતું નથી,

તે કાઠિસગ્ગની વિધિ કાયાને સ્થીર કરીને ચિત્તની ચંચ-
લતા દૂર નિવારીને એટલે મનને ઠેકાણે વશ રાખીને, વ-
ચન યોગના વ્યાપારનો લાગ કરીને આત્મારામમાં રમણ
કરવા માટે યથાયોગ્ય શ્વાસેશ્વાસના પ્રમાણમાં સોળ આગાર
વગરે 'સર્વ' શરીરસંબંધી વ્યાપાર લાગ કરવારૂપ છે,
એવું પાંચમું આવશ્યક પંચમીગતિ' ને મોક્ષ તેને દેવા-
વાળું હોવાથી ને શુદ્ધમંત્રે આરાધે તે ભવસાગરને તરી
પાર પામે છે,

હવે ઉદ્ધતું પ્રત્યાખ્યાન પરચખ્યાણું નામે છઠું આવ-
શ્યક અવશ્ય શુદ્ધસમીપે કરવાયોગ્ય છે અને તે મુક્તિનું
દેતુ છે, તેમાં આહારની લાલચ લાગ કરવાતું કહ્યું છે,
માટે ચતુરજનોએ ચિત્તને ચેતાવણું જોઈએ;

સાલ (શલ્ય) કાઢયું, મણું (ચાકું) રૂઝવું,
અને તેનાથી વેદના દૂર ગઈ પછી ભલા એવા પદ્ધ
બોચનથી જેમ શરીરનું નૂર વધે છે તેમ પડિછમણાથી
શલ્ય ગયું, કાઠિસગ્ગથી મણું રૂઝવું. પણ પરચખ્યાણ-
રૂપ ગુણને ધારણ કરવાથી 'ધર્મ' રૂપી દેહ અતિ પુષ્ટતાને
પામે છે. એનાથી કર્મરૂપી કાદવ ટળે છે, અને તે સંવર-
રૂપ હોવાથી અવિરતિક્રવામાં પડતા પ્રાણિઓને ઉધરે
છે અને તેનું ખટું સ્વરૂપ નિષ્કલંકભાવ તપોમય છે અને
તે નિઃસ્પૃહતા વડે દિસિવંત થાય છે તેવા તપના પ્રભાવે
વિશલ્યા નામની સ્ત્રીનું ન્હવણ જળ સમસ્ત વિકારને દૂર
કરતું સાંભળ્યું છે તે સત્ય છે, વળી તે વિશલ્યાના તપ
તેજપ્રભાવે રાવણના શક્તિશસ્ત્રવડે મરણપથારીએ પડેલા
લક્ષ્મણનું શરીર તે માત્ર વિશલ્યાના હાથ અડકતાં તંદુરસ્ત
શક્તિમાન થયું અનેક મહાત્મ્યવાળું થયું. એવો અનેક મહાત્મ્ય-
વાળું પરચખ્યાણું નામે છઠું આવશ્યક સમજી આદરવું. આ
પ્રકારનાં છ આવશ્યક પ્રરૂપનાર ત્રિભુવનભાનુ લોકાલોક પ્રકા-
શકે સર્વજ્ઞભગવાન આઘાદશ દોષરહિત ચૈત્રીસ અતિશયવંત

શ્રી તીર્થંકર મહારાજને વારંવાર વંદન કરું છું. વળી તેમને પ્રણેતા પૂર્વેકત આવશ્યકો ચાર નિશ્ણેપા, સાતનયે પાંચ સમવાય કારણે સમભંગી વિગેરે નવ દ્વારોવડે વિશેષે કરી સદ્ગુણમે સમજી આદરવું વિશેષે હિતકારક ગણું છું. પરોપદેશે પાંડિત્યં એમ આ બધું કહેવું એ સુલભ જણાય છે; પરંતુ ઉક્ત પ્રકારની યથાથ રહેણીએ વર્તવું એ જ સત્પુરૂષ આત્માર્થીનું લક્ષણ છે એવા સત્પુરૂષાર્થવંત સન્તજનોને વારંવાર વંદન કરી આ લેખ લખતાં બોલતાં કરતાં જે કાંઈ શ્રી જિનાશા વિરૂદ્ધ હોય તેને માટે હું બે હાથ જોડી માનમોડી સન્તસમીપે મિચ્છામિદુકકંઠ ઉછું અને માફી આહું છું, આશા રાખું છું કે તેથી નિદોષ થઈ સર્વથા સત્સાધનો વડે સિદ્ધિપદને ચોખ્ખા લાયકાત મેળવીશ. અત્રે હું આ વિષય પૂર્ણ કરી વિરામ પામવા રજા લઉં છું. શ્રી શાન્તિઃ શ્રી શાન્તિઃ શ્રી શાન્તિઃ ઇતિ.

શાંતિનું સ્થલ ક્યાં છે ?

(ભાષણકર્તા દોસી મણિલાલ નથુભાઈ. બી. એ.)

તુમ્હ્યં નમસ્ત્રિભુવનાર્તિહરાય નાથ ।

તુમ્હ્યં નમઃ ક્ષિતિતલામલભૂષણાય ॥

તુમ્હ્યં નમસ્ત્રિજગતઃ પરમેશ્વરાય ।

તુમ્હ્યં નમો જિન મહોદધિશોષણાય ॥ ૧ ॥

૧ ચાર નિશ્ણેપે ૨ સાત નયે કરીરે, ॥ ૩ કારણ પાંચ સંભારે ॥ ૪ ત્રિપદી ૫ સગમંગે કરી ધારીયેરે । જ્ઞેયાદિક ૬ ત્રિક અવધારે । નમો ॥ ૪ ॥ ૭ ચાર પ્રમાણે પદ ૮ દ્રવ્યે । કરીરે નવ ૯ તત્ત્વે દિલ લાવેરે ॥ સામાયિક નવ દ્વારે વિચારીયેરે । એમ પદ આવશ્યક માવેરે ॥ નમો નમો સંજમ પદને મુનિવરારે । ૧ ।

(શ્રી સાલાગ્યલક્ષ્મી સૂરીજી.)

બાપુજી ! શાંતિનું સ્થળ કયાં છે ? એનું કયું સ્થળ છે કે જ્યાં જવાથી આપણે પરમશાંતિ પ્રાપ્ત કરી શકીએ ? આ વિશ્વમાં એવો કયો પ્રદેશ છે કે જે પ્રદેશ આપણને ઉત્તમોત્તમ શાંતિ આપી શકે ? આ પ્રશ્ન આજે આપણે વિચારવાનો છે.

સદગૃહસ્થો ! આપણે તે પ્રશ્ન ઉપર સંપૂર્ણ વિચાર ચલાવીએ તે પહેલાં હાલના સમયતરફ જરા સૂક્ષ્મ નજર કરવાની આપને હું વિનંતી કરૂં છું. મારી સાથે તમે વિચારપ્રદેશમાં ચાલો, અને હું તમને હાલના સમયનું હું કેવળતમા સંપૂર્ણ અવલોકન કરાવવા બંનતો પ્રયત્ન કરીશ.

હાલના સમય મારામારી, ઉતાવળ, દોડાદોડ અને પમાતેનો છે. મને સમય નથી, એ જ્ઞાતું મનુષ્યોના મુખમાં સામાન્ય થઈ પડ્યું છે. પુસ્તકો વાંચવાનું કામ તે પુસ્તક ઉપર અપાયેલાં અભિપ્રાય વાંચીને આપણે ચલાવીએ છીએ. વર્તમાનપત્રોમાં આવેલા મુખ્ય લેખો ('leadors') વાંચી કોઈ પણ વસ્તુ ઉપર આપણે અભિપ્રાય બાંધીએ છીએ. અને ધર્મગ્રન્થો વાંચવાની ગરજ તે ગ્રન્થો ઉપરના લાપણા વાંચવાથી સરતી હોય એમ જણાય છે. જે કામનું પરિણામ તરત આવે, અને જે કામમાં ફતેહ મળે, તેમાં કાંઈ કરવા સર્વ કોઈ હેતાય છે. લોકો જેથી વાહવાહ બોલે કે માન આવે, તે કાંઈ કરવા માણસની પ્રવૃત્તિ વિશેષ થતી બાધ છે. કારણકે જો કે ખુલ્લા ચણદોમાં કળુલ કરતાં ઘણાં પુરૂષો અચકાચે, છતાં તેમના અંતઃકરણને પુછીશું તો આપણને જણાશે કે આ જીંદગી એજ સર્વસ્વ છે, એમ તેમને બાસે છે. ગમે તેવા ઉપાયોનો આશ્રય લેતાં, જો ધન સંપાદન થાય કે કીર્તિ મળે, તો તે કામ વધારે મહત્વડું જણાય છે. કારણ કે કીર્તિદેવી પણ ધનને પૂજે છે. આ ઉપરથી મારો કહેવાનો ભાવાર્થ એમ નથી કે ધન ખેટું છે, કારણકે તેની તો આ જગતના વ્યવહારર્થે

જરૂર છે, પણ તે પ્રાપ્ત કરવાને હોવામાં આવતા અયોગ્ય ઉપાયો ત્યાજ્ય છે. દેહાધ્યાસ એટલો બધો થયેલો છે કે દેહ એજ સર્વસ્વ છે, અને તેથી દેહને સુખ મળે તેવા ઉપાયો યોજવામાંજ માણસોના પુરુષાર્થની સીમા આવી જતી હોય એમ તેમને લાગે તો તે તેમના દૃષ્ટિગિન્દુથી ખોટું ગણાય નહિ. અને તેથીજ કરીને જે માણસ આખી જીંદગી સુધી પ્રયાસ કરી પોતાનું ચારિત્ર ઉત્તમ બનાવે અથવા જે માણસ અમુક ઉચ્ચ ભાવના-જેનો સામાન્ય મનુષ્યને તો ખ્યાલ પણ આવી ન શકે તે-ને સિદ્ધ કરવાને પોતાના સર્વસ્વનો ત્યાગ કરે, અથવા જે મનુષ્ય આ જગતમાં એવાં કાર્યોનાં બીજ રોપે કે જેનાં ફળ તે માણસના મરણ પછી ખીલી આવે, તેવા મનુષ્યો તરફ આ જગતના માણસો બેદરકારીથી મુખ્ય છે, અને તેવા મનુષ્યોને હિસાબમાં પણ ગણતા નથી; કારણકે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે આ જગત તેમને મન સર્વસ્વ છે. જો કે પુનર્જન્મ છે, કર્મ છે, કર્મના નિયમ પ્રમાણે માણસને પોતે કરેલાં કર્મના આધારે સુખદુઃખ ભોગવવાં પડશે, આમ સર્વ કંઈ બોલે છે, મુખેથી ઉચ્ચારે છે, પણ હૃદયમાં તેવાં વાક્યોની અસર થઈ હોય, એમ તેમના વર્તનપરથી જણાતું નથી-પ્રાચીન ચીનના તત્ત્વવેત્તાના શબ્દોમાં કહીએ તો આ જગતનું સ્વરૂપ એકજ વાક્યમાં સમાવી શકાય; અને તે વાક્ય એ છે કે “ તેણે કંઈ તરફ નજર કરી અને તેજ વખતે તે બોલે એમ કંઈકયું ” આ ઉપરથી આપણને જણાય છે કે હજી બને માણસોની પ્રવૃત્તિ સમાજમાં માન્ય-નિષ્ઠા, મેળવણી, અથવા વ્યાપારમાં આગળ આવતા, કે સુ-લભમાં સુખ્યતા પ્રાપ્ત કરવાને વાતને કાય છે, પણ એવા પણ કેટલાક મનુષ્યો આ જગતમાં વિદ્યમાન છે કે-જો કે તેવો મનુષ્ય સુકાભડો મટુ કોણ હશે-કે જેણે આ સર્વ વખતેને સમુદ્રમાં ઉપવન કર્યું અને બીજી કંઈ નહીં

પામતા પરપોટા સમાન લેખે છે. કારણકે તેમને મેન આ
છાંદગી એજ સર્વસ્વ નથી. આ છાંદગીને તેઓ અનંત છાંદ-
ગીનાં એક ભાગરૂપ માને છે, અને તેથી આ સર્વને વા-
સ્તે કરવામાં આવતી અદેખાઈ, મારામારી, દેવ, અને કલહ
અયોગ્ય છે, એમ તેઓને લાગાય છે.

ત્યારે હવે શાંતિ ક્યાં શોધવી? શું આ જગત આપણને
શાંતિ નહિ આપી શકે? આ પ્રશ્નનો ઉત્તર વિચારવાં બહુ
પ્રયાસ કરવો પડે તેમ નથી, સહેજ પણ વિચાર કરનારને
તેનો ખુલાસો મળી શકવાનો સંભવ છે.

આ જગતની હાલમારી, કલેશ, કંઠાસ, ઇર્ષ્યા અને
સ્વાર્થમાં કેટલોક વખત પસાર કર્યા પછી, જો આપણે
શત્રુજય કે ગિરનાર કે સમેતશિખર જેવા પવિત્ર અને
શાંત સ્થળ બાણી જઈએ, અને ત્યાંની સ્વાભાવિક શાંતતાનો
આસ્વાદ લેઈએ અને તે શાંત પ્રદેશમાં જગતની સર્વ ખ-
ટપટોનો ત્યાગ કરી, મનને અંતર્મુખ કરી જગત સંબંધી
વિચાર કરીએ, તો જગત આપણને તદન છુટું જ લાગ્યા
વિના રહેશે નહિ. કારણકે ત્યાં પર્વતના એકાન્ત વાડમાં
કુદરતીસંહિના અવાજે પણ શાંતિમાં વિખડતાં થતા નથી,
પણ શાંતિમાં એક પ્રકારનો ઉમેરો કરે છે. નદીનું પાણી
ખરખર આદ્યું જતું હોય, હરણીયાં હોડતાં હોય, અને
તેમના પગતલે કચરચાથી પાંદડાનો ખખડાટ થતો હોય,
બતકો પાણીમાંથી નદી કિનારે અને નદી કિનારેથી જગમાં
કુદકા મારી રહી હોય, નાનાં નાનાં પક્ષીઓને મપુર રવ
રણને આનંદ આપતો હોય, મનઃકાગનો સમય હોય,
સૂર્ય અર્ધ ઉમેલો જણાતો હોય અને પૂર્વ દિશાને વિવિધ
રંગેથી ભરી દીધી હોય,—આ વગેરે અનેક સંહિના મ-
નેહર અને શાંતિ ઉપજાવનાર દેખાવેમાં જગતની જ-
જગથી દૂર આવેલો તે માણસ કુદરતી શાંતિ અનુભવે છે,
તેણે મન ઉદ્દેગરહિત અને પ્રયુક્તિહીન અને છે.

કાળમાં દૂર ગયા પછીની આપણા મનની સ્થિતિમાં આ-
શમાન જમીન જેટલો ફરક પડી જાય છે. આટલું વિવે-
ચન એક મુદ્દો આપણી સન્મુખ ધરે છે. અને તે એ છે કે
કાળમાં કે પ્રદેશમાં દૂર જવાથી આપણા મનની જે સ્થિ-
તિ થાય છે, તે સ્થિતિ તેજ સમયે અને તેજ પ્રદેશમાં
રાખી શકાય તો ખરી શાંતિ પ્રાપ્ત કરવાનું કાંઈક સાધન
આપણને પ્રાપ્ત થયું એમ માની શકાય. તે વાસ્તે મનને અંત-
ર્મુખ વાળતાં શિખરું જોઈએ. કારણ કે મનની શાંતિ રા-
ખવાને દરેક પ્રસંગે તીર્થયાત્રાએ કે શાંતસ્થળમાં જવાનું
ખતી શકે નહિ, પણ મનને અંતર્મુખ વાળવાનું કામ તો
દરેક માણસ કરી શકે તેમ છે. આપણે સંજોગોને આધીન
થવું નહિ, પણ સંજોગોને આપણા આધીન કરવા મથવું
જોઈએ, સંજોગો બદલાય, પણ આપણે આપણા મન ઉપ-
રનો નિયંત્રણ જોવો જોઈએ નહિ. જો કે મન વશ કરવું એ
કામ સુગમ નથી, પણ મન વશ કરવામાંજ શાંતિનો માર્ગ
રહેલો છે. “મન સાધ્યું તેણે સઘળું સાધ્યું, એ વાત નહિ
ખોટીજ; પણ કહે સાધ્યું તે નવિ માત્ર એ વાત છે ખોટીજ”
એ આનંદધનજી મહારાજનું વાક્ય પણ આપણને મન-
સંયમની દુષ્કરતા બતાવે છે. છતાં મન વશ કરી શકાય
છે. તેને વાસ્તે બે માર્ગ છે; અભ્યાસ અને વૈરાગ્ય. તે શ-
બ્દો ઉપર વિવેચન કરવાનો અત્રે અવકાશ નથી.

શું આ જગતમાં ત્યારે મુખ નહિ જ મળે? શું આ જગત-
માં શાંતિનું સ્થળ શોધવાનો આપણો પ્રયાસ નિરર્થક જ નીવ-
ડશે? આ બાબતનો આપણે નિર્ણય કરી શકીએ તે સારું એક-
ટુંકું દ્રષ્ટાન્ત હું આપસન્મુખ રજુ કરું છું. કવિ ગોલ્ડ-
સ્મીથનો પ્રયાસ પણ આ જગતમાં શાંતિનું સ્થળ શોધવા-
નો હતો કે જ્યાં જઈને રહેવાથી પરમશાંતિનો લાભ મેળ-
વી શકાય. તે વાસ્તે તે યુરોપના આલ્પ્સ નામના એક ઉ-
ચ્ચ પર્વત ચઢ્યો, અને ત્યાંથી આખા યુરોપ પર તેણે

પોતાની માનસિક દ્રષ્ટિ ફેરવી. પોતાની તજેગીએ આવેલા મંડાલી દેશ ભણી તેણે પ્રથમ નજરે કરી. તે દેશ કુળદુષ્પ છે, અનેક પ્રકારના ફલપ્રસો ત્યાં ઉગી રહેલાં છે, અને કુ-વરત સર્વ વાતે અનુકુળ છે, પણ ત્યાંના માણસો વિષયી, દુશ્ચારી અને ઢીંગણી છે. માટે આ દેશમાં તો પરમ શાંતિ મળી શકશે નહિ. તે પછી તેણે ક્રાન્સ, સ્વીટ્ઝર્લેન્ડ, ગ્રેટબ્રીટન વગેરે અનેક દેશો તપાસ્યા. દરેકમાં શુણ અને દોષ આવી રહેલા તેને બાંધ્યા, એકાંત સુખનો પ્રદેશ તેની વિચાર દ્રષ્ટિને દેખાયો નહિ. છેવટે તે પોતાની શોધમાં યાક્યો, અને તે સમયે તેના સુખમાંથી નીચે જણાવેલા ઉદ્ગારો નીકળી પડ્યા.

Vain very vain my weary search to find,

That bliss which only centres in the mind.

Still to ourselves in every place consigned,

Our own felicity to make or find.

તે સુખ મનની જંદરે રહેલું છે. તે સુખનો પ્રદેશ આ જગતમાં શોધી કાઢવાનો મહારો પ્રયાસ નિષ્ફળ ગયો. તોપણ હું એક એવાં અનુમાન પર આવ્યો છું કે જુલમી રાજાઓ આપણા પર સમય નકરે, અને જુલમી કાયદાઓ આપણી પર વર્તે છતાં સુખ મેળવવાનું પરમ સાધન પોતાનો આત્મા છે. આત્મામાં સર્વ સુખ આવી વસેલું છે. આ તેની નિષ્ફળ થયેલાં પ્રયાસ એક રીતે સફળ થયેલા માનીએ તો તેમાં કંઈ અવારતવિક નથી. કારણકે જો બાંહ્ય પ્રદેશમાં તેને સુખ ન મળ્યું તો તે આત્મામાં શોધતો થયો. કારણ કે અસંજગરથી અને શુદ્ધ મનથી કરેલા પ્રયાસ કદાપિ નિષ્ફળ નીવડતો નથી. આ ઉપરથી કહેવાનો ભાવાર્થ એમ નથી કે જગતમાં સુખ કે શાંતિ નથી, એમ કહેવું તે તો મિથ્યા છે, પણ તે સુખ ઐન્દ્રિયલિક છે, અને તે પ્રાપ્ત કર્યા પછી બીજા સુખની આકાંક્ષા રહે છે, માટે ચિન્તનમયીન સુખ પ્રાપ્ત કરી શકે તેવાં મનુષ્યોનો પ્રયાસને તે

અનુચિત છે. પાંચ ઇન્દ્રિયોના વિષયમાં સુખ તો રહેલું છે. પણ તે સુખ ક્ષણિક છે તેનો વધારે ઉપભોગ દુઃખગણિત છે, અને તે સુખ મળ્યા પછી પણ ખીબા સુખની ઇચ્છા રહે છે. આ ત્રણ કારણને લીધે ઇન્દ્રિયોના વિષયોને શાસ્ત્રકારોએ સુખરૂપ માંન્યા નથી. સર વોલ્ટર સ્કોટ નામનો પ્રખ્યાત કવિ લખે છે કે:—

Two sisters by the goal are set.

Cold disappointment and regret.

One disenchant the winner's eyes.

And strips of all its worth the prize.

while one augments its gaudy show.

More to enhance the loser's woe.

આપણે કેાઇ પણ સુખજનક વસ્તુ પ્રાપ્ત કરવા મથીએ છીએ, ત્યારે તેના બે પરિણામ આવે છે; કાંતો નિરાશા કે કાંતો ખેદ. તે વસ્તુ તેની પ્રાપ્તિ પહેલાં જોટલી આપણને મોહક લાગતી હતી, તે પાછળથી એટલે તે મળ્યા પછી તેટલી મોહક લાગતી નથી. આપણા તેના પરનો મોહ ઉતરી જાય છે; કારણકે હવે તેનું ખરું સ્વરૂપ આપણા જાણવામાં આવે છે. અને તેથી આપણે નિરાશ થઇએ છીએ. પણ પ્રયત્ન કરવા છતાં પણ તે વસ્તુની પ્રાપ્તિ થતી નથી, ત્યારે આપણે ખેદ ધરીએ છીએ, અને દિલગીર થઇએ છીએ, કારણ કે આપણી તેના મોહપાશથી અમિત થયેલી ચક્ષુને તે વિશેષ વિશેષ સુંદર અને સુખકારી જણાય છે, અને આ રીતે આપણા દુઃખમાં ચોર ઉમેરા થાય છે, આ રીતે બાહ્યવસ્તુઓ કાંતો નિરાશા ઉત્પન્ન કરે છે અથવા તો ખેદ ઉત્પન્ન કરે છે. ત્યારે હવે કરવું શું ? આમ સર્વ રથજે આપણે પાછા પડીએ છીએ, ત્યારે તે સુખ તે શાંતિ-આત્મામાં શોધવા આપણે મથીએ છીએ. તે સુખ મનથી પણ મળી શકે તેમ નથી. કારણકે મન અસ્થિર અને ચંચળ છે, સહે સહે તે ઘડલાય

છે. મનમાં અનેક પ્રકારનાં સંકલ્પ વિકલ્પ ઉડે છે, અનેક પ્રકારની વાસનાઓ અને વિચારો ભગૃત થાય છે. દુનિયાની વિવિધ પદાર્થોની લીધે આ રીતે મન અસ્થિર બને છે. પણ મન તે આત્મા નથી એ વિસરવું ભોધવું નથી. મનની અંદર ઉત્પન્ન થતાં આ તરંગો અને વિકારો ખરા આત્માને જરાપણ અસર કરી શકતાં નથી. મનરૂપી સમુદ્રમાં અમે તેવા ઉછાળા અને કલ્લોલો ઉત્પન્ન થાય, પણ ખડક ઉપર રહેલા આત્માને તે અસર કરી શકતાં નથી. આત્મા સ્વભાવેજ આનંદમય અને શાંત છે. મન, કેહ અને ઇન્દ્રિયો રૂપ પોતાનાં સાધનો સાથે પોતાની એકચેતા તે અજ્ઞાનથી સ્વીકારે છે અને તેથી તે દુઃખ અનુભવે છે. પણ આ અધ્યાત્મ છુટી ભય, અને પોતે જો પોતાનું ખરું સ્વરૂપ સમજતો થાય, તો પછી ઉદ્દેગ કરનારાં કારણોની તેના ઉપર જરા સરખી પણ અસર થઈ શકશે નહિ, મારાપણનો ભાવ-મર્મત્વ એજ દુઃખનું કારણ છે. તે ઉપર એક ટુક દ્રષ્ટાન્ત નીચે પ્રમાણે છે. એક માણસ પોતાના બે વર્ષના એક નાના પુત્રને અને સ્ત્રીને મુઠ્ઠી અમદાવાદથી મુંબાઈ ગયો હતો. તે વાતને બાર વર્ષ વીતી ગયાં. સ્ત્રીએ અનેક કાગળ લખાવ્યા પણ મુંબાઈથી તે આવ્યા નહિ. ત્યારે સ્ત્રીએ એવું કાગળમાં લખાવરાવ્યું કે જો તમે હવે નહિ આવો તો આ તમારા પુત્રને તમને તેડવા સાડું મુંબાઈ મોકલીશ. આ કાગળનો પણ ઉત્તર ન મળ્યો. એટલે તે સ્ત્રીએ પોતાના પુત્રને ગાડીમાં બેસાડ્યો, અને તેજ દિવસે તે પતિ પણ ઘણા કાગળોના બગથી, તેમજ પોતાના પુત્ર અને સ્ત્રીને મળ્યે ઘણાં વર્ષ થયેલાં હોવાથી, મુંબાઈથી ગાડીમાં બેઠો. તે વખત અમદાવાદથી દેઈન સીધી મુંબાઈ જતી ન હતી, પણ સુરત અટકતી હતી. તેથી જન્ને દેઈને સુરત અગળ મળી. જન્ને ભોગેભોગે એકજ ધર્મશાળામાં રાત્રિ રહ્યા જન્ને એક બીજાને જોળખતા નહતા. કારણકે તે

બાળક તો પિતાને શીઝ રીતે ઝોળખે ! અને જે વર્ષનો પુત્ર હોય એટલે વર્ષનો થયેલો હોવાથી કાંઈ પણ નીશાની સિવાય રાત્રિમાં એકાએક પિતાથી પણ ઝોળખાય નહિ. ત્યાં રાત્રિમાં એકાએક તે પુત્રને પેટમાં ચુંક આવી, અને તે બુમો પાડવા લાગ્યો, કેટલાક ધર્મશાળામાં ઉતરેલા સુસાદુરોને દયા આવી, અને તેની ઘરદાસ કરી, પણ દુઃખ વધુ, અને ખાત:કાળમાં તે મરણ પામ્યો. આ બધી બુમો તે પિતાને કાને પડી હતી. પણ કોઈક જાત્રાશુ હશે, હું આ સાદુ મારી નિંદ્રા જોઉં ? એમ ધારી નિરાંતે સુઈ રહ્યો હતો. જ્યારે તે મરણ પામ્યો ત્યારે તો તે ધર્મશાળાના ગળા માણસો તે કોણ છે તે જોવાને એકઠા થયા. ત્યાં તેનો પિતા પણ ગયો. ત્યાં તેની પાસેથી એક કાગળની પોટકી નીકળી. તેમાં પાને લખેલા કેટલાક કાગળો તે પિતાએ લીધા, અને તેની સાથે તેની એક વર્ષની ઉમરનું જોવામાં આવી, તરતજ તેણે પોતાના પુત્રને ઝોળખ્યો, અને તે છાતીફાટ રાગે. સદગૃહસ્થો ! તેને દુઃખ થવાનું કારણ શું થયું ? તેને મમવભાવ એજ તેના દુઃખનું પરમકારણ હતું. આખી રાત તે ઘોરતરે બેસી પાડી, ત્યારેતેણે જરા સરખું પણ પ્યાન આપ્યું નહતું, પણ જ્યારે “આતો મારો પુત્ર છે” એમ તેના જણવામાં આવ્યું, ત્યારે દુઃખ થયું, મારે આ હૃદયમત્વ એજ માણસને દુઃખમાં નાખે છે.

સ્વરોધ્વમાં થી ચિત્તાનંદજી નહાસાજ હોલેહોલે—

નિરુદ્ધા નિરુ વસ્તુ છે, પરુદ્ધા પરવસ્તુ,

જેણે બાળ્યે કિય છે, તેણે બાળ્યું સમસ્ત.

વિનાશી પુનઃજન્મ દયા અવિનાશી તું અગમ,

આકોચ્યપ વિચારનાં, મને હૃદય આજ પાડ.

આજ એજ પેનાની જાણ છે, અને તે વિચારના સર્વ પદાર્થ હેલે અનિર્ણય અને મન પણ પુર્ણરિક છે. આ અગમ જે પુર્ણ છે અને પેનાન વર્ષનો એક વર્ષનો

સમજે છે, તે - પુણ્યવસ્તુમાં શયતો નથી. પોઝિટિવ પદાર્થ તેને જ્ઞાન આપતા નથી, અને પોઝિટિવ પદાર્થોની પ્રતિષ્ઠા હોતી તેની અંતર શાંતિમાં વિવિધારક નીવડતી નથી. આ સ્થિતિ-આવી પરમ શાંતિ-એકદમ પ્રાપ્ત થઈ શકે નહિ પણ તેને વારંવાર પ્રયાસ કરવાની જરૂર છે. તેને સાફ દેહલાંક ઉપાયો યોજવાની જરૂર છે-હવે તે કયા ઉપાયો છે તેના આપણે વિચાર કરીએ. તેને વારંવાર અનેક ઉપાયો છે પણ સર્વ વિચારવાનો એવો અવકાશ નથી માટે તેમાંથી એ ત્રણ મુખ્ય ઉપાયો આપણે અત્રે વિચારીશું. તે ત્રણ નીચે પ્રમાણે છે. ૧ વૈરાગ્ય ૨ કાર્યકળની નિરીક્ષણ અને ૩ આત્મતાનુ ધ્યાન. એકદમ સર્વ વસ્તુ ઉપર વૈરાગ્ય અથવા વિનિતિ આવી શકે નહિ, પણ તેને વારંવાર પ્રયાસ તો આપણે કરી શકીએ, આપણે નાની નાની બાબતોમાં વૈરાગ્યવૃત્તિ ધારણ કરતાં શિખવું જોઈએ. ભોજન સાફ થયું કે ખોટું, આકરે ભરંગર પોતીયું પોતું કે નહિ, કોઈ સ્વાદિષ્ટ પદાર્થ આપણને ખાવા સાફ મળ્યો કે ન મળ્યો આપણને કંઈએ આગળ બેસાડ્યા કે પાછળ રાખ્યા; આ સર્વ નાની બાબતો તરફ આપણે પ્રથમ વૈરાગ્ય ધારણ કરવો જોઈએ. નહીં બાબતનું સુખ મળ્યું, તો તેમાં હવે ન માનવો તેમજ તે વસ્તુ ન મળી તો તેથી અત્યંત દીલગીર થવું નહિ, પણ મનની સમતોલવૃત્તિ રાખવી જોઈએ આ રીતે આપણે શાંતિ રાખી શકીશું એટલું જ નહિ પણ આપણાં કરતાં વધારે હલકી સ્થિતિના માણસો જેઓ સંહુજ બાબતમાં ઉશ્કેરાઈ જાય છે, અને મનની શાંતિ જોઈ બેસે છે, તેઓને આપણે સહાય આપી શકીશું, આ બાબતમાં નિયમિતતા બહુ ઉપયોગી છે. શરીર અને ધન્દિયો ઠાણમાં રહે તે પ્રમાણે આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ધન્દિયોને મારી નાખવાની નથી; તેમ શરીરનો નાશ કરવાનો નથી. કારણ કે તે સર્વ ઉપયોગી છે. તે સર્વ ઉપ-

યોગી સાધનો છે. પણ જેમ ઘોડાને મારી નહિ નાખતાં
 આપણે વશ કરીએ છીએ. કારણકે તેથી મન પણ બાહ્ય
 વિષયોમાં ભટકતું અટકશે અને શાંતિ પ્રાપ્ત કરશે. ખીજે
 માર્ગે આપણું કર્તવ્ય બળવ્યા પછી તે કાર્યક્રમની ઇચ્છાઓ
 તરફ બે દરકારી રાખવાનો છે. આ ઉપરથી આપણે એમ ન
 સમજવું કે આપણા કાર્યનું કામે તેવું ક્રમ આવે તે તરફ
 દુર્લક્ષ રાખવું. કાર્યનું ક્રમ તો જરૂર વિચારવું; કારણ કે
 ક્રમ ઉપરથી આપણને ઘણો અનુભવ મળે છે. કહેવાનો
 ભાવાર્થ એ છે કે આપણે અમુક કાર્ય આપણે આપણી
 સંપૂર્ણ સમજશક્તિથી, અને શુદ્ધ આશયથી કરીએ પછી
 તેના ક્રમની દરકાર રાખવી જોઈએ નહિ, અને તેના ક્રમસંબંધી
 ચિંતા કરવી જોઈએ નહિ. જે કાર્ય થયું તે ન થયું થવાનું
 નથી, અને ચિંતાથી અને ઉદ્વેગથી આપણને કાંઈ પણ
 લાભ મળતો નથી. જ્યારે પરિણામ આવે ત્યારે આગળ
 ઉપર આપણને લાલકારી થાય માટે તે ધ્યાનમાં રાખવું
 જોઈએ પણ ચિંતાને હૃદયમાં સ્થાન આપવું જોઈએ નહિ.
 તેમજ તે વખતે અભ્યંતર હર્ષિત કે દીલગીર થવું નહિ.
 કારણકે તેથી આપણે આપણા હાલના કાર્યને વાસ્તે અયો-
 ગ્ય બનીએ છીએ અને આપણું કર્તવ્ય બરાબર બજાવી
 શકતા નથી. હર્ષ કે શોકને વાસ્તે મનમાં જરા પણ સ્થાન
 મળવું નજોઈએ. સારો પરિણામ આવે તો તે કાર્યમાં મંડયા
 રહેવું, પણ જો પરિણામ દુઃખકારી આવે તો આપણી ભૂલ
 આપણે શોધવી, અને ભૂલ ફરીથી ન થાય તેવો પ્રયત્ન
 કરવો, આ રીતે કાર્યના ક્રમ તરફ ઉદાસીન ભાવ રાખ-
 વાથી આપણે આત્મશાંતિ પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ. કાર-
 ãણકે પૂર્વકૃતકર્મ પ્રમાણે ક્રમ મળે છે; માટે હર્ષ શોક
 ધરવો તે મિથ્યા છે; અને આત્મા તેથી તદ્દન અલગ છે.
 આત્મશાંતિમાં આવી ચિંતાથી વિઘ્ન થવા દેવું નહિ.

મનની શાંતિનો તાણ કરનાર, શરીરબળ અને મનો-

અજને નિઃસંત્વ બનાવનાર ચિંતારૂપ સક્ષી છે, જે આત્મ-
સંબંધાત્મમોર્ગમાં આગળ વધેલા હોય તેનું વંદન નિ-
રંતર આનંદથી પ્રપુલ્લિત હોવું જોઈએ. આનંદની શુભારી-
તેના મુખપર પ્રકાશવી જોઈએ. ઘણા મનુષ્યો પહોંચી-
હસવાનો એજ રાજો છે, અને પોતે મુખી હોય એવું બાહ્ય-
સ્વરૂપ સંજો છે, પણ તેમનું અંતર તંપાસીએ તો આંખેને-
જણાયા વગર નહિ રહે કે ચિંતારૂપી ક્ષીટા તેમનું લઘ્ય-
પ્રતિફલ્લે કાંતરી ખાય છે. પણ જે અધ્યાત્મમોર્ગનો ખરો-
જાણકાર હોય છે તેને કર્મના નિયમમાં અને આત્માના
આનંદમય, અને નિર્વિકારી સ્વરૂપમાં સંપૂર્ણ પ્રતીતિ હોય
છે; અને તેથી પૂર્વકૃત્તકર્મને ંદીધે આવતા મુખદુઃખના
પ્રસંગોથી આત્માના આનંદમય સ્વભાવને અને આત્માની
શાંતિને અડચણ આવવા દેતો નથી.

ત્રીજો મોર્ગ આત્માનું ધ્યાન છે. આત્મા સ્વભાવે શાંત
છે, આનંદમય છે, જ્ઞાનમય છે. હું તે આત્મા છું, એવું નિર-
ંતર ધ્યાન કરવું, અને મન બાહ્યવિષયમાં રણકતું હોય,
તેને અવ્યાસથી આત્માપર સ્થિર કરવું. મન ચંચળ છે,
અને હલે હલે ભટકવા માંડશે પણ તેને સ્થિર કરવાનો
અવ્યાસ કરવો જોઈએ, આ કામ બહુજ દુષ્કર છે, પણ
તે થઈ શકે તેમ છે. પુર્વકાળમાં થઈ ગયેલા ઘણા તી-
ર્થંકરો તે કામ કરી શક્યા છે, આચાર્યો પણ મોટે ઘણે
અંશે તે કાર્ય કરવા સમર્થ થયા હતા. આપણો આત્મા
પણ સ્વરૂપમાં સત્તામાં તેમના આત્માની સમાન છે. માટે
આપણે પણ તે આત્માનું ધ્યાન કરી શકીશું એ નિઃસંશય
છે. તેને વાસ્તે અમુક સમય પસંદ કરવો જોઈએ. દાખલા
તરીકે પ્રાતઃકાળનો સમય બહુઅનુકૂળ પડશે. તે સમયે
મનને અંતર્મુખ વાળવું જોઈએ. આમ પ્રતિદિન પ્રયત્ન
કરવાથી મન ધીમે ધીમે આત્મામાં રમતું થશે. આત્મિક
શાંતિ અને આનંદનો સહજ અનુભવ થતાં બાહ્યવિષયો—

તેને તેટલા સુખ આપનારા લાગશે નહિ. અને તેથી તે મન પોતાની મેળે આત્માનું ધ્યાન કરવા વિશેષ વિશેષ પ્રેરાશે. સારી વસ્તુ મળતાં હલકી વસ્તુનો ત્યાગ માન્ય ને સ્વાભાવિક નિયમ છે. ધ્યાનમાર્ગનો આ વિષય નથી, માટે આ સંબંધમાં હું વિશેષ અત્રે કહેવા માગતો નથી. આ રીતે આ ત્રણ માર્ગનું આલંબન કરવાથી, અને તે પ્રમાણે વર્તન રાખવાથી માણસ ધીમે ધીમે પોતાના આત્મામાં રહેલી શાંતિ પ્રાપ્ત કરી શકશે. જેમ કસ્તુરીઓ મૃગ કસ્તુરી પોતાની નાસિમાં રહેલી છે, છતાં આખા જંગલમાં તે પ્રાપ્ત કરવા સારૂં રળડે છે, તેમ આત્મામાં અનંત સુખ અને શાંતિ રહેલા છતાં, આપણે અજ્ઞાનથી બાહ્ય વિષયોમાં તે શોધવા લટકીએ છીએ, પણ અંતે યાકીએ છીએ, ત્યારે આત્મા તરફ વળીએ છીએ, અને આત્મા પરમ શાંતિનું ધામ હોવાથી ત્યાં અને કેવળ ત્યાંજ આપણે તે પ્રાપ્ત કરી શકીશું ઐ શાંતિઃ શાંતિઃ શાંતિઃ

માતૃભાવ.

(ભાષણકર્તા લલુભાઈ કરમચંદ દલાલ.)

પ્રીય સહજનો ! શું તમે આ સંસારની ઉપાધીમય ખટપટોનો અનુભવ જોયો નહિ ? જવાબ આપવોજ પડશે કે જોયો. અનુભવ્યો, તેમાં પણ વિચારશીલોએ તો કડવો અનુભવ જોયો એમ કહી તેથી વિરક્ત થવાને પણ ઉત્સુક બની રહ્યા હશે, પણ તેમાંના ઘણા ખરા, ખરો માર્ગ હાથ લાગતો નથી, આ ઉદ્ધારો કહાડતા હશે.

બંધુઓ ! જો તમોને જીજ્ઞાસા થઈ હોય તો, જે મહાત્માઓએ જે માર્ગ પોતાનું કાર્ય સાધ્ય જોયું અને તે આપણા ઉપગાર માટે જણાવી ગયા છે તે તરફ પ્રીતિપુર્વ-

કે લક્ષ આપો. નસતુ પાસે છે. પણ : કરતુરી આમુંગની માફક
આપણે બીજે સોધતા હોવાથી તે કેમ સાંપડે ? ન્યાં સુધી
તેતું અરુઃ સ્થાન લાવુંવા પ્રયત્ન થાય નહિ-સ્થાન અજાય
નહિ ત્યાં સુધી સત્ય-શાન્તી કેમ મળે ?
પડતા હુઓ માટે રૂઢના નકરો છો. પણ બીજાંરીઓ
પાસે બીજાં ભાગવાનો ઉદ્યમ કેવો નીવડે ? દોતા દો :
બુખ ભાગી શકે :

રાત્રી કે રંક, બાળક કે વૃદ્ધ, વિદ્વાન કે અજ્ઞાન,
સ્ત્રી કે પુરુષ, દરેક જણે કહ્યાણુ ધરે છે. છે તેતો નહી જ
છે અને તે માટે માર્ગ એક જ છે. "આત્મમર્ગ,
આત્મધર્મ જ છે." ભવભીરુ બુધ્ધોને આ માર્ગ તરતર
રૂચશે અને અન્યજનો માટે તેઓનું હૃદય જ સાક્ષિ આપશે.

સ્વાલ થશે કે, આત્મધર્મ ક્યાં છે ? શું છે ? માર્ગ
ક્યાં છે ? ક્યાંથી જવું ? ખેશક, આ સર્વ જ્ઞાનની પ્રતિષ્ઠા છે પણ
અધીતિ બનશે નહિ છે તો નુછક પણ જેમ નાટકવાલા
ઓ, પહેલો મુખ્ય પડદો ન્યાં સુધી ઉપાડતા નથી, ત્યાં
સુધી આપણે નાટ્યગૃહમાં જવા છતાં ખેલો નેઇ શકતા
નથી. તે રીતે આપણે જાણવું નેઇએ કે, આ દ્રષ્ટાંત આ-
પણા સરીવ માટે લાગુ પાડી આત્મમર્ગનાં આવરણરૂપી
અજ્ઞાનપડદો ઉઘો ક્યાં વિના-હુર ક્યાં વિના આત્મમર્ગ
નહી જ નેઇ શકીએ. અને તેની અંદર રહેલાં અને ત
બુખમય ખેલો નહી જ નેઇ શકીએ.

નાટ્યગૃહમાં પડદો ઉપડયો ન હોય, ખરી રીતે દા-
ર્શનિક પણ બાંધી રહ્યા હોય છતાં સીટીઓ વગાડી, પીટીઓ
ઉપરે ગોદાઓ મારી અનેક માયાકુટો કરી, જલદી જોલ
નેવાં ઉત્તાવળા થઈ લાઓ છે, દ્રવ્ય પ્રભુ ખંચી છે, ઉ-
ત્તમગત કરે છે, અને કદાચ બીજે દીવસે ઉત્તમગતે કદા-
ચ વખત લેતાં કેટલુંક નુકશાન પણ ખમોઈ. પણ શું
કેઈ દિવસ આત્મમર્ગનો પડદો ઉઘો કરવા અને

અદ્યપુત્ર જેનો બીરાડાવા તેમણે ઉચીત પ્રયત્ન કર્યો છે.
અદ્યપુત્ર નગરને જ પહોંચે. ત્યારે હવે ધીરજ સંભળે. આજ
જિને રિજાવ કરતો હતો. ત્યારેના સાચી પુરુષો. અને
જેઓને જ પુરુષો કહેવાય છે. અત્યંત જાણનારો. આ
જાણનારો જાણનારો જાણનારો. તે જોઈ અદ્યપુત્ર
જાણનારો. તે જાણનારો જાણનારો. તે જાણનારો જાણનારો.
જાણનારો જાણનારો જાણનારો. તે જાણનારો જાણનારો.
જાણનારો જાણનારો જાણનારો. તે જાણનારો જાણનારો.
જાણનારો જાણનારો જાણનારો. તે જાણનારો જાણનારો.

અદાને સંપૂર્ણ જામત રાખી ખાંતથી, ઉઘમંવત રહેનારા જ
કલ્યાણ કરી સકશે.

પુન્ય અને પાપ તે શુભ અંશુભ, સત્ય અસત્ય ઉઘમંનુ
જ ફળ છે. ઉઘમથી જ સર્વ કાર્યો સિદ્ધ થાય છે. તીર્થ-
કરપણું-અંતે છેવટે મોક્ષપણું પણ ઉઘમથી જ પ્રાપ્ત
આય છે. બેશક તે શુભ અને સતત ઉદ્યોગ જ હોવો
જોઈએ; માટે જે દીશા તરફ જવું હોય તે તરફ પ્રયોજ
કરે તો પારેલ રથાન જલદી આવશે. ઉલટી દીશાએ જઈએ
તો ઉલટું તે રથાન દુર જ લાય. એ રીતે જોવો છે આત્મ-
માર્ગ અને જવું છે શાન્તસ્થલે, ત્યારે કામ તેના વિરુદ્ધ
ના કરે તો શાન્ત સ્થલ ક્યાંથી મેળવાય ?

ખાવાપીવાની કરવા હરવાની, મોજશોખ કરવાની,
નાટક ચેટક આદી જોવાની અને તેવા જ વ્યવહારનાં
ળીળ અસંખ્ય કાગો કે જે ઉલટી દીશાએ લઈ જનારાં
છે તે માટે ફરસુદ મેળવો, તેમાં જ મેળવે રહે, અને પુન્ય
ઉપાજનાદીક કાર્યો ન કરે, તો પછી ખરા મોક્ષ આલો છે
તેમ કોણ કહેશે !

વિદ્યા, જ્ઞાન, શાસ્ત્ર, જ્ઞાનીઓ, તત્ત્વવેત્તાઓ, ઉત્પત્ત
થયા છે, સર્વેનું મુજશું છે ? આત્મા, આત્મા, અને આત્મ
શક્તિ છે, અને તે વિચાર કરનારને નિશ્ચય થયા પ્રીત્ય
મંદી રહે, આત્મશક્તિ માટે જાંધુઓ, તીર્થકરનાં ચરીત્ર
અહોનીશ સાંભળનાંસઓને વધુ કહેવા જરૂર રહેતી નથી.
શતાં શક્તિઅનુસાર મહાત્માઓ જે કંઈ કહે છે તે
જોવાવવાની જરૂર નેહંછું.

નાનો ખાજક ચરૂઆતમાં એકઠો રીજતાં ૬ માસ કાંદે
અને તે જ ખાજક થોડા સમયમાં એક જરૂંડીસ યા બોરી-
રટરની પંદવી મેળવે છે એ શક્તિ ક્યાંથી નીકળી ? શું
એકઠો બણવી વખતે તમેજ તેમ પાડું હોય છે નિહી જ.
ત્યારે કહેવું પડશે કે આત્મશક્તિ અનંત છે, પણ પ્રગટ

કરવા જેને સતત હેમન કર્યો છે, તેનો જ હેમન સફળ થયો છે.

તેનાં હોમની યોગ્યતા અને પૂર્ણકર્મનો સંબંધ સ્પષ્ટ નથી. કાચા ધડમાં પાણી દહી શકે નહીં તેમ યોગ્યતા નીનાના હોમને આ આત્મ જ્ઞાન પચી શકે નહીં.

મહાત્માના યોગ્યતા ભોળને જ કામ કરે છે તેમ હોમ તેના મહાત્મા શુદ્ધિની અહિનિશ ચેષ્ટામાં તદ્દલીન રહે છે. અને તેજોજ કાર્ય સાધી શકે છે.

સત્યનો વિષય કરતાં પ્રસ્તાવના મોટી જગ્યાએ પણ વિષય અને પ્રસ્તાવનાને અખંડ સંબંધ હોવાથી જ તેમ કરવું પડ્યું છે, અને હવે પછી પણ તેવું થોડું ઘણું આવે તો દંડાગ્રેષ્ઠ નહીં. કારણ આ વિષય તેમ જ રજુ થવાનો વિષય પણ સંપૂર્ણ સંબંધ ધરાવનારો છે. હવે ભાતૃભાવ ઝોટલો શું ! તેના પ્રકાર અને તે માટે બીજા કેટલા વિષયો પરત્વે યથાશક્તિ વિવેચન કરીશું.

મેત્રીભાવના, પ્રમોદભાવના; કારુણ્યભાવના, માધ્યસ્થભાવના, આ ચાર ભાવનાનું લાંબાણ સ્વરૂપ દરેકે સમજવું અને તે પ્રમાણે વર્તવું. (શુદ્ધીદારા સંપૂર્ણ બાણવાનો ખપ કરવો.)

(૧) મેત્રીભાવના એમ કહે છે કે જગતવાસી દરેક હોમને મિત્રતુલ્ય-બંધુતુલ્ય-માનો, કેમકે ખરી રીતે નથી કોઈ શત્રુ કે નથી કોઈ વૈરી, આ ભાવનાથી શું ન બાને ? જગત હોમપ્રત્યે પ્રેમભાવે ઉત્પન્ન કરવો અને પોતાનાજ તુલ્ય દરેકને બાણવા પછી વૈર વિરોધ, તારા આરાપણું, ક્યાં રહે ! તેમ જ તેના અંગે અનેક કુકર્મો થતાં ભેવાય છે તે બનવા પામે જ ક્યાંથી ! આવો મહાન લાભ થાય, જ્યારે એક જ ભાવનાથી થાય, તો પછી ચારે ભાવના સાથે જ હોય પછી બાકી શું રહે ?

“શ્રૂયતાં ધર્મ સર્વસ્વં, શ્રૂત્વાચૈવ્વા વધાર્યતામ્ ।

આત્મનઃ પ્રતિકૂલાનિ, પ્રેરપાં ન સમાચરેત્ ॥

ધ્રૃવં સંસ્વાં ગા. ૧

આ ગાથાનો લાવાય એક દે 'ધર્મ'નું રહસ્ય સાંભળો, અને
 રહસ્ય દરી શોધો, અને ચોતાને લે લે જાણતો પ્રતિદુર્ગ હોય
 પર-પ્રત્યે આચરે નહિ. "આ અપુર્વ ગાથા અહોનીશ સ્મર-
 માં શબ્દનાર અનુભવી શકશે દે જે મને અપ્રિય હોય તેવું
 ન તરફથી કંઈપણ આવરણ થાય તો મારો આત્મા
 નાય છે, કોષ અંદ છે, વેર જાંધવાનું થાય છે, અનેક
 વિતરક થાય છે, તો પછી, હું જીવંતપ્રત્યે તેવું જ કહે
 તેને કેમ તેવું નહીં થતું હશે? અરે! તમે વિચારો
 તમારી પાસેથી કોઈ એક રૂપીઓ માત્ર શરીર કે
 રી લઈ લય તેમ તમારી શ્રી કે માતા પ્રત્યે જોડી
 ર નીકળે, તમને મારે ગાળો દે, તમણે બુંદુ બાલે,
 તમાને કેવું લાગે છે? બહુ જ માહુ અને દુઃખ ઉત્પન્ન
 નાઈ લાગે છે. ત્યારે, તેજ વિચારો જે તમા જીવંત પ્રત્યે
 મંકરો તો જીવંત છોવોને શું તમારી માફક માહુ નેટી
 મંતું હશે? લાગેજ. અને તેથીજ જે અવસર પરસ.
 મીઠાવના સેવાયતો મજકુર કહોલો ઉત્પન્ન થાયજ નહીં.
 ત્ય ઉત્પન્ન થવાનાં કારણો થાય, તો કેમ કરવું? તેમાં
 શ્રી, શ્રી, શ્રી, જાવના બહુજ ઉત્પન્ન થાયે છે.
 જુલાવ જે આત્મામાં ત્યાં સુધી ઉત્પન્ન થયો નથી ત્યાં
 થી, તે આત્મા, પરમાત્માપદ થાયે તેમ દરી શકવું
 ળ. સર્વ પ્રાણીમાત્ર ઉપર પ્રેમ, દયા, દક્ષતા, અદુષ્ટ-
 , કલ્યાણીજ ચેલાનો આત્મા કૃતાર્થ થાય છે, ઉચ્ચપદ
 મ કરે છે. સર્વ છોવો ઉપર પ્રેમભાવ ચમનાં શીખે,
 નો દો કે મોટો, ચતુ દો કે મિત્ર, પણ દોડનું અદિત
 ધન્યતાજ નહિ. કારણ દોપિત મનથી તમે જેનેજ
 રીત જાન્યો. ત્યાં સુધી તમણે મન રોષી છે,
 કે સુધી તમે પ્રેમભાવ જાની શક્યજ નહીં, અને
 હ પ્રેમ વિના કંઈ થતું જ નથી મારે ત્યાં ત્યાં પ્રેમજ
 જે પ્રેમ, દસમર પ્રેમ, નિર્મલ પ્રેમ જોડાયે અને દે

વીના ઉચ્ચ શ્રેણી પ્રાપ્ત થવી નથી એ યાદ રાખજો. આ પ્રેમ સ્વાર્થપ્રેમ નથી પણ દયામય, પરમાર્થમય પ્રેમ છે.

શું એવી કોઈ જડી બુટી જોઈએ કે, સર્વ સંકટમાં ત્રથી રક્ષણ કરનાર, અંતઃકરણને શુદ્ધ કરનાર, જ્યાં જાઓ ત્યાં વિજયજ કરનાર છે હોય ! પ્રત્યુત્તર અપાશે કે નહીં. તો જાણો કે, ભુતમાત્ર ઉપર અમર્યાદ પ્રેમ ચલાવો અને પછી અનુભવપૂર્વક જાણશો કે અપુર્વ જડીબુટી પ્રાપ્ત થઈ છે.

(૨) પ્રમોદભાવના:-આ ભાવનાનો અર્થ, ખીજાઓને સુખી જોઈ અનુમોદના કરવી, ઉદ્દાસીત થવું, આનંદીત થવું, વગેરે થાય છે. અને તે એમ ખતાવે છે કે તમો કર્મવશે દરંદ્ર હો, કૃપણ હો, દુખી હો, મૂર્ખ હો, અનેક સંકટો વેઠતા હો, સાડ કામ કરતાં પણ અપજશ મળે છે તેવી તમારી માન્યતા હો, અને ખીજા જીવો મજકુર પ્રકારેથી બચેલા હોય, ચઢતી સ્થિતિવાલા હોય, તો તમો તેઓની સ્થિતિ-પરસ્થિ ઈર્ષાની નજરેથી ન જોતાં સંતોષ માનો કે તે જીવે પુર્વે શુભ ઉદ્યોગ કર્યો છે અને તેથી શુભ સંજોગો પામ્યા છે. અને હજી પામશે. ધન્ય છે તે જીવોને, અને તે વિશેષ સુખી થાઓ, એવી ભાવના તેજ પ્રમોદભાવના છે. બંધુઓ ! પુન્યવાન જીવો ઉપર તેઓની પુન્ય-રિદ્ધી ન જોઈ શકતાં ક્રોધ કર્યો હોય છે ત્યારે શું તે પુન્યવાલા જીવની રીદ્ધી આપણને મળે છે ? શું તે પુન્યવાલાનું કંઈ ઓછું થાય છે ? અનુભવપૂર્વક જવાબ આપવો પડશે કે નહીં. ઉલટું પોતાને જ નુકશાન ખમવું પડે છે. ત્યારે જો આ પ્રમોદભાવનાનું રહસ્ય, અહોનિશ ધ્યાનારૂઢ રહે તો કદી પણ ચઢતી સ્થિતિવાલા ઉપર ઈર્ષાની નજરથી જોવું થાય ? નહીંજ. બલકે એમ વિચાર થાય કે હું પણ તેવો કેમ ન થઈ શકું ? કારણ મારામાં પણ અનંત શક્તિ છે અને તેથી જેઓના જેવું થવું છે

તેવાનાં માગે ચાહું તો તેવો જરૂર થઈ શકીશ. આ ભા-
વના ઉદ્ભવે તો નહીં માનજે કે આપણે પણ તેવાનું ચ-
વાનાં જો તીર્થકરોના ચરીત્રો ઉપરજ ધ્યાન ચોટાડું અને
તે માગે આત્મપ્રદાપુર્વક પ્રયાણ કરું તો તેવાનું ચવાનાં
જો નિર્વીણ છે જુઓ:--

“ જીન સ્વરૂપ યદ્ જીનપરધ્યાયે,
તે સવિજીનપર હોતે ”

આ મહાન વાક્ય તે વાતની સાબીતી આપે છે.

(૩) કારણસાચના:—આ ભાવના જણાવે છે કે
તમો ઉચ્ચ રહીતિવાલા હો, ધર્મી હો, શાન્ત હો, સાતી
હો, પન્થાદય હો, સ્વરૂપવાન હો, સમૃદ્ધિવાન અધીકારી
હો, અને તેથી વિરૂદ્ધ જોઓ હોય તેઓ પ્રત્યે હલકી વા-
વતાઈ ન જુઓ, દ્વેષભાવ ન કરો, કોઈ જીવને અપ-
શબ્દો કહી ગયો તો તે પ્રત્યે કોપ ન કરો, કોઈ અસાન
જીવ વિચિત્ર કાંઈ કરે તો તે પ્રત્યે રીશ ન કરો, પણ
તેના બદલે જોમ વિચારો કે બીચારો કર્મવસે આવો અ-
દર્શ્યો કરે છે તો તેમાંથી હું તેને બચાવવો પ્રયત્ન કરું.

“ વીરપરમાત્માનું ચરિત્ર શુ શીજવે છે ? કરુણા કેટલી
હલકી સુધી-જુઓ ચંડકોસીયા નાગે વીરપ્રભુને અનેક
ઉપદ્રવ કર્યા, ઠંશ માર્યા, તેમજ સંગમદેવતાઓ પણ ઉપ-
સર્ગો કર્યા છતાં વીરપ્રભુએ - જરામાત્ર કોપ ન કરતાં અ-
પકાર કરનાર ઉપર ઉપકાર કરવાની દ્રષ્ટીએ-કરુણાભાવ-
નાએ-વિચાર્યું કે કર્માધીનપણે આ જીવ આમે કરે છે
પણ તેઓને પ્રતિબોધ કરવો જોઈએ, નહીતો તે જીવો
અકાર્યવંત રહી અનંત દુઃખ પામશે. જુઓ પાર્શ્વપ્રભુએ
કમદયોગીપ્રત્યે કેવી કરુણા દાખવી છે. કમઠ તરફના
તમામ ઉપસર્ગો સહન કરી, સપને ધરણેદ્ર પદ પ્રાપ્ત કે-
રાળું. મેઘમાલીના જીવે નાસીકો સુધી જંગલ વેરસાળું
પણ પાર્શ્વપ્રભુ જરાપણ સમભાવ ચૂક્યા નહી. પણ સર્પનાં

જીવે તે ઉપસર્ગો દુર કર્યા અને તેથી આશ્ચર્ય પામી-કમ-
ઠનો જીવ મેઘમાળી પણ ચક્રીત થઈ, પ્રભુને ખમાવી અ-
તઃકરણપૂર્વક પશ્ચાત્તાપ કરવા લાગ્યો. અહો! જગતખ-
ધુઓ! આ ચરીત્ર વિચારો, મહાત્મા વીરપ્રભુ અને પાર્શ્વ
પ્રભુની કેવી કડ્ડણા કેવો ભાતૃભાવ! કેવી કૃપા! શું તેઓ
તે ઉપદ્રવ દુર કરવા શક્તિવાન નહોતા? સંપુર્ણ હતા-
પણ જાણતા હતા કે કર્મવશ જીવોપ્રત્યે કડ્ડણાજ ને-
છએ. ઉપરાંત પોતાના સમભાવથી જરાપણ ખસવું ન ને-
છએ તે નીશાન હતું. તેથીજ વૈરીપ્રત્યે ક્રોધ નહી પણ
પ્રેમ, દયા, કડ્ડણા, અને સદુપદેશનોજ ઉપયોગ કરી બી-
જઓને પણ શાન્તસ્થલે લઈ જવાનોજ ઉપકાર કરતા
હતા માટે આપણો પણ તેજ માર્ગ હોવો જોઈએ.

જીવો આ જાણી ક્રોધ ત્યાગે, ક્ષમા આદરે, તોજ
કલ્યાણ છે. શ્રીમદ્ યશોવિજય મહાત્મા શું કહે છે.

ક્રોધ તે વૌધ નિરોધ છે, ક્રોધ તે સંજમઘાતી રે ।

ક્રોધ તે નરકનું વારણું, ક્રોધ દુરિત પક્ષપાતી રે ॥

ગંભીરવાણીયુક્ત આ પદ, આપણી અજ્ઞાનતાને ખડુ
જ સજડ ઉપદેશ કરે છે, કહે છે કે તપનું અજીર્ણ ક્રોધ
છે. જો આ વાતનો અનુભવ હોય તો તેનાથી ખચો, જરૂર
ખચો તપ વિના કર્મો તપાતાં નથી, કપાતાં નથી, દુર થતાં
નથી, તો એક ક્રોધ કેટલું નુકશાન કરે છે તે વિચારો;
બોધનો નિરોધ કરે, ચારિત્રથી પાડે, ઉચ્ચ સ્થીતીના
ખદ્ભે નરકદ્વાર સમીપ લઈ જાય એવા ક્રોધને કેમ દુર
ન કરવો? જો ક્રોધ ત્યાગવા, ક્ષમા આદરવા ઈચ્છા હોય
તો શ્રીવીરપ્રભુ અને પાર્શ્વપ્રભુના ચરિત્રોત્તરજ અહોનિશ
ધ્યાન રાખતા રહેવું. એ ઉત્તમ ચરિત્ર આપણને વીકટ
માર્ગ સરળ કરી દેશે.

(૪) માધ્યસ્થભાવના, આ શબ્દજ કહે છે કે મા-
ધ્યસ્થ રહેવું. ત્રણ ભાવના પ્રમાણે ચાલતા છતાં બીજાઓ

ઉપર પ્રેમદીપ્તિ જોવા છતાં, સદુપદેશ આપવા છતાં, પણ
જે જીવો સમજી શકે નહીં અને દુષ્ટ માર્ગ, અયોગ્ય
વિચાર, ખરાબ ટેવો, મુદ્દી શક્તિ ન હોય તેવા સમયે
મધ્યસ્થ રહેવું જોઈતું જ નહીં પણ આ દુનીઆરૂપી સ-
રતના મેદાનમાં એક જીવ ખીલા પ્રત્યે હારજીત મેળવે તેવા
સમયે પણ હારનાર ઉપર દેવ નહીં કે જીતનાર ઉપર
રાગ નહીં, એને જ માધ્યમપણું કહે છે. કારણ કે ઉદ્યમ
તો બંનેએ કર્યો. પણ શુભ કર્મના ઉદયવાળાને શુભ ને
અશુભ કર્મના ઉદયવાળાને અશુભ પરીણમ્યો ત્યારે ત્રીજા
જીવે શા માટે પ્રેમ કે વીરસ્કાર કરવો ?

ભાતૃભાવથી બે પ્રકારે અનુપમ લાભ છે. જીઓ, દ-
રેક જીવો પ્રત્યે પ્રેમભાવ, ભાતૃભાવ હોય તો તે જીવો પ્ર-
ત્યે કદી બેર વિરોધ થાય નહીં અને તેથી અક્રયતા ટકી રહે
જોઈતું જ નહીં પણ અક્રયતા વધે, સંપત્તિ વૃદ્ધિ થાય.

“ સંપત્તિ ત્યાં મુખ ” “ સંપત્તિ ત્યાં લક્ષ્મી ” આ ક-
હેવત પ્રસિદ્ધ જ છે. જોઈએ સંસારી જીવો તે પ્રકારે લાભ
મેળવે છે તેમ ખીજી રીતે જ્યાં ભાતૃભાવ ત્યાં કોપનો
નિરોધ; કોપનો રોધ-દમાનો સરલાવ-ત્યાં કર્મનો અટકાવ.
અને કર્મનો અટકાવ જોઈએ, મોટું નહીં.

શું આ લાભો અલગ નથી ? છે, તો, તે ભાતૃભાવ
માં સચાટ થવા શું શું કરવું જોઈએ, અથવા શું શું
ત્યાગવું જોઈએ તે વિચારવું જોઈએ.

ઉદાવળે આંખ પાકતા નથી. તેમ બેચી રહે પણ
કંઈ વળતું નથી. માટે ઘડા મજબુત કરો. અને તે માટે
ના સરતીઓ પ્રહણ કરો.

ભાતૃભાવને તોળનાર મુખ્ય નિદા છે, અને તે નિદા
એ જાંપણી, આપણા દેશની જે દુર્દશા કરી છે તે દે-
શથી અંબણી છે, યાગેચાંચ અને ઘેરઘેર આ પધ્ધિ ચાલે
છે અને એ ખીલની નિદાએ કરી અને પ્રપચા ઉભી

થાય છે, ઐક્યતા વધવા બદલે ટુટે છે અને મહાઅનયો ઉભા થાય છે, આ બધું અનુભવમાં આવવા છતાં જો આપણાથી નિંદા ન છોડાય તો પછી આપણામાં અને, ચાર પગવાલાઓમાં શું ફરેક ? માટે નિંદાવચન, કોપસ્વભાવ, વિષયવિકારો, આદી ભાતુભાવને તુકસાન કરનાર જો કંઈ હોય તેને સત્વર દૂર કરવાં જોઈએ.

સાદી જીંદગી, સરળ જીંદગી, એ એક મોટામાં મોટી ભાતુભાવ વધારનારી ચાવી છે, દરેક જીવો વિષયતૃષ્ણામાંજ મુજાયા છે. મોગ્યોષોષ તેમનેજ પરણી છે, પુદ્ગલીક અનેક વિકારોમાં આશક્ત થઈ રહ્યા છે. અહા, આ સ્થિતિ શું ઉચ્ચ સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરાવે ? નહીંજ.

વિષયોનો રોધ કરવો તેજ આત્મા ઉપર અરધો જય મેળવ્યા બરોબર છે.

વિષયવિકારોને વશ થવાથી કાર્ય અકાર્યનું ભાન રહેતું નથી અને ક્રોધ, માન, માયા, લોભ, હાસ્ય, ભય, રાગ, દ્વેષ, ઉત્પન્ન થાય છે. અસત્ય વચનો બોલાય છે, અને અસત્યથીજ ક્રોધ ઉત્પન્ન થાય છે અને આગળ કદ્યું તેમ ક્રોધ દરેકે દરેક મુળને જડમુળથી ઉખેડી નાખે છે. દરેકમાં મન મુગ્ધ છે અને તેથીજ મન કળજે સખવા વિકારોને બેગા કરવા જોઈએ, અને ક્રમેક્રમે ત્યાગવા જોઈએ. ગુરૂસેવા, શ્રવણ, ધ્યાન, નિયમિત વાંચન, આદી શુભ સંજોગોમાંજ લગ્ન રોકવું જોઈએ અને તેમ કરી કામા શાન્તિ, સતેષ, આદી ગુણો પ્રગટ કરવા જોઈએ.

ઉપર પવિત્ર અને નિયમિત યોગજન, પવિત્ર વસ્તુઓનો વપરાશ, એ મનના વિકારોને શાન્ત કરવામાં મુખ્ય છે. “અન્ત તેજો યોગશ્ચ” એ નહીંજ છે, એવ બાહ્ય-પદો જન્મે છે ત્યારથીજ કંઈ મોજ યોગ અને વિકારો હોવા નથી પણ માનસિકતાની, અને સ્વા સ્વેચ્છામાંજ આ જન્મ કીલ્મ કાલોસીની ગોલી કરવી ઉપર મુખ્ય આધાર

રહે-છે, પછી ચુપાનવચે જેવા પ્રકારનો ધંધો અને સોખતો
 હોય છે તે ઉપર આધાર રહે છે. માટે જન્મથીજ પવિત્ર
 અને ભાનૃભાવનાજ સંસ્કારો પડવા માટે ઉપર કહ્યું તેમ
 શરૂઆતથીજ સંભોગો ઉભા કરવા, એ પહેલામાં પહેલું
 કર્તવ્ય છે. જોજનમાં પણ રસત્યાગ, ઉનોદરીવૃત્ત, આદી
 તરફ પણ લક્ષ રાખવું. વૃત્તિનો સંશોધ, એજ વિકારોનું
 ત્યાગપણુજ છે એમ કહીએ તો ચાલે. કોઈપણ ભાગત
 ઉપર મન ચોટ્યું તેનું નામ વિકારનું, ઉત્પન્ન થવું અને,
 તે પ્રમાણે મન પુરું કર્યું તેનું નામ વિકાર સંવ્યો તે છે.
 અને તેથીજ આત્માના શુદ્ધો પ્રગટ થવામાં ણાધક, એવી
 કોઈ પણ ચીજ ઉપર મનને જતાં પહેલાંજ અટકાવવું;
 અને તેનુંજ નામ વૃત્તિનો રોધ છે. માટે આત્માથી જનોએ
 વૃત્તિને રોકવી, અને મન કળજે કરવું; કે જેથી સકળ-
 કાર્ય સિદ્ધ થાય.

સુખી હોયને, પુષ્પ-સાદ, રાખવું. જોઈએ કે, આજે
 જે ગાડી, વાડી, લાડી, કે બંગલા હોય તે કાલે મન જો
 જાનથીનાથ પ્રભાતે કિંભવિસ્મૃતી? ની માફક બઢલાઈ
 જતાં વિલંબ લાગતો નથી. અને સ્થીતિ બઢલાતાં માન
 મરતબો બઢલાઈ સંભોગો અનુકુળ હોય તે પ્રતિકૂળ થાયછે;
 માટે ગમે તેટલી કદિએદા થાય કે-જાય, તેવા સમયે
 એકજ પ્રકારે રહેવાની ટેવ રાખવી જોઈએ, સેહેજ કામ માટે
 પણ આણસ વીના ન ચાલે, શરૂ કર્યેન- પ્રભુ કર્યેન આદી
 માટે એકાદ ગાઉ ચાલવું પ્રકયું. તેપણ ગાડી જોઈએ.
 ફરવા સીવાય ચાલે નહી, મોજા ચોખનાં સાધનો જોઈએ;
 આ બધી ટેવો, વખત ફરી જતાં જોટલી બધી વિકટ
 થઈ પડે છે. કે તે વખતે મનુષ્યને બહાર નીકળવું પણ
 ગોઠ ઉત્પન્ન કરનારૂ નીવટે છે; પણ જે સરળ અને સાદી
 હરગી શુભરતા હઈએ તો ગમે તેવી સ્થીતી બઢલાતાં
 મનને કોઈ રીતે ઉદ્વેગનું કારણ થતું નથી. એ કે હંથ-

મણુ રૂની તલાઈમાં સુવાની ઘેર સગવડ હોય છતાં એક
મણુ રૂની તળાઈમાં હમેશાં સુતા હઈએ તો બહાર સુ-
આફરીએ યા ગામાન્તરે જવું થતાં બ મણુ રૂની તળાઈ
મલે અથવા પોસહ વૃત આદીમાં ભોંય સંચાર કરવો તો
પણ મન કચવાય નહીં. વલી-ચઢતી પડતીના ફેરફારે મ-
નમાં કંઈપણ લાગે નહીં. ઉપરાંત લોકો હાંસી કરે નહીં.
આ વાત લક્ષમાં રાખનાર હમેશાં સાદી છંદગી એજ
સુખી છંદગી છે એમ અનુભવી શકશે.

ભાતૃભાવને નહીં વધારનાર-બલકે ઐક્યતાનું નીક-
દન કરનાર રીતીએ લાગવા નીચેના શ્લોક ઉપર ધ્યાન
આપવું જોઈએ.

માતૃવત્ પરદારેષુ પરદ્રવ્યેષુ લોષ્ટવત્ ।

આત્મવત્ સર્વં ભૂતેષુ યઃ પશ્યતિ સપશ્યતિ ॥

પરસ્ત્રી માતૃ તુલ્ય સમજે, પરદ્રવ્ય ધૂળના ઢેપા સમ
સમજે, સર્વે ગ્રાણી માત્રને આત્મા સમાનજ લેખે, તેજ ખરો
જ્ઞાની અને ખરો વિવેકી, શાસ્ત્રશ્રદ્ધાળુ છે. માટે પરદા-
રાથી તો આત્માર્થીએ બચવુંજ જોઈએ, તેમજ દ્રવ્યની લા-
લસાએ-કોઈની હવેલી જોઈ ઝુપડાને પણ પાડી ન નાખવાં.
પર દ્રવ્યની સામુ પણ જોવું જોઈએ નહીં. કંચન અને કા-
મિની એની સામું પણ જોવું જોઈએ નહિ. કંચન અને
કામિની એ બેજ વિષયો ખરેખર રીતે ભાતૃભાવ અને ઐ-
ક્યતાને જડસુખથી ઉખેડી નાખનાર છે, માટે આત્માર્થી
જનોએ તેનાથી બહુજ સાવચેત રહેવું જરૂર છે.

“શીલં સર્વાંગ ભૂષણું” જે મનુષ્યમાં આ ભુષણ
નથી તે ભલે ઉઠાર હોય, ધનાઢય હોય, અધીકારી હોય,
પણ તે ભુષણરહીત છે એમ નક્કી જાણો-અને શીયલ
ભુષણ અંગીકાર કરો.

શ્રીઓથી સર્વોચ્ચે દુર રહેવાય તે તો વાંચુંજ ઉત્તમ.
છતાં ગ્રહસ્થાને તે હદ સુધી પહોંચતાં જેટલો વળત લાગે

સ્થાં સુધી “સ્વદાસ સંતોષ” અથવા “એકાદ પ્રતીવૃત્ત
 તો અવશ્ય રાવું જોઈએ.” સ્ત્રીમદ્ દેવચંદ્રાચાર્ય યોગ સા-
 મ્રમાં અત્યુચિત્ વૃત્ત અધીકારમાં સ્ત્રીને સર્પિણીની ઉપમા
 આપી છે. કેમકે, ગામાંતરે જતાં સર્પણી સામી આવી કે
 આડો ઉતરી હોય તો અપશુકન થાય છે. કાર્ય સફળ થવા
 બંદે વિધ્નરૂપ થાય છે તેમ કીતે. મોક્ષનગરે જતાં સા-
 મ્રેજ હલેલી સ્ત્રી રૂપી સર્પણી અપશુકનરૂપ છે. અટકાવ
 કરનારી છે. માટે તે તો પ્રહવાટેજ સારી.

સ્ત્રીની આંખોની સમર મનુષ્યરૂપ છે. અને અધુઓનું
 કદાચ બાણરૂપ છે. એ વાત સ્ત્રીપ્રેમીઓને અનુભવબહાર
 નહી હોય, માટે તેનાથી બચો એમ મહાત્માઓ પોકારી
 પોકારી કહી ગયા છે.

એક બાણ ન અમી શકનારા સ્વદાસ સંતોષવૃત્ત
 વિનાના છવો શું અનેક બાણો બાઈ છવી શકશે? કહ્યાણ
 માર્ગે જઈ શકશે? નહીજ. માટે વિચાર કરો, વિચારી તે-
 નાથી દુર ભાગો અને સ્વદાસ સંતોષ કે એકપ્રતીવૃત્ત,
 પ્રસ્ત્રીયાગવૃત્ત ન હોય તો આજથી અવશ્ય બંદણ કરો.
 આ ઝાંડળના અનુસંગીઓને આ વૃત્ત તો અવશ્ય હોવું
 જ જોઈએ.

સુદર્શન જેવા મહાપુરુષો અને સીતા જેવી મહા
 સુતીઓનાં સ્વરીત્રો અહોનીશ સમરણમાં રાખો. એવાં આ-
 લંબનો ઘણાંજ ઉપયોગી છે.

સરળ માર્ગને કહીણ જાણવો અને કહીણને સારો
 જાણી હાથે રસ્તે દોરવું તે શું ન્યાય છે? છવી જગા
 જેવું મધી કે અહીં પોપોંબાઈતું રાજ્ય નથી. આતો મ-
 હા સમર્થ ન્યાયી રાજ્ય છે. અદલ ધનસાફ છે અને તેથી
 હીંમતવાનું જાડ થાવી, આંખો મેળવવો દોષ. તે તે જાડ
 વ્યવસ્થીજ દુર સહેવું નહીતો કડવો લીંબગ્રસ્ત આવો
 પ્રયત્ન તે મમી જ માનયો.

કેટલાકે ખૂમો પાડતા જણાય છે કે શું કરીએ ભાઈ!
 આ દુનીઆમાં સત્ય ચાલતું નથી, ધર્મી દુઃખી જણાય
 છે! અહીં કેટલી અજ્ઞાનતા! ભાઈઓ વાતો કરી બેસી ર-
 હવાનો વખત નથી. ધ્યાન આપો કે તમે અહોનીશ સગ-
 ના દ્વેષના, કપટના, હોલના, અદેખાઈના હિંસાના, અસ-
 ત્યના, પરસ્પરીસેવ્યાના, પારકીનીંદા કરવાના, વિશ્વાસઘાત
 કરવાના, કલંક ચઢાવવાના, અને લડાઈ ટંટાનાજ વિચારો
 હાલતાં ચાલતાં, લખતાં વાંચતાં, સુતાં કે, ઉંઘતાં વા-
 રંવાર કર્યા કરો, કામ, ક્રોધ, મોહ, આદીના વિચારોને પુષ્ટ
 કર્યા કરો તો પછી હીંમતારૂપી કડવાં ફળજ પામે તેમાં
 શું નવાઈ. લસણની ગંધ અને ચંપાના પુષ્પની ગંધ કેમ
 એક હોઈ શકે. જુદીજ હોય છે, અને તેથી જેવું કામ
 તેવું ફળ થાય, એ તો નિર્વિવાદ છે. શું ખીંજ દોષીઓની
 નીંદા કરવાથી દોષરહીત થવાય છે? કદી નહીં. નીંદા જો
 ચોતાના અશુભ કર્મોની કરે તોજ દોષરહીત થવાય. વીર
 પ્રભુએ કરેલી કઠણજ અનુકરણીય છે. બાંધુઓ! ભાતૃભાવ
 વિષય જો કોઈ સમર્થ પુરૂષ ચર્ચવા માંડે તો વર્ષોનાં
 વર્ષો કહાડે તેવો છે, પણ પામરજીવ કેટલું કરી શકે?
 અને તેથી જ આ વિવેચનમાં દોષો રહી જવા સંભવ છે
 પણ તે ભુલો સુધારવાને જાની આવે તે માટે પરમકૃપાળુ
 ગુરૂમહારાજશ્રી સમક્ષ હોવાથીજ હીંમતપૂર્વક ચલાવ્યા
 કડંધું.

બહાલાઓ, ભાતૃભાવ એ એક અપુર્વ વિષય છે, અને
 અપુર્વ લાલકારક છે એમ તો સ્પષ્ટ સમજાયું હશે. ત્યારે
 મન કળજે કરવા જે જે માર્ગો ઉપર કહ્યા અને ગુરૂ
 મહારાજશ્રીમુખે જાણીએ તે પ્રકારે વતણુંક રાખવા આમ-
 હ કરવો ઉચીતજ જણાય છે. જુઓ પ્રસન્નચંદરાજપિતૃ
 ચરીત્ર શું જણાવે છે. મન રચીતી ભાન ભુલી જવાથી,
 ખીંજે જવાથી ક્ષણમાં સાતમી નકંડું નિચાળું બાંધ્યું.

અને તેજ મન પાછું રથાને આવવાથી પશ્ચાંતાપવટે દાણ
માં નેકો તોડી દેવદુંડળી નાદ સાથે "દેવદયજ્ઞાનનું" પ્રાપ્ત
થયું. આ શું જણાવે છે? "મન છૂટ્યું તેણે સર્વ
છૂટ્યું." જ્ઞાનીઓ શ્વાસોચ્વાસમાં કઠીણ કમોનો નાથ
કરે છે અને અજ્ઞાનીઓ પૂર્વકોટી વળો સુધી ભમે છે. આ-
ટલો બધો જ્ઞાનીઓ અને અજ્ઞાનીઓમાં ફેર છે શ્વાભાવીક અને
સત્યમાર્ગને વિષય બાંધવો એ દેટલી અજ્ઞાનતા. !

"અસત્યને સત્ય કરાવનારાને અનુસંધાન" એવું જોઈ છે
તેમાં દેટલી બધી મહેનત પડે છે ત્યારે સત્ય ને શ્વાભાવિક
છે તે ઉપમા જોતતાં પણ સંરજન જણાય છે. અને તે
સંરજન છે.

પ્રસન્નચંદ્રનું દર્શન રમું કરતાં એક વાત યોદ આવે
છે કે જો પ્રસન્નચંદ્ર રાજર્ષિ શાંધુ વેશે નહોત અને ગૃહ-
સ્થ વેશે હોત તો જે જ્ઞાન જેટલા સમયમાં ઠેકાણે આંધું
તેટલા સમયમાં આવી શકત? એટલે જેઓ, ગૃહસ્થ અને
સાધુઓનો આગ્રમાન પાતાવનો ફરક છે તે બહુત નથી
તેઓ બહુ સહે છે, રાજર્ષીએ મંસ્નકે મુગટ માટે હાથ
મુંઝવે ત્યારે મુંડ મસ્તક હોવાથી તરતજ ચારીત્ર જ્ઞાન
આંધું અને નદે જતા બચ્યા તે શું ચારીત્રવેશનો
જેવો તેવો પ્રભાવ છે? આ વાત જોઈ તેવા જ્ઞાની ગૃહસ્થીઓ
કરતાં, ચારીત્રધારી જ્ઞાની ગૃહસ્થીજ સર્વોત્તમ છે એમ
સ્પષ્ટીત કરે છે અને તે સત્ય છે.

"નિઘ્નપ્રાપ્તિ ચીત્તધરીજ, પાને ને બ્યવહાર પુણ્ય
ચંદ્ર પામશેજ, ભવસમુદ્રને પાર" આ પદ સાદ જાણી
ગૃહસ્થાશ્રમમાં પણ અનેક કામો કરી પણ બ્રહ્મચર પ્રેમ-
ભાવ સમાન આત્મબુદ્ધ, આ દ્રષ્ટિનેજ આગળ કરી વનો.
ગૃહસ્થી! સંસારમાં રહેવું અને આ પ્રમાણે સાદવું કેમ
બને આ પ્રથ દરબરેના સમ્બધાન શ્રીચંદ્રવર્ણનજ મહા-
રજ દોડીક દર્શન રજ કરી અને જીવનચરણે ચીન

લાઓરે મનાવે એ પદમાં જણાવે છે કે, જેમ ગાય
પગડામાં જાય છે અને ચારે તરફ ભમે છે પણ દ્રષ્ટિ તો
પોતાના વાહરડામાં જ હોય છે. વળી ચાર પાંચ સ્ત્રીઓ
સાહેલીઓ સાથે મળી પાણીએ જતાં હસે છે તાંલી દીયે
છે, વાતો કરે છે, પણ તેની દ્રષ્ટિ તો પોતાના માથેની ગં-
ગરીઓમાં જ હોય છે. વળી નટ, લોકોનો ચોરખંડોર છતાં
પોતે વાંસ અને દોરી ઉપર ચઢયો છે ત્યાંજ દ્રષ્ટિ રાખે
છે. આ દ્રષ્ટાંતો શું આપણને અપરિચિત છે ! ના. જાણીતાં
જ છે તો પછી આપણે ખીજાં બધાં કામો કરીએ છતાં
દ્રષ્ટિ ભાતુલાવળી જ રાખીએ તે શું ન બને તેમ છે !
બેશક ઘણા વખતના ખોટા પરીચયથી શરૂઆતમાં આ
માર્ગ કદાચ વીકટ લાગે પણ ખતથી તેને જ સત્ય જા-
ણવામાં આવે તો સરળ માર્ગ તે સરળ જ થઈ પડે, માટે
કપાયરૂપ ચંડાલ ચોકસીથી બચો અને સરળ માર્ગ ચ-
હુણ કરો.

શ્રીમદ્ આનંદધનજી અને ચીદાનંદજી તરફ નજર
કરો. તેઓએ બતાવેલા અધ્યાત્મજ્ઞાનના લાલ તરફ લક્ષ
રોકો, અનુભવયુક્ત પદો ગાયા કરો અને એજ કલ્યાણનો
મુખ્ય માર્ગ છે.

દીસી દેખાડો શાસ્ત્ર સર્વ રહે, ન લહે અંગોચર વાત,
કારજ સાધક વાંચક રહિત એ, અનુભવ મિત્ર વિખ્યાત.

શાસ્ત્ર દીસી દેખાડનારા છે, માટે દીસીઓ જોવા તેને
તે એવનાં જ જોઈએ. પણ કાર્ય સાધ્ય કરવા તો અનુભવ
મિત્ર જ સર્વોત્તમ છે, આ વાત જરામાત્ર ભુલી જવી
જોઈએ નહીં.

યાદ રાખવું કે અધ્યાત્મજ્ઞાન ક્રિયામાર્ગનો ત્યાગ
કરવા કહેતું નથી, શુભ ક્રિયાઓ અવશ્યની છે એટલુંજ
નહી પણ અધ્યાત્મજ્ઞાનને મજબુત કરનારી છે, માટે તે
જ્ઞાન જાણવું અને તે પ્રમાણે વર્તવું તેજ ખરું જ્ઞાન છે.

બોદી બોલેલું 'અન્ય' અને હવે 'અન્ય, આ માર્ગ કોઈ રીતે અન્ય જ્ઞાનનો નથી.' શું બોલેલનશબ્દ બોલવાની પેટ બસાય છે? બોધો સંબંધ બોલવાથી શું સ્વાદ અનુભવાય છે? નહીં. માટે મોઝ બોલેલો અન્યોને કયા કરવાથી કંઈ થતું નથી. માટે આગળ કહી ચેલા તેમ જ્ઞાની શુદ્ધિના વધેનો દારો, પુરેતકો દોરો અપુર્વ માહાત્મ્યે જાણી અ-ધ્યાત્મ જ્ઞાનનો વધારો કરો, શુદ્ધિ સંદોહાગ સખો, વિનય, વૈધાવચ્ચથી, અનુભવી યાત્રો, સત્યમુખ નહક છે. અને તે સત્ય છે. એમ અનુભવથી જાણી શકો છો. આ ઉપરથી જાણી શકાયું હશે કે કેટલાક સંપ્રદાયોમાં, "અહં પ્રદાસિમ" એ વાક્યમાં પ્રદાપણ સમીયું જણાય છે, પણ જૈનમાર્ગ "જ્ઞાનક્રિયાક્રયાં મોક્ષઃ" એ વાક્ય રજુ કરી જાણો અને તે પ્રમાણે કરો. તેથી મોક્ષ છે એમ કહે છે અને તે ઉપર દ્વાંત જણાવ્યું તે રીતે સત્યજ છે એમ જણાયે.

જા'પુઓ ! લ'બાણ થયું છે તે છતાં શ્રવણ કરવા શાન્તી પકડી છે તે માટે આભારી થયો છું.

આ વિષયના હુંક સારમાં આપણે જાણી શકીશું કે ભાતૃભાવ એ એક અનુપમ મુવર્ણ આવી છે માટે તે આ-વીનો મોક્ષદારનું તાલું ખોલવામાં ઉપાય કરવો જોઈએ અને તેમાં વિશ્વ કરતા જે જે માર્ગો જણાવ્યા છે તેનાથી બચવું, તે સાથે ભોમિયા મિત્રો તરીકે જે માર્ગ જણાવ્યા છે તેનું આલંબન લેવું, અને તેમ કરી આપણે ધણા વખતના પ્રમાદ પછી પણ અપુર્વ એવો આત્મજ્ઞાનનો માર્ગ પકડવાને કંઈ પ્રયત્ન શરૂ કર્યો છે, તેને દ્રઢતાપૂર્વક પકડી રહી આત્મિક ઉન્નતિ કરવી એજ સાર છે.

ગૃહેસ્થો! આ પ્રસંગ તેમજ આ વિષય, તમોને લૌકિક હાસ્ય કે આનંદ કરે તેમ નથી. અને તેથી, જે કદાચ તમાજ્ઞાની કે મોજ શોખની છાસા ધરાવતા કોઈ જા'પુઓની પોતાની ઈચ્છા તૃપ્ત ન થઈ હોય, તો દામ

કરશો. તે સાથે કંઈ પણ આત્મિક આનંદનો લાભ જરૂર
 ગ્રહણ કરશો. એમ પણ કહ્યા વિના ચાલતું નથી. મંડલ
 તરફથી એક માસિક કે જેમાં મંડળનો ઉદ્દેશ છે, તેવાજ
 વિષયો પ્રગટ થાય તેવું કહાડવાની જરૂર નેવાઈ છે, અને
 તે યોગ્યજ છે. તે માસિક ઘેર ઘેર વંચાય તે માટે હજારો
 ગ્રાહક હોવા નોંધ્યે અને તેમ થવું કોઈ રીતે ફલેલ
 નથી, એમ તમે ભાઈઓની પ્રીતી નેતાં જણાઈ રહે છે.

છેવટમાં ભુલચુક માટે ક્ષમા યાચી, સુધારવાની અગાસા
 રાખી મંડલે ધારેલ ઉમેદો પાર પડે તેમ ધરણી આ
 વિવેચન સમાપ્ત કરું છું.

શ્રી શાન્તિ, શાન્તિ, શાન્તિ.

ગુરુભક્તિવિવેચનમ્.

લેખક. શા. પીરચંદ કૃષ્ણાચાર્ય-ભાણુસાવાળા.

મંજૂલમ્.

શ્રીસદ્ગુરુ નમઃસ્તુત્ય, સત્યતત્ત્વોપદેશકમ્ ।

ગુરુભક્તિ સ્વરૂપસ્ય, વર્ણનં કિયતે શુભમ્ ॥ ૧ ॥

સદ્ગુરુભક્તિતઃ સારૂપ્યં લભંતે સઙ્ગનાઃ સદા ।

વિચિત્રા સદ્ગુરુભક્તિઃ ક મધેતુસમા શુભા ॥ ૨ ॥

આત્મતત્ત્વસાધક ભવ્યજ્ઞનો—શ્રીસદ્ગુરુની ભક્તિનું વિવેચન જેવું મેં ગુરુશ્રીના મુખથી સાંભળ્યું છે તેવું તમારી આગળ રજુ કરું છું, ભવ્યો ! તમે સમજશો કે જગતમાં જેટલા મનુષ્યો છે તેમના માથે ગમે તે પ્રકારે ગુરુઓ હોય છે, ગુરુ બે પ્રકારના છે. ૧ સાંસારિકગુરુ, અને બીજા ધર્મગુરુ, તેમાં સાંસારિક ગુરુઓ વ્યાકરણ, ન્યાય જ્યોતિષ, અલંકાર, વૈદક, શિષ્ય, વ્યાપાર, હુતર, વિગેરે અનેક દુનિયાદારીના વિષયોનું જ્ઞાન આપે છે. અને ધર્મગુરુઓ સત્યધર્મનું જ્ઞાન આપે છે. ધર્મજ્ઞાનના પ્રતાપથી મનુષ્ય અનેક પ્રકારનાં દુઃખોનો ત્યાગ કરે છે. અને સંવિધવાનું સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે. સદ્ગુરુઓ આ પ્રમાણે વિચારતાં અત્યંત ઉપકાર છે. શ્રીધર્મસદ્ગુરુ શું કાર્ય કરે છે તે બતાવે છે.

શ્લોક.

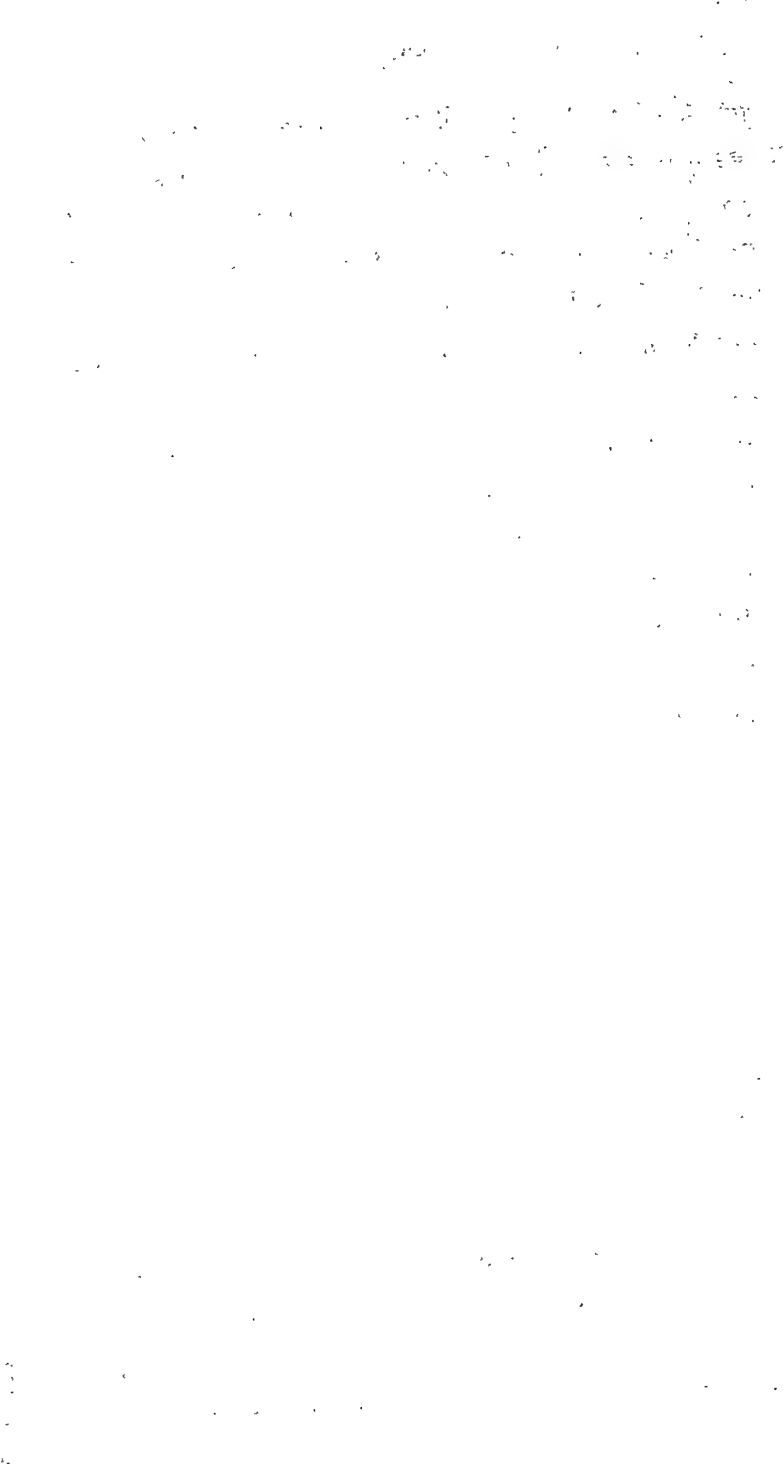
વિદલયતિ કુવોયં પોધયત્પાગમાર્થ ।

મુગતિકુમતિમાર્ગાં પુણ્યપાપે વ્યનક્તિઃ

અવગમયતિ કૃત્પાકૃત્પમેદં ગુરુર્ધ્યા,

મંબંજલિનિધિપોતંતં વિના નાસ્તિ કશ્ચિત્ ॥ ૧ ॥

ખનો આપનાર નથી અને પંચગુરુને ઉપકાર તો મોક્ષનાં
 સુખ આપે છે, માટે ગુરુના ઉપકારને કોઈ પહોંચી શકતું
 નથી. સમકિતદાયક ગુરુને સાક્ષમાં લગવાનું કહીને જો-
 લાવ્યા છે-દૈવસિક પ્રતિક્રમણ કરતાં ચારથોયથી વંદન ક-
 ર્યામાં; નમ્રચુલ્લાં કહેવામાં આવે છે. પછી લગવાનું આ-
 ચાર્ય, ઉપાધ્યાય, અને પછી સર્વ સાધુઓને વંદન કરવામાં
 આવે છે, એમ લગવાનું શબ્દથી સમકિતદાયક સ-
 દ્વગુરુ મુનિરાજને પ્રથમ વાંદવામાં આવે છે, અને પશ્ચાત્
 ગરુડના નાયક આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સર્વ સાધુઓને
 વાંદવામાં આવે છે, દૈવસિક પ્રતિક્રમણની આદ્યમાં આચાર્ય-
 દિ કરતાં પણ ઉપકારી જોવા સમકિત દાયક સદ્ગુરુને લ-
 ગવાનું કહીને વંદન કર્યું, તેમજ વંદિતાસૂત્રની આદ્યમાં
 ધર્મમાયરિજોગ સંવત્સારાદ્યમ. ધર્માચાર્યને નમસ્કાર કર્યો
 છે, સમકિતદાયક સદ્ગુરુની સદાકાળ આત્મા માનવી જોઈએ.
 લખ્યો સમજ્યો કે-જૈનસૂત્રમાં ઉપદેશ આપવાનો અધિ-
 કાર મુનિરાજનો છે, માટે તેમનાથી લંબ્યજીવો ધર્મ લાવી
 શકે છે, એમ અનેક ચરિત્રના ગ્રંથો વાંચતાં સ્પષ્ટ મોહુમ
 પડે છે. તેમજ ચલુકાણીની અપેક્ષાએ, લગવતી સૂચ કર્મ
 અર્થ વિગેરે જોતાં મુનિરાજ ઉપદેશના અધિકારી છે, શ્રા-
 વકને તો સૂત્રમાં લલકાગહોયકા કહ્યા છે, પણ ધર્મના
 ઉપદેશક કહ્યા નથી, માટે રાજમાર્ગની રીતથી મુનિરાજ
 સમકિતદાયક ગુરુ હોય છે, અને ચારિત્રની અપેક્ષાએ પણ
 ગુરુ કહેવાય છે, છીંડીના માર્ગની રીતિ પ્રમાણે કવચિત્
 ગૃહસ્થ સમકિતદાતા હોઈ શકે પણ તે રાજમાર્ગ નહીં
 હોવાથી તેનું એમ ગ્રહણ કર્યું નથી, કદાપિ ગૃહસ્થ સમ-
 કિતદાયક ગુરુ હોય તોપણ તેને જમાસણ દેઈ વંદન થાય
 નહીં, જૈન સૂત્ર પ્રમાણે કોઈ ઉપદેશ ગૃહસ્થને છીંડીના
 માર્ગે હોય તોજ તે સમકિતદાયક સદ્ગુરુ કહેવાય છે,
 તે પછી તેવો ગૃહસ્થ જે બંધિતને જોઈ કરે તેને જાનનાયક

માનસિકભક્તિ થઈ શકે છે. માનસિકભક્તિમાં કપટ રેતુ નથી. વાચિકભક્તિનું સ્વરૂપ કહે છે, અને માનથી ભાવવાં કૃપાલુદેવ. સદગુરુદેવ, આત્મજ્ઞાની ગુરુવર્ય વિગેરે મીઠા અને ઉચ્ચ શબ્દથી યાત્રું નામ બોલતું. અર પ્રત્યક્ષ હોય અગર અન્યત્ર હોય તોપણ ઉચ્ચ શબ્દથી યાત્રું નામ જપતું, પદોક્ષ પ્રત્યક્ષમાં પણ એક સરખી વૃત્તિથી યાત્રના શુભગાવા. યાત્રી રતુતિ કરવી, મીઠા અને ઉચ્ચ શબ્દોથી ગુરૂને પૂજા કરવી. યાત્રના રાંધીને વાંચવા. યાત્રી દુર્જને નિંદા કરતા હોય તો વારવા, યાત્રો-ઉપકાર વર્ણવવો, યાત્રપંદારની રતુતિ કરવી, યાત્રીએ કહેલી આજ્ઞાઓ વાળીથી વધાવી લેવી. શ્રી સદગુરૂને માહું લાગે એવી વાણી બોલવી નહીં. એકે સદગુરૂને માહું લાગે નહીં તો પણ માહું લાગે એવી વાણી બોલવાથી -શિષ્યની ભક્તિ સચવાતી નથી. યાત્રના પહેલાં કોઈ જાળતમાં કથા વિના બોલતું નહીં. તમે અમુક જાળતથી અલ્પ છો આપને એમાં ગમ પડે નહીં. એવી અવિનયની વાણી પણ બોલવી નહીં. યાત્રી વાળીથી પ્રાણ્ણાંત પણ નિંદા કરવી નહીં. યાત્રના શુભની રતુતિ ગાવી, ઇત્યાદિ સર્વ વચનભક્તિ કહેવાય છે.

હવે કાયિકભક્તિનું સ્વરૂપ કહે છે—શ્રી સદગુરૂને દેખીને પંચાંગ નમસ્કાર કરવો. ગુરૂનાજીને ત્રિપાલ કાયાથી વંદન કરવું. ગુરૂનાજી નજરે પડે કે તુરત બેઠા હોય તો ઉભા થઈને વંદન કરવું, માર્ગમાં પણ ગુરૂવર્ય મળે તો સધાયોગ્ય વંદન કરવું, ગુરૂ અન્યત્ર જે દિશા તરફ હોય તે દિશા તરફ દૃષ્ટિ રાખી ગુરૂને કાયાથી વંદન કરવું ગુરૂની છબીને પણ ગુરૂની પેઠે માનવી, શ્રી સદગુરૂના ચરણને દાબવાં, કાયાથી જેટલી બને તેટલી ગુરૂની ભક્તિ કરવી. કાયા પણ શ્રી સદગુરૂની છે એમ સમજી કાયાથી ભક્તિ કરતાં, પરિશ્રમ થાય તેને પણ હીસાળમાં ગણવો નહીં, શ્રીસદગુરૂની આજ્ઞા પ્રમાણે ચાલવું, આગબોટમાં

બુદ્ધિથી વિલોકવાથી લક્ષ્મીના હૃદયમાં વિજયીની પેઠે બુદ્ધ પ્રકારની અસર થાય છે, પરમેશ્વરની બુદ્ધિથી જોનાર લક્ષ્મી અદ્ય વખતમાં પોતાનું જીવન ઉચ્ચ કરે છે. ગુરૂના પ્રતિ લક્ષ્મી જેવી ભાવલક્ષિતથી જુએ છે તેવા પ્રકારનો તે થાય છે, ગુરૂની વૈયાવચ્ચ કરનાર કેટલાક મનુષ્યો એવું ધારે છે છે, અમોએ ગુરૂનું સાડું કંઈ, આવાં વચનથી તેમની અજ્ઞાનતા સ્પષ્ટ માલુમ પડે છે, ગુરૂનું સાડું લક્ષ્મી કરી શકતો નથી. ઉલટો ખરાબ બુદ્ધિથી ઉપકારિ સદ્ગુરૂપ્રતિ જોનાર મનુષ્ય નીચ થતો જાય છે. માટે કદી અજ્ઞાનયોગે મનમાં એવો વિચાર કરવો નહીં. ગુરૂની લક્ષિત લક્ષિતનેજ કળ આપે છે. કોઈ લક્ષ્મી અજ્ઞાનતાથી એમ વિચાર કરે કે, આટલા દિવસ સુધી મેં ગુરૂની તનમનધનથી લક્ષિત કરી પણ ગુરૂએ કંઈ મને આપ્યું નહીં. મારી લક્ષિત ફોગટ ગઈ. આવા ખરાબ વિચારથી લક્ષ્મી લક્ષિતનું કળ હારે છે. કારણકે લક્ષિત કરતી વખતે ઉચ્ચભાવના હતી તેથી ઉત્પન્ન થએલા કળને હારે છે. મમ્મજી શેડે પૂર્વભવમાં સાધુની મોદકથી લક્ષિત કરી હતી. પણ પશ્ચાત્ પશ્ચાતાપ થવાથી થથર કળ ન પામ્યો, ગુરૂરાજની લક્ષિત કરતાં કોઈ સમયે પરિણામની ધારા વૃદ્ધિ પામે છે. તેથીજ લક્ષ્મીને કળ મળે છે. જીર્ણ શેડ ભાવના ભાવના હતા કે મારા ઘેર શ્રી વીર પ્રભુ ક્યારે વહોરવા આવશે, એમ ભાવના ભાવતાં ઉચ્ચ ભાવનારૂપ લક્ષિતના પ્રતાપથી બારમા દેવલોક જવાનું કમ બાંધ્યું. માટે ગુરૂની લક્ષિત કરીને પાછગથી પશ્ચાતાપ કરવો નહીં. ગુરૂની આજ્ઞા તેજ પ્રભુની આજ્ઞા છે એમ સમજવું. ગુરૂરાજ કોઈ વખતે કોઈ બામતને અનુસરી હુકમ કરે તો હુકમને તથાસ્તુ કરીને વધારી લેવો. જેમ પ્રભુની પ્રતિમા પાસે આપણે ગમન કરીએ છીએ. અને અષ્ટપ્રકારી પૂજા કરીએ છીએ. તે પોતાના આત્માના હિત માટે છે. પણ તેથી કંઈ પ્રભુની પ્રતિમાનું કંઈ

હિત કરી શકતા નથી. તેમ ગુરૂની ભાત, ખાણી, વસ્ત્ર, ખાત્રના દાન વિગેરેથી ભક્તિ કરીએ છીએ. તેમાં આપણા આત્માનું કદ્યાણુ થાય છે. એમજ ભાવના રાખવી. સ્ત્રી પુત્ર મન વિગેરેની આશાથી ગુરૂની ભક્તિ કરવાથી ગુરૂતરફથી ઉચ્ચજ્ઞાન ભક્તો પ્રાપ્તી શકતા નથી. કારણકે, કોઈ કર્મના ઉદયથી આશાઓ પૂર્ણ થવાપિ ન થાય તો ભક્તોની ગુરૂ ઉપરની ઘડા ઉડી જાય છે. અને તેઓ પરમાત્મદશાથી વિમુખ રહે છે. કેટલાક લોકો ભક્ત બનીને પ્રથમ તો ગુરૂઉપર બંદુ ભાવ રાખે છે. પણ કુગુરૂઓ જ્યારે મનમાવે છે ત્યારે પોતાની ઘડા ગુરૂઉપરથી ઉડી જાય છે. આવા અજ્ઞાન ભક્તો બાહ્યગરની પૂનર્જાનીપેકે નચાલ્યા નાચે તેવા સંમજવા. કેટલાક લોકો દુનિયામાં દોષિ થાય તેટલાજ ઉદ્દેશને અનુસરી ગુરૂને માને છે. એવા દોષિના પૂનરા પણ ગુરૂના ખરા ભક્ત કહેવાતા નથી. કેટલાક ભક્તો, ગુરૂના ઉપદેશને અન્ય તરીકે પ્રાયશ્ચમાં સ્વીકારે છે. અને કુચાદિયે જ્યારે કુતકકેથી બરમાવે છે ત્યારે પાછા તેઓની વાતને ગંગાદામ અને જમનાદાસની પેઠે સ્વીકારે છે. એવા છતાં પણ ઉચ્ચ તત્ત્વના અધિકારી બનતા નથી, કેટલાક ભક્તો ગુરૂની રૂબરૂમાં તેમની અતિવિનયથી ભક્તિ કરે છે. અને જ્યારે ગુરૂ ન હોય ત્યારે તેમનું નામ પણ લેતા નથી, ચાલમજીદના રંગ સમાન ગુરૂના ઉપર ભક્તિના રંગ થયે જોઇએ, ગુરૂ જે જે ઉપદેશ આપે છે તે જ્ઞાનચક્ર દ્વારા જાને માટે આપે છે. માટે તે અંગીકાર કરવો જોઇએ એમ સુભક્ત વિચારે છે. હાંડળા શિષ્યને અજ્ઞાનનો ઉત્તમ કુચીએ આપતા નથી. માટે ભક્ત શિષ્યોએ, ગંબીરતા, અહંકાર, વિનય, વિવેક, વિગેરે સારા સફળોથી યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી જોઇએ. સફળોએ યોગ્ય ભક્તોને પરમાત્મ તત્ત્વ દેખાવા વિષય છે. પણ ભક્તોએ યોગ્યતા પ્રાપ્ત કરવી જોઇએ, કયા પદમાં પાછી ઠરતું નથી. તેમ અયોગ્ય

જોલંધી નાયા” આ કહેવતનો પરમાર્થ સમજી અંતર્મુખ
 દ્રષ્ટિ કરીને સત્યરૂઢિ શોધો. અનંતશક્તિનો સ્વામી સત્તા-
 એ રહેલો પરમાત્મા પોતાનું સ્વરૂપ પ્રગટ કરશે. અને એ
 વંભૂતનયની અપેક્ષાએ શુદ્ધ બુદ્ધ થશે. અનંતજીવો આ
 પ્રમાણે અંતર્મુખ દ્રષ્ટિવાળી સિદ્ધ થયા થાય છે અને થશે.
 હે લવ્યાત્માઓ—અંતર્મુખ દ્રષ્ટિવાળી તમે પોતાના
 શુદ્ધ સ્વરૂપમાં રમશો તો ગાદેનિદ્રાની પેઠે આ દેખાતી જ-
 આળ તેમજ દેહાધ્યાસ પણ ભુલાશે.
 હે લવ્ય જીવ મિત્રો—તમે કોઈપણ જીવ ઉપર ઉપકાર
 કરોતો સામે તે જીવ મારા પ્રતિ નમ્ર રહે, વા મારા ઉપકાર
 તમે દટાય, વા મારું તે સારું કરે એવી સકામ વૃત્તિથી નહિ
 કરતાં નિષ્કામવૃત્તિથી અન્યજનોનું લલું કરતાં પરમાત્મકળા
 પ્રગટ કરશો, ધારોકે મારું લલું કરશે. એવી બુદ્ધિથી કો-
 યને તમે લક્ષ્મી અર્થી લાણાવ્યો. પશ્ચાત્ તમારા અને એના
 વિચારમાં મતભેદ પડ્યો. તમારું કહેલું વચન તેણે સ્વીકાર્યું
 નહિ. ત્યારે તમે તેના ઉપર ગુસ્સે થાઓ છો. અને બળકો છો
 કે લોગ લાગ્યાકે મેં એને લાણાવ્યો. નકામો મારી લક્ષ્મીનો
 વ્યય થયો. એમ વિકલ્પ સંકલ્પ કરી પશ્ચાતાપ કરો છો અને ઉ-
 પકારનું ફળ હારી જાઓ છો, માટે સામે ઉપકાર લેવાની બુદ્ધિ
 આદિ સકામવૃત્તિ નહિ રાખતાં નિષ્કામવૃત્તિથી કોઈને ધન
 અર્થી લાણાવશે અને તે કદાપિ તમારા કોઈ વળતે સામે થાય
 તો પણ તમારા મનમાં કાંઈ પણ આવશે નહીં, અને તે
 પ્રસંગે વિચાર કરશો કે મેં તો મારું કાર્ય બજાવ્યું, એ
 જીવના બરાબ વિચાર થાય, વા મારા સામે થાય તેમાં
 તેની ભૂલ છે. એ પણ ભૂલ કોઈના સહવાસથી વા આત્મ-
 જ્ઞાનથી તેની છૂટો, અને એ જીવ ઉચ્ચ કોટી ઉપર આવો,
 એમ વિચાર કરવાથી ઉપકારી જીવ નિષ્કામવૃત્તિથી અંત-
 ર્મુખ દ્રષ્ટિવાળી અનંત શક્તિયોનો પ્રકાશ કરવા સમર્થ
 થાય છે, જલપંકજવત્ અંતરથી ન્યારા રહી સંસારનાં

કાપિં કરતાં હતાં પણ પ્રતિદિન ઉચ્ચકોટી ઉપર ચઢ્યો
 અને પરમાત્માની સંપૂર્ણ કૃપાને પ્રમટા કર્યો, આ ક્રિયા
 તમારા હાથમાં છે, વિચારથી આચારમાં ફેરો ફેરો પ્રવૃત્તિ કરો.
 છે ભગ્યમિત્રો ! આત્મસુખની પ્રાપ્તિ કરવા પ્રયત્ન
 કરો, ભાદ્રાભાવમાં માંકલાની પેઠે ફૂટી જોવી મનોવૃત્તિને
 દબાવે કરો. આત્મજ્ઞાનથી સ્વાત્મ સામર્થ્યના વેગથી સહે
 સહે મનોવૃત્તિનો સંયમ કરો, અતર્કુષ્ણ દક્ષિ વાગતાં મનો
 વૃત્તિનો અંતે લય પામે. મન ચોંત ચતાં આત્મ જ્યો
 તિનો પ્રકાશ થયો.
 છે ભગ્યભવો તમે જરા વિચાર્યો તો માણુમ પડ્યો
 કે, આત્મા અનાદિકાળથી સગદેવના યોગે સંસારચક્રમાં
 લગ્યા કરે છે, હવે મનુષ્યલવમાં સગદેવના વેગને જો
 ટાળવામાં નહિ આવે તો સંસારમાં પરિશ્રમથી ટંકનાર
 નથી, માટે ખરેખર ચેતવાનો સેમય છે, હવડા ચેતીલે
 ચટપટમાં, ખુરચો શુ ખમટપટમાં આ વૈરાગ્ય બાં
 ક્યનું સ્મરણ કરી સહે સહે આત્મપ્રભુનું નવધાનક્રિયાથી
 સેવન કરો, નવધાનક્રિયાથી ખુશી થએલ આત્મા અનંત
 શક્તિયોનો પ્રકાશ કરશે, અને તે પરમાત્મા કહેવારો, પો
 તાના સામર્થ્યથી આત્મધર્મમાં ઉદ્યમ કરો, ખરેખર અનંત
 સુખના ભોક્તા થશો, દરેક જીવોને દેખી બાતુભાવનો સં
 બંધ રાખો, જીવો પોતાના જંધુ છે જોવી ભાવના ચેતાં
 વેરઝેરની મલીનતા હૃદયમાંથી નીકળી જશે, સર્વ જીવો
 પોતાના જંધુ છે ત્યારે હું કેને માફ, અલગત કાઢીને
 નહીં, શુદ્ધ પરમ ભાવદયામાં પ્રવેશ કરવાને બાતુભાવની
 દૃષ્ટિથી સર્વ જીવોને નિહાળો, સહે સહે કરતાં કરતાં,
 ખાતાં પીતાં, સુતાં-બેઠતાં, કાર્યકરતાં પણ સર્વ જીવો મારા
 આત્મસમાન છે, માટે તે મારા ચેતન્ય શક્તિથી સંમાન
 ભતિય જંધુઓ છે, જોવો ઉચ્ચભાવ ધારણ કરો. ખરેખર
 પરમાત્માની સંપૂર્ણ સ્થિતિને પ્રાપ્ત કરવાનો આ સરળ
 ઉપાય છે—

મેના યોગે જીવો દુષ્ટ હોય તોપણ શુદ્ધનિશ્ચયથી જોતાં
 જીવો દુષ્ટ નથી જોતેથી શુદ્ધ દ્રષ્ટિથી જોવાનો મેં
 પાડ્યો છે તેથી જીવો તો હવે દુષ્ટ લાગતા નથી. ક
 દુષ્ટ છે એમ વિચારતાં માણસ પડે છે. તોપણ હ
 એમ લાગે છે કે, કર્મના ઉપર દોષદ્રષ્ટિથી જોતાં
 હિત થવાનું નથી. કારણ કે, કર્મનો જેવો સ્વભાવ
 તે પ્રમાણે કર્મ પોતાનો ધર્મ બને છે, તેને દુષ્ટ
 તેના ઉપર ક્રોધ કરવાથી કંઈ તે પોતાનો દુષ્ટ ધર્મ મૂકી
 દેનાર નથી, જીવ અને અજીવ કર્મ ઉપર દુષ્ટભાવથી
 જોવામાં કંઈ લાભ લાસંતો નથી, માટે મેં હવે શુદ્ધનિશ્ચય
 નયદ્રષ્ટિથી પુદ્ગલ અને જીવદ્રવ્યનું શુદ્ધસ્વરૂપ જોવાને
 અભ્યાસ પાડ્યો છે, તેથી દોષ દ્રષ્ટિની પ્રવૃત્તિનો પ્રતિદિન
 નાશ થતો દેખાય છે. અને હવે સર્વ જીવો ઉપર શુદ્ધ
 પ્રેમભાવ સ્ફુરે છે, જેવું માફ શુદ્ધસ્વરૂપ દેખતાં આનંદ થાય
 છે, તેવું શુદ્ધસ્વરૂપ સર્વ જીવોનું હોવાથી સર્વ જીવોને દેખતાં
 આનંદ થાય છે અને તેથી સમભાવમાં પ્રતિદિન વૃદ્ધિ થતી જાય
 છે, જડવસ્તુ ઉપર પણ સમભાવની દ્રષ્ટિથી જોવાય છે.
 તેથી આત્માનું આનંદ જીવન પ્રકાશનું માણસ પડે છે,
 વળી હે જીવો! તમારામાં અને મારામાં એક સરખો અનંત
 ધર્મ હોવાથી તમારી અને મારી ઐક્યતા પ્રત્યક્ષ અનુભવ
 માં આવે છે, તેથી મારા આત્માની પેઠે તમારું પણ સદા-
 કાળ હિત ચિંતવવું જોઈએ. તમારા પ્રતિ મારે શુદ્ધનિશ્ચય-
 ની દ્રષ્ટિથી જોવું જોઈએ, હે સર્વ જીવો, તમે ગમે તે પ્રયત્ન
 પાળતા હો, પણ દર્શનમાંથી ગમે તે દર્શનમાં તમારો
 સગ હોય તો પણ નિષ્કામમિત્ર દ્રષ્ટિથી મારે તમારા આ-
 ત્માની શુદ્ધોન્નતિ કરવી જોઈએ, તમારું મૂળ શુદ્ધસ્વરૂપ
 જણાવવું તેજ માફ કર્તવ્ય છે. ગમે તે વિચારવાળા તમે
 હો તોપણ મારી શુદ્ધક્ષમાપના ખરા અંતઃકરણથી જાણી
 અને મિત્ર ભાવથી બતાવેલી તમારી શુદ્ધદયાને વિચાર

મહોં, અધ્યસ્થદ્રષ્ટિથી વિચારશેતો મારી સમ્પાદનામાં રહે-
 હું કશું તમે સમજાવશો, અને તમે પ્રજા શુદ્ધકર્મા-
 મનાના અધિકારી થઈ ઉચ્ચકોટી ઉપર આવશે. અને તમે
 પણ મારા ઉપર નિતીભાવના રાખવાને મોજાય થશે. અને
 સર્વ જીવને પણ મિત્ર ધારશે, તમારો એક જીવમિત્ર
 નથી, જે જીવ મિત્ર નથી, પણ જંગલમાં રહેલા અનંત
 જીવો તમારા મિત્ર છે. એવી વિશાલ દ્રષ્ટિ યતાં વૈરાગ્ય-
 દિનો નાશ થશે. અને તેથી તમારું હૃદય ગંગાના જલની
 પેઠે નિર્મલ થશે, અને તમે સિદ્ધ પુદ્ગલ પરમાત્મા થશો.
 એમ વિશ્વાસપુરિષ્ઠી માનશે.

મન વચન અને કાયાના દુષ્ટ વ્યાપારોથી હું જીવો
 તમારું અદિત કરું હોય તે સંબંધી મિથ્યા દુઃકૃત દર્શ-
 નું, સુવચનવિ દેવમિત્ર દુઃસ્વિતિયું દુઃસ્વાસિયું
 દુઃસ્વિતિય તરસ મિચ્છામિ દુઃકૃત, મન વચન અને
 કાયાથી હું જીવો તમારું શ્રેયઃ કરવું જોઈએ. અહિંસા પર-
 મો ધર્મો દયા મોટામાં મોટો ધર્મ છે, આત્મવત્ત્વ સર્વ
 જીવો માં પરચલિત અપરચલિત આ નિયમને અનુસરી
 જીવના સમાન સર્વ જીવોને દેખવામાં અજ્ઞાતી બન્યો
 હું, અન્યજીવોની આંતરડી દુઃખવળી ત્યાં દયાનો પાક પૂર્વ-
 પદે રી રીતે કહેવાઈ કાઢવું જરૂર છે છૂટું છૂટું ન-
 દિ. એવી વીરપ્રજાની વાણી પરમકૃપામૃતનું પાન કરા-
 રે છે, પાછો જીવો અશુભચિંતનના પ્રથમ અશુભપરિણામ
 મેળવના હૃદયમાં ઉપજાવવાથી પોતાનું અશુભ ધાય છે.
 અને તેથી જેવાના આત્મને લલ ધાય છે, પરિણામે
 ખૂબ ઉદયોગે ધર્મ અને ક્રિયા એ ધર્મ તેમા પ્રથમ
 પરિણામે ધર્મ એ મહાવિજયનું મનન કરવું જોઈએ
 અશુભ પરિણામ ઉપજાવવાથી પણ જીવો છે. અને
 રહી ઉત્તરે જીવો દુઃસ્વિતિમાં દુઃખ પામે છે. અને
 અશુભ પરિણામ ઉપજાવવાથી અશુભ પરિણામ ઉપજાવવાથી

પ્રથ પાંક્ત.

- ૧૧૬—૧૮.
 ૧૨૦—૫—૬.
 ૧૨૦—૨૮.
 ૧૨૨—૫.
 ૧૨૩—૬.
 ૧૨૩—૭.
 ૧૨૩—૨૫.
 ૧૨૩—૨૭.
 ૧૨૬—૪.
 ૧૨૬—૧૨.
 ૧૨૭—૨૮.
 ૧૩૧—૨.
 ૧૩૧—૨૯.
 ૧૩૨—૨૦.
 ૧૩૩—૧૯.
 ૧૪૧—૨૯.
 ૧૪૪—૧૬.
 ૧૪૬—૧૬.
 ૧૪૭—૧.
 ૧૫૧—૧૯.
 ૧૫૧—૨૪.
 ૧૫૫—૬.
 ૧૫૮—૧૭.
 ૧૫૮—"
 ૧૫૯—૨૮.
 ૧૬૨—૩.
 ૧૬૨—૧૪.
 ૧૬૮—૭.
 ૧૬૮—૧૭.
 ૧૭૭—૯.
 ૧૮૦—૨૦.
 ૧૬૬—૨૮.
 ૧૮૭—૪.
 ૧૮૭—૧૯.
 ૧૮૭—૨૬.

વિચારશીલોએ
 તલ્લીજ
 પરવાં
 કરનાર છે હોય !
 જીનપર

"
 પાશ્વ
 સપ
 ફરેક
 આત્મા ઉપર
 છંદગી
 કેવલ્ય જ્ઞાનનું
 અસેછવન
 દેલાડો
 ઉપાય
 સદ્ગુને
 કમરોગ
 સવ
 કરે
 આત્માને
 રમરણુ
 લોક લોકમાં
 દપ
 દરૂપ
 મત્રીભાવ
 પાર્જલિક
 સામાન ધર્મથી
 મત્રીભાવ
 "
 સવ
 સંસ્પનાળા
 આદ્યિક કાવના
 ચત્તન્ય
 "
 શરૂઆત

વિચારશીલો.
 તલ્લીન.
 પરેવાં
 કરનાર હોય !
 જિનવર.

"
 પાશ્વ.
 સપ.
 ફરેક.
 કર્મ ઉપર.
 છંદગી.
 કેવલ્ય જ્ઞાન.
 અસેછન.
 દેલાડો.
 ઉપાય.
 સદ્ગુને.
 કમરોગ.
 સવ.
 ન કરે.
 આત્માને.
 રમણ.
 લોક લોકમાં.
 દેપ.
 દેવદેવ.
 મેત્રીભાવ.
 પાર્જલિક.
 સામાન ધર્મથી.
 મેત્રીભાવ.
 "
 સવ.
 સંસ્પ નાળા.
 આદ્યિક કાવના.
 ચત્તન્ય.
 "
 શરૂઆત

